

A B Á R T F A I

SZ.-EGYED-TEMPLOMA

KÖNYVTÁRÁNAK
TÖRTÉNETE.

ÍRTA

DR. ÁBEL JENŐ

AKAD. L. TAG.

A M. T. AKADÉMIA IRODALOMTÖRTÉNETI BIZOTTSÁGÁNAK KIADVÁNYA.

Ára 1 frt 20 kr.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

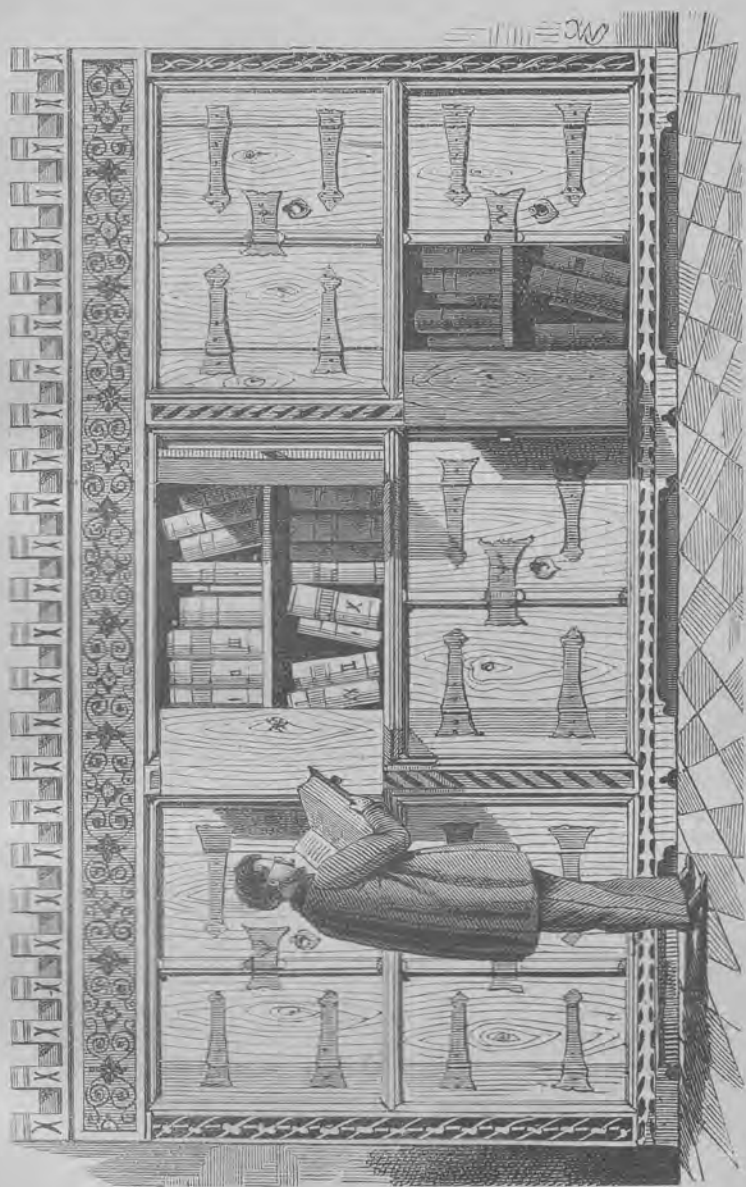

BUDAPEST

HORNYÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA.

1885.

A bártfai templomi könyvtár szekrénye a XVI. század elejéről.

A B Á R T F A I

SZ.-EGYED TEMPLOMA

KÖNYVTÁRÁNAK

TÖRTÉNETE.

IRTA

DR. ÁBEL JENŐ,

EGYET. TANÁR, AKAD. L. TAG.

A M. T. AKADÉMIA IRODALOMTÖRTÉNETI BIZOTTSÁGÁNAK KIADVÁNYA.

BUDAPEST

KIADJA A MAGY. TUDOM. AKADÉMIA.

1885.

ELŐSZÓ.

A Magyar Történelmi Társulat 1881-ik évi vidéki kirándulása alkalmával Bártfa szab. kir. városának műkincseire és történelmi nevezetességű régiségeire is kiterjesztette figyelmét. Egyik bizottsága, a könyvtári bizottság, főtisztelendő Kacvinszky Ede városi plébános kalauzolása mellett a Sz.-Egyed templomának régi egyházi könyvtárát is megtekintette, és bizottsági jelentésében egy pár szóval meg is emlékezik róla. Egyikének mondja azon kevés hazai középkori könyvtáraknak, melyek könyveiket egészen napjainkig megőrizték és azt állítja, hogy érdekes adalékokat szolgáltat hazánk XV. századi műveltségtörténetéhez. Behatóbb ismertetését azonban a bizottság nem adja, állítólag azért, mert Myskovszky Viktor „Bártfa középkori műemlékei“ című munkájában (1879. p. 104—108) és a „Magyar Könyvszemlében“ (1880. p. 19—27) már részletesen ismertette, tulajdonképpen azonban azért, mert az idő szűke nem engedte, hogy ezen oly érdekes könyvtárt tüzetesebben tanulmányozza. Ellenkező esetben a bizottság szakértő tagjai alig érték volna be egy pár semmit sem mondó phrásissal és egyszerű utalással Myskovszky közleményére, melynek az a nagy érdeme van ugyan, hogy újból felhívta a figyelmet ezen századok óta használatlanul heverő könyvgyűjteményre, de különben nem egyéb, a mint hogy nem is akar több lenni, egy még csak a legszerényebb bibliographiai követelményeknek sem megfelelő leltárnál.

Értekezésem ennél fogva eddig még merőben használatlan anyagot tartalmaz, még pedig nem csak történeti részében, melynek adatait az említett bizottság úgy sem

szerezhetette volna meg magának a rendelkezésére álló rövid idő alatt, hanem bibliographiai részében is. Némileg meg is látszik rajta. Bártfai tartózkodásomnak majdnem egész tartama alatt (1883 nyarán) a lassan folyó templomi restaurálási munkálatok miatt nem juthattam a könyvtárba, mikor pedig néhány nappal elutazásom előtt hozzáfértem a könyvekhez, melyeknek átkutatására alig fordíthattam többet egy napnál, más körülmények hátráltattak munkámban: bibliographiai segédeszközök teljes hiánya, a szomszéd Sz. Borbála kápolnájában dolgozó kőművesek éneke és dübörgése, végre az erős léghezam a szűk, dohos és hideg könyvtári helyiségben, hol szék vagy asztal híján a rosszul záró ablak párkányára kellett emelgetnem a legujabb restaurálási munkálatok által éppen a könyvszekrény tetejébe vezetett esőviztől átázott régi foliansokat. Ilyen körülmények közt talán érthető és némileg menthető is, hogy értekezésem bibliographiai része meglehetősen hiányos és engem elégit ki legkevesebbé. Pedig még csak ilyen tökéletes sem lehetne, ha Rhody Alajos polgármester úr, ki különben is, pl. Georgius Petri és Seiffried Gáspár könyvjegyzékeinek, valamint a templomi könyvtárnak 1705-ből és 1725-ből való leltárainak szíves közlése által nagyon elősegítette kutatásaimat, utólagosan tett számos kérdésemre nem felelt volna a legnagyobb előzékenységgel és pontossággal. Fogadja ezért e helyen is őszinte hálám kifejezését!

Budapest, 1884. okt. 23-ikán.

Dr. Ábel Jenő.

A bártfai Sz.-Egyed templom könyvtárának története.

A bártfai Sz.-Egyed templomának könyvtára kétségkívül oly régi mint maga a templom, melynek legrégebbi része valószínűleg a XIII-ik század végéről való (Myskovszky, I. p. 51.) és melyet az 1247-ben legelőször említett cisterciák temploma előzött meg. Ha nem is szabad a könyvtárnak ezen legrégebbi állományát valami tekintélyesnek tartanunk, azt bátran feltehetjük, hogy az egyházi szertartásoknál nélkülözhetetlen könyvek, mint missalék, psalteriumok, gradualék, antiphonalék, breviariumok stb. nem hiányoztak benne. Az a misekönyv, mely már 1460-ban réginek mondatik („eyn ald messebuch“), illetőleg az a két misekönyv, melyeket az 1479. tájáról való összeírás mint „II. missalia antiqua“ említ a még használatban lévő kilencz egyéb misekönyvvvel szemben („IX. missalia valencia“), talán még a bártfai egyház legrégebbi idejéből való volt, vagy legalább aligha volt fiatalabb a tizennegyedik századnál. Arra nézve, hogy volt-e már akkor külön helyisége a könyvtárnak, nincs adatunk, valószínűnek azonban nem kell hogy tartsuk létezését, mivelhogy ama pár darab szerkönyv számára aligha volt szükséges külön helyiséget berendezni; elérték azok a sekrestyében is.

Az 1424-ik évben találunk bártfai okmányokban legelőször könyvekre és könyvmásolókra vonatkozó adatokat, és ekkor sem az egyházi könyvtárral, hanem az ágostonrendűek szerzetének priorával összefüggésben. A „Iudicium Bannitum“ felírástú kéziratban ugyanis (fol. 19 b.) olvasunk egy egykorú, de talán csak véletlenből e kéziratba ke-

rült feljegyzést 1428-ból, melyből megtudjuk, hogy 1424-ben bizonyos *Ysaías lector* követte boldog emlékű János priort az ágostonrendűek zárdájának priorságában — melyre vonatkozólag Fuxhoffer Monasteriologiájában (II. p. 207.) 1528-ból van idézve a mindedig legrégibb és egyszersmind utolsó adat.

E feljegyzésben, melyet egész terjedelmében közlök azon reményben, hogy valakinek sikerülni fog természetét felderíteni, az új priornak többnemű intézkedései között végül azt találjuk — talán panaszképen a zárda vagyonának hűtelen kezelése miatt — felemlítve, hogy a zárda költségén a maga számára vászont szövetett és két írnokot küldött ki, hogy ugyancsak a zárda költségén és a maga számára — nem pedig a zárda templomának vagy könyvtárának számára — könyveket másoljanak: *Item duos scriptores mittit libros scribere in expensis conventus propria pro persona*. Hogy ezen scriptorok a bártfai rendház tagjai voltak, úgy hiszem, nem valószínűtlen feltevés, ámbár abból a körülményből, hogy az 1430-ik évi adólajstromban a Langzeil lakosai közt eredetileg *Cristin Schreiberin* is fel volt sorolva (adó nem volt rá kivetve), talán azt lehet következtetni, hogy a XV-ik század elején Bártfán egy Keresztély nevű világi másoló (kathedralis scriptor) élt. Egyebet a Indicium Bannitum idézett lakonikus passusáról nem mondhatunk, pedig nem volna érdektelen tudnunk, hová küldötte Ysaías a scriptorokat és mily könyveket másoltatott velők? Alkalmasint csak theologikus és scholastikus iratokat.

Íme a feljegyzés szövege:

Sexta feria ante Stanislai 1428. [május 7-ikén.]

In anno domini M^oCCCC^oXXIII^o in vigilia nativitatis eiusdem [decz. 24.] frater ysaías lector venit ad conventum Bartffe ad prioratum. Invenit in conventu quatuor equos et vnum novum currum. Item omnia utensilia domus. Item horreum plenum frugibus utriusque grani. Agros seminatos per yemem ad alias fruges paratos. Item tulit de Mathia Tyl pro curia vendita per Johannem pie memorie priorem LXXV. flor. usuales. Item tulit de Martino de Comaren XXIX. flor. Item tulit pro tribus tunellis vini 1° et XIII. fl. vsuales. Item vendidit vnam vaccam pro

VII. fl. Item vendidit unum equum pro XXVI. fl. Item tulit a Nicolao ym grunde LXXX. flor. Item tulit in quinque festivitatis beati Johannis Baptiste 1^{li} flor. et IX. fl. Item ceram vendidit de sacristia sine numero. Item tulit de recommendacionibus animarum 1° flor. excepta elemosina. offertorio et aliis cottidianis subsidiis. Item fecit sibi texere telam de expensis conventus ad proprium corpus. Item duos scriptores mittit libros scribere in expensis conventus propria pro persona. Item tulit II flor. in auro.

Korra nézve a város számadási könyveinek¹ egy 1434 „sexta feria ante nativitatis Christi“ (decz. 24-ikén) kelt feljegyzése következne, mely szerint az nap „Item hannes Freudentall czu Cracaw haben wir bezalt vor buchen und puluer 81¹/₂ rot fl.“² A következő évben is (feria 6-ta in die Magdalene, jul. 22-ikén) ott szerepel a kiadások közt: „Vmb vngelt czu cyn buche fl. 2.“ Vajjon a *buche(n)* szó mit jelent itt, könyvet vagy bükkfát? Ha az előbbi, akkor a város 1434-ben Freudenthal Jánostól Krakkóban 81¹/₂ forint ára könyveket és puskaport vett, 1435-ben pedig egy könyvért (számadási könyvért?) két forintot fizetett (ymb vngelt, fogyasztási adó fejében??), talán csak az első részlet fejében. Jobb azonban ezen két adatra egyáltalában nem reflectálni, annál inkább, mert ezen időtájból sokkal biztosabb adataink vannak.

Ugyanazon esztendőben ugyanis, 1435-ben, a város az ágostonrendűek fentebb már említett zárdájának, melynek temploma keresztelő Sz.-Jánoshoz volt czimezve, több legendát adott tizenhárom arany forintért, mely összeg első részletének fejében — a többiről nincs tudomásunk — a város lefog-

¹ Bartfa városa számadási könyveinek azon részét, mely a XV-ik század első feléből maradt ránk, Dr. Fejérfpataky László úr szíveségéből régi városi számadásainknak általa szerkesztett, sajtó alatt lévő első kötetéből ismerem.

² V. ö. Thallóczy, A kamara haszna p. 83: „Rosszabbra fordult a pénzérték V. László idejében; ő egy márka finom ezüstöt anyja melljára egy márka rézzel vegyítettett, s ebből 1300 úgynevezett *schilling* fillért veretett, melyekből 200 egy arany forintot ért . . . A többi *gros*szakkal ellenkezőképen a régi forintokat nagy réztartalommal *rotos* vagy *roter guldein*-nak nevezték.

lalta azon négy arany forintot, melyeket bizonyos *Froinkin*¹ (Froinkné) a zárda templomának chorusa számára hagyományozott és melyek szokás szerint a városházán voltak letéteményezve: *Clastrum sancti Johannis tenetur civitati fl. auri 13. pro legendis quas illac vendidimus. Super hiis habet civitas de pecuniis claustrum fl. auri quatuor quos legavit Froinkin pro choro ibidem* (Adólaajstrom és kiadások jegyzéke 1435—1444-ből. E ezim alatt: *Nota qui tenentur civitati*). Honnan vette a város ezen legendákat? A templomi könyvtárból nem vehette, mert az nem képezte a város tulajdonát, saját könyvtára pedig nem volt; de hogy ama legendák mégis a város tulajdonát képezték, onnan is kitünik, hogy a zárda ezen vétel következtében a városnak, nem a templomnak, adóssai között szerepel. De nem is vette a város ama legendákat a zárda számára oly formán, mint a hogy Sz.-Egyed templomának vagy másoknak is többször előlegezte az összeget, a melyre kiadásaiik fődözésére szükségük volt. Ezen esetben azt olvasnók, hogy „*exposuimus super legendis quae pro claustrum S. Johannis comparantur*“, vagy effélet, nem pedig azt hogy „*Clastrum tenetur . . . pro legendis quas illac vendidimus*“. Nem lehetne-e feltenni, hogy a város ezen legendákat eredetileg a templomi könyvtár számára vette és csak később engedte át talán a zárdafőnök sürgős kérésére és kétség kívül a vételáron a zárdának? Ezen esetben a zárda a könyvek árával tényleg a városnak tartozott, mely azokért a pénzt lefizette, nem pedig a templomi könyvtárnak, melyhez sohasem tartoztak, bár eredetileg annak voltak szánva. — Még egy alkalommal, 1515-ben, vett a város a zárda számára könyvet: „*Item pro missali cno ad claustrum fl. 1^a*“ olvassuk a város kiadásai között 1515-ből. — Az ágostonrendűek szerzete Bártfán 1528-ban végleg megszűnt, templomát 1643-tól 1670-ig a protestánsok bírták. 1670

¹ Froinkné Sz.-Egyed temploma számára is hagyományozott öt forintot. Erre vonatkozólag mondják a számadási könyvek, hogy „*Nota quod civitas tenetur in hunc annum 36-tum. Ecclesiae beati Aegidii tenetur civitas flor. auri 5. quod [quos ?] legavit Froinkin in testamento*“.

óta a ferenczrendűeknek van itt keresztelő Sz.-Jánosról nevezett rendházuk. Az utóbbiak könyvtárában azonban, melynek régibb könyvei ezen értekezés első mellékletében vannak ismertetve, egyetlen egy darab sem maradt fenn az egykori ágostonrendűek zárdái könyvtárából.

Az 1435-ik esztendő, mely, mint láttuk, az ágostonrendű zárdának egynehány legendát hozott, Sz.-Egyed egyházáról és ennek könyvtáráról sem feledkezett meg. A városnak 1435-ből való kiadásai közt azt olvassuk deczember hó 23-ikához (feria sexta ante nativitatis Christi), hogy:

Item exposuimus super novum graduale quod pro ecclesia comparatur flor. auri 9.

Item super eodem flor. cam. 84.

Item super novum graduale flor. auri 1.

1436-ban az egész évről való azon kiadások közt, melyek nov. 30-ika (feria sexta in die Andreae) után vannak bejegyezve:

Item exposuimus super novum graduale fl. auri 18. minus den. 12.

És 1437-ben decz. 6-ikán (feria sexta in die Nicolai):

Item exposuimus super ecclesia primo super graduale. item tecto, item quod solvimus praedicatori. docente (így) et ceteris. ut in libro parvo, facit flor. auri 22.

Item den. 63.

Ezen utóbb kimutatott összegből hány forint jutott a gradualéra, hány a többi kiadásokra, nem tudjuk és sajnos, nem tudjuk meg a következő jegyzetből sem, mely az 1435 és 1444. közti kiadások jegyzékéből való:

(1437.) „Nota. Ecclesia beati Aegidii tenetur quod hoc anno exposuimus super novum graduale et sedibus flor. auri 19.

Itt sincsenek széjjeltartva a különböző kiadások. De azért elég világos fogalmat szerezhettünk magunknak a graduale áráról; nem tekintve az 1437-ben lefizetett részletfizetést, mely nincsen külön kimutatva, a város 12 dénárral keve-

sebbet mint 28 aranyforintot és 84 kamarai forintot fizetett legkevesebbet az új gradualeért három év lefolyása alatt. Alkalmasint ennyi idő kellett, hogy a kézirat másolásával és diszítésével elkészüljenek. Mert az a feltevés, hogy a gradualét részletfizetés mellett már készen vették valakitől, ez esetben nem valószínű. Kinek is lehetett volna Bártfán vagy a szomszédban eladó gradualéja? Magán emberről már azért sem valószínű, hogy volt gradualéja, mert nem vehette hasznát, templom pedig aligha lehetett hajlandó eladni rajta. Még többet veszít ezen feltevés valószínűségéből, ha sikerül kimutatni, hogy volt Bártfán azon idő tájban másoló, a kiről fel lehet tenni, hogy ő készítette a gradualét. Ha más nem, a plébános, Héthársi Keresztély (1435—67), vagy a káplánok és oltárnokok egyike bizonyára hajlandó is, képes is volt az ilyen nem közönséges munkára, de természetes, hogy ezen körülmény egymagában még nem bizonyítja azt, hogy a graduale Bártfán készült. De talán bizonyítja ama körülmény, hogy ki tudjuk mutatni, hogy 1436-ban, mikor a graduale még javában készült, Bártfán egy idegen könyvmásoló tartózkodott, kivel 1438-ban, nem sokkal a graduale elkészülte után, is találkozunk a város számadásai közt.

Az 1436-ból való adólajstromban ugyanis (*Taxa prima dicata ad festum beati Georgii* [apr. 23.] anno d. MCCCCXXXVI^{to}) a Rewffergasse lakosai közt ott olvassuk, hogy

Domus dominae de Rassilwicz	fl. 1.
Ibidem Thomasch	den. 12.
Ibidem Johannes Scriptor	
Ibidem Knötil	den. 12.

Kitűnik e feljegyzésből, hogy az itt említett *Johannes scriptor*-nak Bártfán nem volt külön háza, hanem többekkel együtt egy Raszlaviczából (falu Bártfa és Eperjes közt) való asszonyság házában lakott, és hogy 1436-ban nem vetettek ki adót rá. Ha már ezen körülmény a mellett szól, hogy János scriptor nem Bártfáról való volt, vagy legalább a mellett, hogy nem lakott állandóan Bártfán és nem volt bártfai polgár, még inkább e mellett bizonyít azon tény, hogy sem az 1435-ből,

sem az 1437-ből való adólajstromokban nem találkozunk nevével, a miből talán azt következtethetjük, hogy úgy mint 1494-ben Boldizsár másoló, úgy ő is 1435-ben és 1437-ben nem Bártfán, hanem egy szomszéd városban, pl. Eperjesen, dolgozott a gradualén, ha csak nem akarjuk feltenni, hogy 1435-ben és 1437-ben nem tartották érdemesnek nevét mint amúgy is adómentes emberét bevezetni a lajstromba. De honnan tudjuk, hogy János scriptor könyvmásoló volt és nem valami közönséges íródeák, kit rövid időre felfogadtak, hogy a notáriusnak segítsen a nagyon is felszaporodott irodai teendőket végezni? Így pl. 1439-ben is a városi jegyzőnek (Franciscus notarius) kifizetett 13 $\frac{1}{2}$ forint tiszteletdíj előtt egy kimutatást olvasunk, mely szerint *Nicolaus scriptor* június 12-ikétől november 6-ikáig majd (kilencszer) 50, majd (háromszor) 100, majd (egy ízben) 150 dénárt, összesen 900 dénárt kapott, a nélkül, hogy Miklós scriptort a könyvmásolók sorába mernők igtatni; bár nem lehetetlen, hogy az 1439—1448-ra vonatkozó adólajstromokkal együtt olyan adataink veszték el, melyek azt bizonyítanak, hogy Miklós tényleg könyvmásoló volt. János scriptorról azonban ki tudjuk mutatni, hogy könyvmásoló volt. Nem szenvedhet ugyanis kétséget, hogy János scriptor azonos ama Johannes Kathedralissal, kiről az 1438-ból való számadási könyvben december 5-ike (feria sexta in vigilia sancti Nicolai) és 12-ike (feria sexta ante festum sanctae Luciae) közt azt olvassuk, hogy nem tudjuk milyen munkájáért, talán még a gradualeért vagy pedig borraivaló fejében, 100 dénárt kapott: *Item Johanni Kathedrali 100 den.* és lesz még alkalmunk bővebben látni, hogy kathedralisoknak (Stuhlschreiber) nevezték hazai német városainkban éppen úgy mint a külföldön a világi, nem egyházi állású, könyvmásolókat.

1436-ban és 1438-ban tehát Bártfán alkalmasint idegen *professionatus* könyvmásoló tartózkodott; ugyanazon időtájban olvassuk, hogy a bártfai Sz.-Egyed temploma számára gradualét íratnak; nem kell-e ily körülmények közt kétségtelennek tartani, hogy a gradualét legalább részben nem valamely szomszéd városban, hanem Bártfán íratják, még pedig éppen János scriptor által? 1494-ben is egy kathedralissal, Boldi-

zsár kathedralissal, irattak a Sz.-Egyed temploma számára egy antiphonálét.

A könyvkötői munkálatokat is valószínűleg Bártfán végezték, úgy mint 1457-ben, mely évből a „Distributa Communia Anno LVII°“ közt olvassuk, hogy a város nyugdíjazott régi harangozójának egy izben négy, más izben hetven dénárt fizetett könyvek kötéséért, melyek talán a templomé, talán a városé voltak, sőt közönséges városi számadási könyvek is lehettek; az utóbbi azért legvalószínűbb, mert nagyobb könyvet sem négy, sem hetven dénárért nem kötöttek be, hanem legfeljebb csak javították kötését:

Item pro ligatura librorum antiquo pulsatori d. 4. (feria VI.^a post conversionis S. Pauli, jan. 29-ikén).

Pro ligatura libri d. LXX. (feria sexta post Appolonie, febr. 12-ikén).

Még egy bártfai katedralis scriptorról van tudomásunk a XV. század közepe tájáról. A ránk maradt adólajstromok (taxák) tanúsága szerint 1449-ben bizonyos *Jacob Schreyber*-re, 1452-ben és két izben 1454-ben bizonyos *Jacobus Scriptor*-ra másfél forint adó volt kivetve, mely kivételhez 1452-ben azt a megjegyzést olvassuk, hogy „dedit fl. 1.^a“, az 1454-ik évből való első taxában pedig azt, hogy „defalcavit in syndone et tenetur ort. 1 $\frac{1}{2}$ “, végre az 1454-ik évből való második taxában azt, hogy „tenetur tax. 1 $\frac{1}{2}$.“ 1450-ben nem találkozunk nevével (1439—48, 1453, 1455, 1460—62-ig nem maradtak ránk az adólajstromok), de valószínűnek kell tartanom, hogy az a *Schreyber*, ki azon esztendőben Hawczky György házában lakott és kire egy forint adó volt kivetve, *Jacobus scriptor*ral azonos: „Jorig Hawczky fl. II. Dobein [= ibidem?] schreyber fl. 1^a“ olvassuk rá vonatkozólag az idézett adólajstromban. 1456-ban „Jacobus fl. 1 $\frac{1}{2}$ (dedit ort. 1.)“, 1458-ban „Jacobus Schreyber fl. 1. ort. 1^a“, 1459-ben „Jacob schreyber fl. 1. ort. 1.“ (hozzá téve „nilil“) áll róla az adólajstromban. A „Sindones exentes in anno domini etc. LVII^{mo}“ ezimű feljegyzések közt olvassuk, hogy:

Pehemenschreyber.

Sindonum solucio III^a

feria sexta cum omnibus taxis post Sophie dedimus sibi fl. 9 $\frac{1}{2}$ totum.

1463-ban, 1464-ben és 1465-ben is a *Scriptor Bohemorum* (Behmen Schreiber) név alatt fordul elő az adólajstromokban két vejével együtt; mert hogy ez a „tótok scriptora“ Jakab scriptorral egy és ugyanazon személy, azon körülmény bizonyítja, hogy az adólajstromok szerint mindkettő a Wollwebergasseban (platea lanificum) jobbról-balról ugyanazon polgárok szomszédságában lakott. V. ö. Az 1463-ik évi taxát: „Item scriptor bohemorum fl. 1. (tenetur fl. 1)“, az 1464-ik évit: „(Kleinzeil:) behmen schreybers eydem ort. 1“, az 1465-ik évit: „(Wollwebergasse:) Behmen Schreyber ort. 1. Johannes gener eius ort. 1“, „(Töpfergasse:) Jacob Behmenschreibers eidem ort. 1“, mely utóbbi feljegyzésben a *Jacob* szó valószínűleg nem is az *eidem*, hanem a *Behmenschreiber* szóra vonatkozik, mi még inkább bizonyítja a „Behmenschreiber“-nek Jakab scriptorral való azonosságát. Felemlíthetem még végre, hogy a „Liber Ecclesiarum Hospitalis S. Egidii“ című kézirat utolsó lapján is ott olvassuk a következő XV. századbeli feljegyzést, mely azonban későbbi kéz által ismét ki van törölve: „Nota. Jacobus scriptor tenetur in domo Storchlyn pro ecclesia fl. X.“ — De hát mi jogosít fel bennünket azon feltevésre, hogy Jakabunk katedralis scriptor volt? A következő levél, melyből megtudjuk, hogy 1466-ban Bártfán egy katedralis scriptor élt. Hogy ez nem lehetett más mint Jakab scriptor, kiról a „Behmenschreiber“-féle elnevezés bizonyítja, hogy *scriptor* volt és nem csak az volt a neve, és a kinek nevével 1449-től 1465-ig találkoztunk az adólajstromokban, nem szenved kétséget. Nem szól ez ellen azon körülmény, hogy magában az 1466-ik évi adólajstromban nem találkozunk nevével — ezen adólajstrom a szokottnál sokkal kevésbé részletes — de annál inkább e mellett bizonyít azon tény, hogy Jakab scriptor „Bohemorum scriptor“ volt, olyan ember, a ki a mellett, hogy codexeket másolt, leginkább abból élt, hogy Bártfa és környéke tót lakosságának magán levelezését vezette, a mint hogy a katedralis scriptorok tudvalevőleg kivált a köznapi nyelven írott kéziratok másolásával bizattak meg és később arra szo-

ritkoztak, hogy írni nem tudó egyének levelezését vezették.

A kérdéses levél, melyet Homonnai Drugeth István Jeszenőről (Zemplén megyében) 1466. jan. 28-ikán intézett Bártfa városa tanácsához, a következőképpen hangzik:

Sapientes ac sagaces viri, amici et vicini nostri dilecti. Vobis in memoriam reducimur, quod anno elapso vobis scripsimus, quod quidam incola vester Catedralis scriptor pye memorie Valentino presbitero cum quinque fl. auri obligabatur. In quibus quinque fl. auri paulus presbiter pro eodem scriptore fuit fideiussus. Quod ipse paulus presbiter quam pluries vestri in medium pro eisdem quinque fl. auri cum literis nostris ambulavit. Quod iam nos penitus ignoramus, si ipse Scriptor Incola vester ipsas (igy) flor. quinque persoluit aut non, Is vero (?) Stephanus clericus pye memorie Valentini presbiteri est fratris carnalis filius. Quapropter petimus vos satis benigne, quatenus nos vestris in literis edocere velit, si ipse scriptor vester Incola eosdem quinque fl. auri persolvit aut non. Ex castro nostro Jesenev feria tertia ante festum purificationis Marie [jan. 28-ikán] Anno etc. LXVI.

Stephanus Drugeth
de homonna.

Külszíme: Sapientibus ac Sagacibus viris Judici et Consulibus Civitatis Barthffa, Amicis et vicinis nostris dilectis.

Homonnai Drugeth István ezen levelében emlékezteti a várost arra, hogy a megelőző évben irt márt a városnak azon öt arany forint dolgában, melyeket egy Bártfán lakó könyvmásoló (Catedralis scriptor) b. e. Balázs (bártfai?) presbitertől kölesön vett Pál presbiter jótállása mellett. Időközben, úgy látszik, Balázs sürgette a pénz visszafizetését, és mivel a másolótól be nem hajthatta, Pálhoz fordult, ki Drugeth ajánlatával ellátva többször felkérte a várost, hogy hajtsa be Jakab másolótól — mert kétségkívül ez volt az a „quidam incola vester Catedralis scriptor“ — a kölesönt. Balázs presbiter vagyonát, közte a Jakabnak kölesön adott öt arany forintot, unokaöccse, István clericus — alkal-

masint Drugeth István íródeákja, clericusa — örökölte, és ennek érdekében kérdezi Drugeth Bártfa városát, lefizette-e már Jakab amaz összeget a városbíró kezeihez?

Ezen elszórt adatok után jól esik az embernek a templom könyveinek teljes összeírását olvasni. 1460-ból maradt reánk egy keskeny papírszeleten ez első ilyenmű összeírás, mely azon alkalomból készült, hogy Satler Keresztély átvette elődjétől a sekrestyési hivatalt, és a melyben a templomnak mindenféle egyéb kincsei, serlegek, ampullák stb. után a könyvek is ki vannak mutatva, még pedig mindössze kilencz misekönyv, két legenda aestivalis et hiemalis, egy decretale, egy biblia, hat zsoltár, négy graduale, három antiphonale és egy ócska misekönyv; azonkívül a templom helyiségein kívül az összeírás alkalmával a templom könyvei közül a plébánosnál egy decretale, Lénárd városi jegyzőnél és Hilarius oltárnoknál pedig egy-egy breviarium volt.

Ezen harmincz kötet nem mondható soknak. A nagy-szebeni templomi könyvtárban már 1400-ban huszonegy kötet, még pedig nem kizárólag csak szerkönyv, volt, 1442-ben pedig a templomi könyvtárban 63, a plébániában 75 kötet volt.¹ Továbbá (Csontos János összeállítása szerint, Magyar Könyvszemle 1880. p. 363.) a pécsváradi monostor 1015-ik évi adománylevele 33 kéziratot, a bakonybéli apátság jószágainak és vagyonának 1085-ik évi lajstroma 87-et, Sz.-László király a sz.-mártoni apátság 1093-ik évi kincsei között 70-et, László esztergomi prépost 1277-ik évi végrendeletében 20-at, a pozsonyi káptalan 1425-ik évi leltára 82-öt, Estei Hyppolit esztergomi érsek 1490-ik évi leltára 57 kéziratot, végre a zágrábi káptalani könyvtár XV. századbeli összeírási lajstroma 225 kéziratot sorol fel, ide számítva egy pár oly kéziratot is, melyek úgy látszik a XVI. század eleje táján kerültek a többihez. A szépségi egyházi könyvtárak közül is a XV. században pl. a löcei Sz.-Jakab egyháznak 6, a Sz.-Györgyről nevezett löcei kápolna könyvtárának 10, a löcei kórháztemplomnak

¹ G. D. Teutsch, über die ältesten Schulanfänge und damit gleichzeitige Bildungszustände in Hermannstadt (Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde X. 1872 p. 210. 211.).

és ennek egyik oltárának 8, a látókövi kartauziaknak 6, a lechniezi kartauziak könyvtárának 30 darab kéziratát és nyomtatványát ismerjük még ma,¹ és hogy mennyi veszett el ezenkívül, azon körülményből sejthetjük, hogy hiteles adatok szerint Konrád látókövi zárdafőnök (1307. táján) a szerzet használatára hat névleg felsorolt és több más könyvet másolt, és ugyanazon zárda 1352-ben a lechniezi zárdának öt más kéziratot kölesönzött, mely tizenegy darab kézirat közül egyetlen egy sem maradt ránk, ép oly kevéssé, mint az a két antiphonale, két graduale és sok más egyházi könyv, melyeket a XV-ik század vége felé Jodok zárdafőnök másolt ugyancsak a látókövi zárda számára. Továbbá² a bulesi egyháznak 1471-ben 9 darab, a csákberényi egyháznak 1520-ban 10 darab, a esornai egyháznak pedig 1522-ben 30 darab könyve volt.

Úgy látszik azonban, hogy a szomszéd Kassa városának székesegyházával még mindig vetekedhetett a bártfai Sz.-Egyed temploma könyvek dolgában. Az 1516-ból való „Registrum de omnibus bonis in ecclesia parrochiali sancte Elisabeth in Casschovia“ című összeírásban³ legalább (a sok közül?) csak négy „liber ecclesiae“ említetik, mint a mely ki van kölesönözve. 1552-ben meg éppen csak kilencz misekönyve volt a székesegyháznak: „libri vero missales in sacristia superiore sunt V. In sacristia vero inferiori III.“

Végre a szepesi székesegyháznak 1622-ből való leltárában is csak három-három missalét, gradualét és antiphonalét, két psalteriumot és egy Breviarium Strigoniense-t találunk említve.⁴

A bártfai templom kincseinek említett összeírása, a memyiben hozzánk tartozik, következőképpen hangzik:

In dem Jore noch Cristi geburth Thausond vierhundert vnde in dem Sechzigstenn Jore am Dinstage vor dem

¹ Csontos János, Adalék a szepességi XV. századi könyvtárakhoz (Magyar Könyvszemle 1880. p. 329—363.).

² Horváth Ignác, Négy hazai könyvrajstrom 1471, 1520 és 1522-ből (Magyar Könyvszemle 1883. p. 67—69.).

³ Pettkó Béla, Kassa város székesegyházának kincsei (Történelmi Tár 1882. p. 718.)

⁴ Némethy Lajos, Egyházművészeti Lap 1882. p. 268.

tage vnser lieben frawen die vorbotschaftunge ¹ [márcz. 25.]
 Habe ich Cristan Satler Disz hernach geschriebene kir-
 chengerethe yn gegenwartikeyt der ersamen hern des phar-
 rers des Richters mitsampt andern hern entphangen sam
 eyn kirchenvorweser

. . . . Item messebucher de kirchen Newne

Item ezwee legenden des somers vnde des wyntters
 geczeiten

Item ezum hern pharrer eyn Deereth

Item eyn Decretale

Item eyne Byblya

Item der kyrchen Salther fuenff (e szó kitörülve) VI.

Item ezum Leonardo eyn brevir

Item ezum hern Illario eyn breuir

Item der kirchen Syngbucher alias gradualia viere

Item andere syngbucher Anthy^{cia} drey

Item eyn ald messebuch . . . .

1460-ban Héthársi Keresztély (Cristannus de Septemtiliis) volt bártfai plébános: hogy neki magának is voltak könyvei, még pedig ugyanesak becses könyvei, azt a bártfai levéltárban őrzött azon ívrétű hártylevélből lehet következtetni, mely eredetileg egy könyvnek vagy még valószínűbben egy kéziratnak első vagy utolsó levele lehetett és a melyen a bártfai plébánosokra vonatkozó rendkívül érdekes feljegyzések élén azt olvassuk, hogy: „Liber domini Cristanni de Septemtiliis [Es e fölött: constat LX flo.]: plebani Bartphensis qui obiit anno 1468 regiminis XXXIII sui anno demum electus est dominus Augustinus Eckil de Stropko stb.“; mindez egy kéztől van írva a hártylevél felső szélén, kétségkívül a 60 forintba becsült könyv egykori birtokosának, Keresztély plébánosnak, halála után.— Az összeírásban említett *Leonardus*, kinél (másolás végett?) egy breviarium volt, alig lehet egy személy avval az „altarista dominus leonardus“-szal. ki 1500-ban Zeydelmann György capellanusa volt; ha az lett volna, és egyáltalában

¹ Az *annunciatio* ilyen német megjelölését Knauz (Kortan p. 189.) nem ismeri.

ha egyházi személy lett volna, nem hiányozhatnék neve mellől a *Herr praedicatum*. Ennek folytán sokkal valószínűbbnek kell tartanom, hogy Hunyczowi Lénárdot kell értetünk, ki 1447-ben lett Bártfa városának jegyzője, és a ki még az 1459-ből való adólajstromban is mint Leonardus notarius fordul elő (1460-ból nem maradt ránk taxa). A „*Sindones exeuntes in anno domini M^o et L^{mo} octavo*“ című feljegyzésekben mint „Lenharth Schreyber“-t találjuk említve. — A *Her Illarius*, kinél szintén egy brevium volt, kétségkívül azonos azon *Hylarius Capellanussal*, kivel Stropkói Eckel Ágoston plébánosságának ideje alatt (1467—1486) egy alatt közölt¹ névlajstromban találkozunk, és a ki a „*Registrum Rationum hominum ac concivium cer-*

¹ Két oldal névlajstrom (adó dolgában?) a bártfai levéltárban :

Item feria secunda

Dominus Augustinus plebanus

Dominus Valentinus predicator

Dominus Symon hospitalensis

Dominus Ladislaus baccalarius Altarista totum

Dominus Andreas Altarista

Dominus Valentinus Altarista

Dominus Petrus peyser plebanus in Olswa

Dominus Thomas Altarista. Dominus Cristoforus crucifer

Dominus Michael Bosdeutez in Scharpotak plebanus

Dominus Stephanus pistoris

Dominus Michael Schenk

Dominus Valentinus Varanoviensis } Capellani

Dominus Hylarius

később „*feria II. die S. Andree et benedicti et hylarii martirum*“

Dominus Augustinus plebanus Bartphensis d.

Dominus Valentinus predicator d.

Dominus Symo hospitalensis d.

Dominus petrus peyser d.

Dominus ladislaus Altarista d.

Dominus Andreas Wolfrom Altarista d.

Dominus Thomas altarista d.

Dominus Michael Schenk

Dominus Valentinus de Varano } Capellani d.

Dominus hylarius

Az ezen lajstromokban előforduló *Ladislaus baccalarius* alkalmasint ugyanaz a *Ladisl. de Bartpha*, ki 1467-ben promoveáltott bölcsészeti baccalariussá a krakkói egyetemen.

torum civitatis Bartpha“ (1477—1488) ezimű kéziratban mint „Hilarius presbiter altarista Ecclesie Bartphensis“ fordul elő. A „Registrum fraternitatis Marie virginis“ stb. ezimű kézirat utolsóelőtti lapján pedig azt olvassuk róla, hogy „Anno domini 1490. feria secunda post dominicam Oculi [márczius 15-ikén] Ilegavit Dominus Hilarius Altarista unum pacificale ad fraternitatem matris misericordie cum modo, si filius Michaelis rausz videlicet Valentinus sacerdotaverit vel sacerdos efficietur, tunc pacificalesupradictum ei dare debent.“

A következő évekből is vannak érdekes adataink. A város számadási könyveiben olvassuk, hogy 1462-ben „ante purificationis [febr. 1-én?] pro codice fl. 1^a-et adott ki a város, de hogy tulajdonképpen mire adta ki, azt e feljegyzésből nem vagyok képes kitalálni. — 1472-től 1478-ig és 1481-től 1499-ig az adólajstromokban egy bizonyos *Gregorius pergamenista*-t¹ (*Gregorius permetter*) találunk felemlítve, ki alkalmasint Stropkóról való volt (1474- és 1481-ben *Gregorius de Stropko*-nak van nevezve) és 1480-ban nyerte el a bártfai polgárjogot („Item *Gregorius pergamenista* obtinuit ius civile anno domini 1480“ mondja róla a „*Liber testamentorum*“). Hogy ugyanő könyvmásoló is volt — a hárttyakészítő és könyvmásoló mindig egymásra voltak utalva — azon körülmény bizonyítja, hogy 1475- 1477- és 1478-ban mint *Gregorius scriptor*, 1482-ben mint *Gregorius litteratus* szerepel az adólajstromokban. Háza után, mely a „*Rawfgasse*“-ban feküdt, 1475-ben két ízben fél forintot, egy ízben 1. frt három ortót, 1474. 1476. 1477. 1481. és 1499. második felében fél forintot, 1472. 1473. 1482. 1492—1498. és 1499. első felében egy forintot, 1483. 1485—1488. első felében másfél forintot, 1488. második felében, 1489. és 1490-ben két ízben, 1491-ben egy forintot és egy ortót, 1478-ban három ortót fizetett adó fejében. Az 1486-ik évből a „*Liber testa-*

¹ 1431-ben és 1434-ben a „*Raufgasse*“-ban lakott egy *permentirer* (*pergamenista*), 1463. 64. 65. 72-ben a Kleinzeil-ben, 1456. 58. 59-ben a Langzeil-ben. — 1472-ben (a Langzeil-ben) *uxor pergameniste*, 1473—77-ben (szintén a Langzeil-ben) *Paul permetterin* (vagy csak *permetmacherin*) van említve, talán az 1456—59-ből ismeretes *pergamenista* özvegye.

mentorum“-ban Gregorius pergamenistának és törvényes nejének, Erzsébetnek, kölcsönös végrendeletét olvassuk. — Valószínű azonban, hogy csak 1503-ban halt meg Ger-gely hártyakészítő. 1502-ben ugyanis utoljára találkozunk nevével a centumvirek sorában, kik közé 1493. óta minden évben beválasztották, és 1503-tól kezdve már nem a „pergamenista“, hanem a „permetmacherin“ számára találjuk kivette az egy forintnyi adót.

A *litteratus* szó, mely, mint az imént láttuk, egy ízben (1482-ben) scriptort jelölt, a bártfai adólajstromokban eléggé gyakran előfordul. 1478-ban *Mathias litteratus*-nak van nevezve az a bártfai polgár, ki 1477-ben mint *Mathias Schröter*. 1479., 80. és 82-ben mint *Mathias Dzurán* fordul elő a „Newstat“ (retro molendinum superiorem) lakosai között. 1485-ben a Wollwebergasseban Matz Gritnerin (Gritner Mátyásné) házában *Allexius litteratus* lakott (egy forintnyi adó volt rá kivette), a rá következő évben úgy látszik ugyanaz a Hohe Zeil-ben lakott a maga házában és egy orton adót fizetett. Ugyan-azon 1486-ik esztendőben a Wollwebergasseban lakó *Andreas Köler* (ily név alatt fordul elő 1885-ben) mint *Andreas litteratus* fordul elő (adója egy frt.). — A Windischgasse lakosai közt egy *Gregorius litteratussal* találkozunk az 1487—90, 1492—99 közötti minden egyes adólajstromban (adója rendszeren $\frac{1}{2}$ frt, az 1499-ik évi második adólajstromban egy orton volt). Ugyanő 1493-ban, mely évben fia (filius eiusdem ort. 1) is előfordul, mint *Gregorius zuler*, 1494—99-ben mint *Griger (Greger) schuler (schüler)* szerepel. Az 1499. utáni adólajstromokat nem vizsgáltam át. — Az 1488-ik évi második adólajstromban, a „Circulus“ (főpiacz) lakosai között *Johannes Hoharszer litteratus* fordul elő, kivel 1494-től 1499-ig mint *Johannes litteratussal* találkozunk (adója fél forint), és a Wollwebergasse lakosai közül *Steffanus litteratus ort. 1.* ki van törölve. Ugyanazon évben az 1489-ben és 1487-ben *Martinius Carnifex*-nek nevezett polgár mint *Martinius litteratus carnifex* fordul elő, ki mellett az 1488-ik évi első adólajstromban egy *Martinius scolaris*, a második adólajstromban pedig egy evvel azonos *Martinius litteratussal* találkozunk. Egy *Romanus litteratus*, egy *Andreas*

Pattesch litteratus, egy *Johannes litteratus Paulick* (1489-ben és 1490-ben egyszerűen *Johannes Paulick*) fordul elő 1488-ban; egy *Hans Pleicher alias Schuler* 1491-ben, 1458-ban a főpiacon *Schulerin*, 1463-ban *Dorothea dy Schwölerin*, 1479-ben *Hannisz Schuler* (az Alte Bleich-ben Michel Schusterin házában lakott és egy orto adót fizetett), 1481-ben *Johannes Scolari*s fordul elő. Ez utóbbi, ki 1480-ban *Johannes Brenner*-nek van nevezve, alkalmasint azonos az 1479-ből idézett *Hannisz Schuler*-rel, bár nem az Alte Bleich-ben, hanem a Rauffgasseban Peschel János házában lakott; adója szintén egy orto volt. — A fentebbiekben, úgy hiszem, majdnem valamennyi *litteratust* idéztem, kiknek nevével a XV. századbeli adólajstromokban találkoztam, nem mintha azt hinném, hogy mindmegannyian scriptorok voltak, hanem azért, mert nem tartottam érdektelennek összeállítani azon bártfai polgárok névsorát, kik daczára annak, hogy világi állásúak voltak, a XV. században mégis némi magasabb műveltségre tettek szert. Az olyan embert ugyanis, ki nem tudott egyebet mint írni és olvasni, nem nevezték volna *litteratus*-nak az olyan városban mint Bártfa, melynek már a XV-ik század elején tekintélyes iskolája volt.

Ismét közelebbről érdekli a bibliographust egy feljegyzés, melyet egy kis papírszeleten olvasunk és melyből megtudjuk, hogy *Anno d. millesimo etc. 72. Item magistro Johanni pro correctura librorum fl. 1.* fizettek. — Ki volt ez a tudós ember, — a *magister* itt nem jelenthet közönséges mesterembert — nem tudjuk¹; bár eléggé valószínű, hogy avval a *Joh. de Bartpha*-val azonos, ki 1470-ben promoveáltatott a krakkói egyetemen bölesészeti kari baccalariussá, sőt avval a *Johannes praedicator*-ral is azonosítható, mivel 1488-ban találkoztunk és ki 1490-ben és 1498-ban mint *d. Johannes nuper predicator* és *quondam d. Johannes antiquus predicator* említetik; azt azonban biztosan állíthatjuk, hogy az egy forintnyi tiszteletdíjat könyveknek — alkalmasint egyházi kéziratoknak — kritikai átjavításáért kapta. Watten-

¹ Egy frater *Johannes de Bartpha* nevű könyvmásolót 1471—1473-ból ismerünk (Kalauz a könyvkiállításhoz 1882. p. 17.), de ez 1472-ben a leubusi kolostorban (Sziléziában) tartózkodott.

bach „Das Schriftwesen im Mittelalter“ című művében (Zweite vermehrte Auflage. 1875. p. 264—288.) számos adatot közöl a középkori correctorokról; nekünk elég azon egy tényre hivatkozni, hogy a különböző szerzetes rendek statutumaikban gondoskodtak egyházi szerkönyveik hibátlanságáról, a mint hogy például Sz. Florianban az 1468-ban behozott statutumok ezen fontos munkával a rend két tagját bízták meg, kiknek azonban nem saját belátásuk szerint, hanem más correct példányok alapján kellett a rájuk bízott hibás kéziratokat kijavítani: „omnes enim in correctura librorum magis debent auctoritatem quam proprie estimationi inniti.“ A kifejezés azonossága is mutatja, hogy a bártfai számadási töredékben a „correctura librorum“ szövegkritikai, nem pedig könyvkötői munkát jelöl.

Item in dem iorre so man schreibet LXXVIII — olvasuk egy más papírszeleten — *Item 1/2 goldin an eynem brevir.* Továbbá *Anno etc. 75 . . . Item domino plebano occasione libri fl. II.*, mely utóbbi feljegyzés azonban lehet, hogy valamely egyházi szertartásra vonatkozik, melyért a plébánosnak külön fizetés járt.

Több adatot birunk 1477-ből:

Anno eisdem (így) 1477.

. . . *Item den brudern in gotzleichnams czech hab ich geben vor das graduwal fl. XV.*

Idem (így) vor das inbinden fl. III und vor die zwgeherung fl. 1.

Idem dem hern Steffan awf dem pfarhoff hab ich geben von eim oracionale in zw binden fl. 1.

E szerint a város 1477-ben egy orationalet¹ kötött be a plébániához tartozó István úr által, ki talán azonos avval a Dominus Stephanus Pistoris (Beck)-kel,² kit az Ágos-

¹ „*Orationale Liber in quo continentur orationes quae in ecclesia recitantur, quae a voce Oremus initium habent, in charta a. 1176. apud Ughell. tom. 7. p. 1275. Idem Orationarius in testamento Riculfi Episcopi Helenensis an. 915. dicitur.*“ *Ducange.*

² 1488-ban Stock Miklós többek között *domino Stephano Beck* is testált végrendeletében, melyet a „*Liber Ecclesiarum Hospitalis Sancti Egidii*“ című kéziratból ismerünk.

ton plébános idejéből való, fentebb közölt személylajstromból ismerünk, és a Fraternitas Corporis Christi nevű vallásos társaságnak tizenhat forintot adott egy gradualéra, melynek kötéseért három forintot fizetett, míg a hozzá való anyag (fatáblák, bőr, csatok, köldökök stb.) egy forintba került (1495-ben nyolez forintot fizettek egy antiphonale bekötéséért). A könyvkötő talán ugyanazon István úr volt, a ki az orationalét kötötte be. Azon körülményből ugyan, hogy a gradualénál a könyvkötő neve nincs kitéve, míg a mindjárt utána következő orationaléről meg van mondva, hogy István úr kötötte, azt következtethetné az ember, hogy a gradualét más valaki, pl. a Fraternitas Corporis Christi valamely tagja kötötte be, de ezen következtetés kényszerű volta egészen elenyészik, ha felteszszük, hogy e feljegyzések nem egy időből valók; az első alkalommal a város bírāja elfelejtette vagy nem tartotta szükségesnek kitenni a könyvkötő nevét, míg a második alkalommal kitétte. A mi továbbá ama gradualét illeti, nem éppen lehetetlen, hogy a számadási töredéknek rá vonatkozó feljegyzését másképpen kell értelmezni mint a hogy én tettem, pl. úgy, hogy a város csak előlegezte a társaságnak annak árát, vagy hogy nem a társaság számára, hanem ellenkezőleg a társaságtól vette a gradualét, pl. Sz.-Egyed temploma számára. Csakhogy az előbbi esetben a számadásban alighanem *hab ich gelichen* állana *hab ich geben* helyett, az utóbbi feltevés pedig már azért sem valószínű, mert Sz.-Egyed temploma ezen vétel után 1479. táján nem csak hogy nem birt egy gradualéval többet mint 1460-ban, mely évből való első leltára, hanem ellenkezőleg egygyel kevesebbet. És különben sem valószínű, hogy ama vallásos társaságnak kötetlen gradualéja lett volna. — Túlságos óvatosságból irtam különben fentebb, hogy a város tizenhat forintot adott a gradualéra és nem azt, hogy tizenhat forintért gradualét vett a Fraternitas Corporis Christi számára; mert igaz ugyan, hogy, ha meggondoljuk, hogy a város 1435—1437-ben többet mint 112 forintot adott ki egy gradualéra, hajlandók lehetnénk feltenni, hogy ama 16 forint csak a város adománya volt, és nem képviseli a gradualé egész árát, másrészt azonban valószínű, hogy ez utóbbi

esetben nem volna külön felemlítve, hogy mennyit adott a város magáért a gradualeért, mennyit a könyvkötői munkáért és mennyit a hozzávalóért. Mindennek folytán bele kell nyugodnunk azon ténybe, hogy 1435—37-ben több mint száz forintba, 1477-ben pedig nem többbe mint husz forintba került a városnak egy graduale. Aligha nem a két könyv kiállításának minősége volt oka ezen feltűnő árkülönbségnek. — Végre a mi azt illeti, hogy hol készült a kérdéses graduale, nem tartom valószínűtlennek, hogy magában Bártfán, hol a már említett Gergely hártyakészítő és scriptort is megbizhatták a graduale másolásával. 1472-től 1475-ig különben élt Bártfán egy *Miklós* nevű *scriptor* is, kire — feltéve, hogy könyvmásoló és nem valami kisegítő íródeák volt — szintén gondolhatunk. Az a bártfai polgár, ki 1472-ben mint *Nicolaus Caupo*, 1474-ben egyszerűen mint *Nicolaus* van az adólajstromokban a „Lange Zeile“ lakosai között felemlítve, és a ki talán az 1467-ből ismeretes *Nicolaus Caupo*-val azonos — 1468-ban Marcus, 1472-ben Urbanus volt a városi köresmáros — 1473-ban mint *Nicolaus Schreiber*, 1475-ben mint *Nicolaus scriptor* fordul elő. 1476-on túl már nem találkozunk nevével. 1473-ban két ízben egy ortót, 1474-ben szintén egy ortót, 1475-ben, mely évben két adólajstrom úgy látszik hibásan mint Nemne György inquilinusát sorolja fel, első ízben másfél ortót, másodikban egy forint adót fizetett; az ugyanazon év harmadik adólajstromában is másfél orto volt rá eredetileg kivetve, de ezen összeg később kitörültetett. Az a feltevés, hogy Miklósunk nemesak köresmáros hanem *scriptor* is volt, vagyis, ha nem is szoros értelemben vett könyvmásoló, úgy hát afféle *Bohemorum* vagy *Germanorum scriptor* is volt, korántsem oly lehetetlen, mint a milyenek első tekintetre látszik. A XVI-ik század második felében is (1554-ben) egy volt wittenbergi egyetemi hallgató, Stöckel Péter, az ismeretes reformator testvére, és később bártfai gymnasiumi segédtanító, birta egyideig a bártfai városi köresmát; és azután azt is tekintetbe kell vennünk, hogy a *Schreiber* (vagy *Scriptor*) vezetéknek Bártfán semmi nyoma. — Még csak azt kell felemlítenem, hogy nem ellenkezik a bártfai szokással az a

feltevés, hogy kathedralis scriptort bíztak meg egyházi kézirat másolásával. Rendesen azt tapasztaljuk ugyan, hogy a világi könyvmásolók inkább csak a nép nyelvén írott könyveket szoktak másolni, a latin nyelven írott tudományos műveket és az egyházi szerkönyveket pedig egyházi férfiak másolták, „quia seculares scriptores omnia fere quae scribunt vel notant corrumpunt“ (Wattenbach p. 381. 409.), de úgy látszik, hogy Bártfán a világi scriptorok a szokottnál jobb hírnek örvendettek; az 1434—37-ben készült gradualét és az 1494—95-ből való antiphonalét is kathedralis scriptorok másolták és látták el hangjegyekkel.

Anno domini 1479. . . . Item dem slosser hab ich 1 ffl. geben vor 1 ketten czw der liberia olvassuk egy más papirszeleten. E feljegyzés két tekintetben fontos. Először az első adat, melyben Bártfán külön templomi könyvtár említettik, másodsor arról tanúskodik, hogy Bártfán is lánczokon tartották a könyveket,¹ úgy mint az a középkorban általános szokás volt. A templomi könyvtárnak ránk maradt kötetei közül a kézirati antiphonalén, az 1476-ban nyomtatott Gratianuson, a „Vetus Manuductio Ceremoniarum“-nak elkeresztelt nagyon régi csonka könyvön, végre a „Psalterium rectius Breviarium“ feliratú kéziraton látszanak még meg az odalánczolásnak nyomai, míg azon kötetek, melyekről ki lehet mutatni, hogy a XVI. század elején élő tudósok gyűjteményeiből valók, nyilván sohasem voltak arra szánva, hogy lánczra veressenek: hiszen a nyilvánosság némi jelle gével bíró templomi könyvtárakban is csak azért lánczolták le a könyveket, mert nem akartak mindig ott állani mellettük és vigyázni, hogy el ne lópják, valahányszor kevesbbé megbízható ember akarta a könyveket használni. Ama Gratianus és a „Vetus Manuductio Ceremoniarum“ kétségkívül soha sem volt magán ember tulajdona, vagy ha volt is, csak akkor kapta lánczos kötését, mikor a tem-

¹ L. Wattenbach p. 528: „Gewöhnlich wohl unter dem Lesepulte befand sich eine lange Eisenstange, an welcher die Ketten befestigt waren, lang genug um die Handschrift im Local ungehindert benützen zu lassen. Mittelst eines Schlüssels liessen sie sich ablösen, wenn man ein Buch verleihen wollte.“

plomi könyvtár tulajdonába ment át. A föntebbi, 1479-ből való, adat egészen jól illik az 1476-ban nyomtatott Gratianusra; nem lehetetlen, hogy akkor már bekötte vették meg a templomi könyvtár számára és csak lánczot csináltattak hozzá egy forint árán, hogy ne álljon egyedül szabadon többi lelánczolt társai között a *liberiában*. és nem szól ezen gyanításunk ellen azon körülmény sem, hogy a templom kincseinek azon összeírásában, melyet mindjárt közlök és melyről valószínű, hogy 1479. tájáról való, ezen Gratianus ninesen felemlítve; hiányzanak abban egyéb jogi könyvek is, melyek az 1460-ik évi leltárban még előfordulnak és azóta aligha pusztultak el.

Hogy pedig a *liberia* alatt könyvtárt kell értentünk, alig szenved kétséget, bár eddig a *libraria*, *libreria*, *librarium* és *libria*-nak ilyen mellékalakja tudtommal régi feljegyzésekben elő nem fordult, valamint hogy azt is biztosnak tarthatjuk, hogy a *liberia* szó itt nem egyszerűen könyvgyűjteményt, milyent a sekrestyében akár mily szekrény fiókjában el lehetett helyezni, hanem a többi egyházi kincsektől elkülönítve felállított bármily csekély könyvtárt jelent, mert csak így lehetett a könyveket rendesen lánczon tartani. Az egyházi szerkönyvek és az egyház tulajdonát képező egyéb könyvek számára tehát már 1479. előtt külön helyiséget rendeztek be, még pedig alkalmasint ugyanazon helyiséget, melyben még most is őriztetnek az egykor oly tekintélyes könyvtár csekély maradványai. „A bártfai templom sekrestyéje fölött lévő Sz.-Katalin [vagy Sz.-Borbála] kápolnájának nyugati részében“ — mondja Myskovszky (I. p. 104.) — „az egyházi könyvtár nem nagy kiterjedésű helyisége létezik [hossza 4·20 m., szélessége 2·55 m., míg a sekrestye helyiségének hossza 7·14 m., szélessége 6·00 m.; l. Myskovszky I. p. 5.]. Ezen helyiség a Katalin [Borbála] kápolnájától egy válaszfal által csak későbbben választatott el, miután mindkét helyiség azonos csúcsíves boltozattal bír. Ezen választás azonban minden bizonynyal még a XV. század vége felé eszközöltetett, miután a válaszfalban lévő ajtónyílás gazdag tagozatú párkányával és béléttel, úgy nemkülönben gót stílus remek

kivitelű ajtógyűrűjével határozottan még a XV. századbeli esücsíves styl jellegével bír.“ Csak az kérdés, hogy mikor épült a Sz.-Borbála kápolnája? Myskovszky szerint (I. p. 14.) a templom polygonal zárású szentélyének, továbbá a mellette lévő sekrestyének és a sekrestye felett lévő Sz.-Borbála kápolnájának építése képezi a templom építésének harmadik korszakát (a negyediket 1482-vel kezdő), vagy pontosabban kifejezve (I. p. 76.) a Sz.-Borbála kápolna és a sekrestye építése a szentély építésének idejével (1448—58) esik össze. A sekrestyét illetőleg a „Liber Ecclesiarum Hospitalis Saneti Egidii“ ezimű kéziratnak 1451-ből és 1455-ből való feljegyzései (1451: „item pro almariis ad sacristiam ort. III.“¹ — 1455: „pro sera sacristie flor. II.“ — „pro cancello fenestre sacristie flor. VIII.“ — „pro hostio eiusdem flor. III.“) fényesen igazolják Myskovszky feltevését; a mi pedig a Sz.-Borbála kápolnáját illeti, ugyanazon kéziratnak Myskovszky által is idézett egy adata (*Altare S. Katherine in ecclesia parochiali S. Egidii. Anna consors Anthonii calceatoris testata est pro ymagine S. Katherine in altari suo fienda florenos auri octo et sunt dati et accepti super pretorium feria 3^a ante Mathei apostoli [szept. 17-ikén] anno etc. LXXVI^{to}*) bizonyítja, hogy a Sz.-Borbála kápolnája az 1479-ik esztendőben, melyben a *liberia* említettik, már annyira elkészült volt, hogy helyt adhatott a csekély kiterjedésű templomi könyvtárnak, melyet talán csak egy néhány évvel később választottak el fal által Sz.-Borbála kápolnájának többi helyiségeitől. A „liberia“ szó egymaga alig jogosít fel azon következtetésre, hogy a könyvtári helyiségnek ezen elkülönítése szintén már az 1479. előtti időből való; annak a pár könyvnek, melyeket akkor még a könyvtárban őriztek — a mindennapi használatra szükséges szerkönyvek alkalmasint a sekrestyében voltak elhelyezve — elég volt egy hosszú pulpitus is keskeny lóczával, és az ilyen számára nem volt égető szükség külön helyiséget teremteni: jól elfért az eleinte Sz.-Borbála kápolnájának egy zugában is.

¹ Külömben v. ö. az 1438-ik esztendőből való számadási könyv következő feljegyzését: „Item mensatori quod almariam pervexit ad sacristiam 100 den.“

Mily kevésbé változott addig az egyház könyvgyűjteményének állománya 1460. óta, mutatja a templom kincseinek következő, nem tudjuk milyen alkalomból összeállított leltára:

S. Egidij ecclesiae Clinodia ac reliquie (et fraternitatum)

. . . . Item I. Crux magna quam fecit fieri domina
reych antelynne

. . . . Item IX. Missalia valencia

Item II. Missalia antiqua

Item VI. psalteria

Item IIII. antiphonaria

Item III. Gradualia Item II. legende

Item III. agende

. . . . Item vnam Casulam legavit dominus Georgius ad
ecclesiam sancti Egidij

Item honesta domina pauli cum malo nomine legavit
vnam crucem argenteam ad ecclesiam sancti Egidij et in
rei testimonium Symon aurifaber fecit crucem et Michael
aurifaber p. . illius crucis.

E leltárnak csak azon pontjait idéztem, melyek vagy könyvekre vonatkoznak, vagy keltének meghatározására vethetnek világot. Ki volt az a György úr, a ki Sz.-Egyed templomának egy casulát hagyományozott, és mely évben halt meg, nem tudom; lehet, hogy azon *Georgius altaris*-val azonos, kiről az 1466-ik évi városi számadási könyv említi, hogy 24 forint, az 1470-ik évi városi számadási könyv pedig, hogy 12 frt. évi fizetése volt, és a kívül 1463., 1464., 1469., 1471., 1472., 1473-ban is találkozunk. A *domina reych antelynne* Reich Antal tekintélyes bártfai polgárnak neje, ki 1490-ben halt meg; az említett nagy keresztet még ő maga csináltatta, nem végrendeletéből csinálták, a mint az a leltárnak *fecit fieri* kifejezéséből következtethető, a mi azonban nem zárna ki, hogy e leltár maga Reich Antalné halála után is készülhetett. A *honesta domina Pauli cum malo nomine* (németül *Paulin mit dem posen namen*) végrendeletéről a bártfai levéltárban őrzött „Liber Testamentorum“-nak következő feljegyzése nyújt felvilágosítást, melynek keletkezését olyformán kell képzelnünk, hogy az egész

hátrahagyott összeg elfogyván, egyszerre átírták a végrendeletek könyvébe azon különböző időben történt kiadásokat, melyeket a végrendelet végrehajtói, a város hatósága, mindannyiszor más más alakban vezettek be a város számadási könyveinek „Exposita ad manus fideles” című rovatába.

Exposita pro testamento paulin.

Item feria VI^a post penth. [jún. 4-ikén] dederunt domini pro fraternitate Corporis Christi fl. III.

Item de eodem die eodem (így?) aurifabro de deauracione crucis ort. 1.

Item feria VI^a post viti [jún. 18.] Anno etc. 79 dederunt ex testamento domino Symoni presbitero fl. 2.

Item dederunt domini pro leprosis fl. 2.

Item Syleyer dederunt ex testamento fl. 2.

Item dominico die ante Barbarae [nov. 28.] Aurifabro Michaelae pro cruce fl. 3 ort. 1.

Solutum est testamentum.

Feltéve, hogy e jegyzék utolsó pontja is 1479-ből való — mely feltevés mellett a benne előforduló datumok (feria sexta post penthecosten, feria sexta post Viti és dominico die ante Barbarae) rendes egymásutánja szól, míg nem bizonyít ellene az a körülmény, hogy az évszám csak egyszer van kitéve és még csak nem is az első helyen — úgy a Mihály aranyműves készítette kereszt, melyet a leltár a templom kincsei közt felemlít, 1479. november havában készült, és minthogy a leltárnak hátulsó oldalán más kéz 1477- és 1479-ből való kiadásokat jegyzett fel, aligha fogunk tévedni, ha felteszszük, hogy leltárunk is 1479. végétől vagy legalább nem sokkal későbbi időből, talán 1480-ból való. — 1460. óta tehát, husz esztendő alatt, a templomi könyvtár alig gyarapodott; sőt, ha feltételenül bizunk az 1479-ik évi leltár teljességében, nemcsak hogy nem gyarapodott, hanem még meg is fogyott. Az 1460-ban kimutatott könyvek közül ugyanis nem találjuk meg már benne a két decretalét, a bibliát és a két breviariumot, valamint az 1474-ben vett breviariumot sem, mindössze tehát hat kötetet, melyek közül három az 1460-iki összeírás alkalmával

a plébánosnál, az egyik káplánnál és a város jegyzőjénél volt kölesön, a másik decretalét pedig Jakab káplán 1462-ben kérte a várost, hogy küldje meg neki Krakkóba. Mi történt ezen könyvekkel? Talán nem kerültek többé vissza a templomi könyvtárba és azonkívül, nem tudjuk mi úton, még a biblia és még egy graduale is elveszett? Ez természetesen nem éppen lehetetlen feltevés, sőt az is lehetséges, hogy a könyvek egy része tűz által pusztult el, de éppen oly természetes, hogy mindaddig, míg ezen feltevés helyességét okmányokkal be nem bizonyíthatjuk, hajlandóbbak leszünk feltenni, hogy az 1479-ik évi leltár egyik vagy másik okból nem teljes, pl. azért, mert a könyvek egy része ki volt kölesönözve. Máskülönben a missalék, psalteriumok és legendák száma ugyanaz 1479-ben, mint 1460-ban; mindössze három agendával, egy ócska missalével és egy antiphonalével van most több, de viszont egy gradualével kevesebb. — Ezen összehasonlításnál még arra is tekintettel kell lennünk, hogy 1460-ban a bártfai vallási társaságok elenodiái nem szerepeltek a leltárban, míg 1479-ben a „elenodi ecclesiae S. Egidii“ és a „elenodia fraternitatum“ együtt letározottak. De még tegyük fel, hogy ama társaságoknak csak kincseit, nem pedig könyveit is vették fel ezen leltárba, mely feltevést azon körülmény is támogatja, hogy 1479-ben négy graduale helyett (igaz, hogy talán csak fölületességből) már csak hármat találunk felemlítve, daczára annak, hogy a „Fraternitas Corporis Christi“ 1477-ben egy új gradualét kapott és nem valószínű, hogy az 1460-ban még meglevő négy gradualéből kettő veszett el vagy vált egészen hasznavehetetlenné, úgy hogy Sz.-Egyed templomának és a „Fraternitas Corporis Christi“-nek együtt lett volna csak három gradualéja. Természetesen csak ezen feltevés mellett lehet szó gyarapodásról, de még ezen esetben is oly kismérvű a gyarapodás, — mindössze egy antiphonalével és három agendával van több, míg egy ócskává vált missale helyett egy új missale szereztetett be — hogy még az 1479-iki könyvtári állomány is nem csak könyvszekrényben felállítva, hanem még pulpitusokhoz láncozva is kényelmesen elérhetett a könyvtár kis helyisé-

gében. A mi különben ezt az új missalét illeti, alkalmasint ugyanaz, melyről a „*Liber Civitatis Bartpha preceptorum et distributorum ab anno domini M^o Quadragesimo Sexagesimo sexto*“ című kéziratban az 1474-ik év után feljegyzett különféle kiadások között azt olvassuk, hogy 1468-ban szept. 13-ikán 1 frt. 16 denárért vette a város bizonyos Grabi Jánostól, ki nem tudjuk mi úton módon jutott hozzá: *Item dedimus super vno libro Missali Johanni de graab* (Grab határszéli falu Galicziában) *fl. I. XVI. d. feria 3^a post Nativitatis Mariæ a^o 68.*

A könyvtár legelőször 1488-ban gyarapodott nagyobb mértékben, a Grolok testvérek hagyatékából, illetőleg adományából. A Grolok családdal Bártfán már a XV-ik század első felében találkozunk. Azok jegyzékében, kik 1432. és 1448. közt Bártfán polgárjogot nyertek (a Magyar Nemz. Múzeum Quart. 124. jelű kézírata) már 1433-ban olvassuk, hogy: „*Petrus Grolok filius sororis domini Cristanni plebani nostri* (ki Héthársról való volt) *feria sexta post festum beate Katherine virginis et martiris* [nov. 27-ikén] *suscepit ius civile huius civitatis.*“ Tizenkét évvel később a „*Liber Civitatis*“ című kézirat már mint meghaltról emlékezik meg róla: „*Venientes in nostri presenciam dominus plebanus Cristannus Rector parochialis Ecclesie sancti Egidii protector puerorum Martini et Nicolai filiorum petri Grolog pie memorie et Catherina relictæ olim petri Grolog stb. Actum feria 3^a post Ambrosii* [ápr. 6-ikán] *anno domini 1445. G. Stock, Notarius.*“

Ezen Péternek közel rokona, alkalmasint Márton nevű testvérének fia, volt *Jacobus Martini Grolok de Bartpha* és testvére *Martinus Grolok*, kik az alant közlendő 1466., 1476. és 1488-iki okmányokban előfordulnak. Péter fiának, Mártonnak, gyermekei azért nem lehettek, mert ez 1445-ben még kiskorú volt, Jakab, Márton fia, pedig már 1463-ban jogi baccalarius volt. Ezen Grolok Péternek Márton nevű testvére ugyan máshonnan nem ismeretes, ha csak nem azonos azon *Mertin Grolok*-kal, a ki az 1450. táján előadott húsvéti játéokban Panstirbalg szerepét adta (v. ö. Századok 1884. p. 39), de ezen körülmény nem okoz nehéz-

séget, minthogy a Grolok családnak több más tagját is csak egy két feljegyzésből ismerjük, melyeket bizony csak a véletlen őrzött meg számunkra.¹ Így pl. az 1428-ik évi adólajstromban Grolok Péteren kívül *Hanns Grolog*, 1435-ben *Stenzel Grolog*, 1434, 1435-ben *Niclos Grolog*, 1456, 58-ban egy másik *Péter Grolok* fordul elő.

A fenn említett *Jacobus Martini Grolok de Bardpha*, bártfai káplán, nem sokkal az 1462-ik esztendő előtt, úgy látszik 1461-ben, a városnak 300 arany forintot kölcsönzött volt, mely összeg egykor b. e. unokatestvérének, Mártonnak (Péter fiának?) tulajdona volt, a kitől talán örökség útján szállott rá, és mely után a város évenként huszonegy arany forint kamatot (a felső malom évi jövedelmét) fizetett Jakab káplánnak. Ezen kölcsönre vonatkozik Jakabnak a krakkói egyetemről, hol tanulmányainak folytatása végett időzött, a városhoz 1462. aug. 18-ikán intézett levele, melyben a huszonegy forintnyi kammat megküldését sürgeti és arra kéri a várost, hogy küldje meg neki az ő költségére a *Decretales* című könyvet is, alkalmasint ugyanazt, melyet a templom kincseinek 1460-ból való leltárában említve találunk. Azonkívül kérdést intéz a városhoz, mit határoztak a nekik egy évvel ezelőtt kölcsön adott 300 forint dolgában? Az eddigi feltételek mellett, azaz azon kikötéssel, hogy az adós bármikor visszafizetheti a tőkét, továbbra meg akarják-e tartani Jakab káplán hazaérkezéseiig és tovább is, vagy pedig kötelezik-e magukat arra, hogy a kölcsönvett összeget vissza nem fizethetőnek tekintik és hogy Jakabnak és bátyjának, mostani plébánosuknak. Héthársi Keresztélynek, halála után az összeg kamatait az Isten dicsőítésére és az elhunytak lelkeinek vigaszára, azaz bártfai egyházi célokra fogják fordítani? Ezen kérdést pedig azért intézi hozzájuk, hogy megtudja, honnan szerezzen magának pénzt egyetemi tanulmányainak folytatására. Úgy látszik tehát, hogy Jakab káplánnak szándéka volt az egész kölcsön visszafizetését sürgetni azon

¹ Az 1519-ik évi rapulariumban egy *Andreas Grolok* fordul elő. Még az 1544-ik évi rapulariumban is találkozunk a *Grolok* névvel. *Paulus Grolok*, kinek neve már 1473-ban előfordul a város adólajstromaiban, 1492-től 1497-ig „provisor hospitalis S. Spiritus” volt

esetben, ha a város nem volna többé hajlandó megmaradni azon szándéka mellett, hogy lemondván azon jogáról, hogy a kölcsönt visszafizesse, kamatait, melyek élte fogytaig Jakab káplánt és ennek halála után Héthársi Keresztélyt, plébánosukat, illették, e két férfiú halála után egyházi czélokra fordítja; — míg, ha időközben meg nem változtatta a város szándékát, Jakab káplán kész volt inkább máshonnan pénzt szerezni magának, semmint hogy a város ezen dícséretre méltó szándékának kivitelét megakadályozza. — Így értelmezem én Jakabnak ugyancsak nehezen érthető levelét, melynek teljes szövegét közlöm:

Meyn yniges gebethe mit willigem stetim wnderthenigen dinste wnd mit ganczer hecziger begire allis guttin. Ersamer weyser herr Richter wnd Ersamen liben herren. zunderliche gutte günner frunde wnd fürderer. Ich bit ewer weysheyt. mit zunderlichem ganzem fleyss. Gerucht mich durch ewer liplich brifflich varschreybunge czw wnderweysen. wy sich ewer Ersamkeyt wnd weysheit beröthen wnd bedocht hot em dy Summe ader IIIe flor., dy meynes zunderlichem trostis wnd eyniges gelipten gebaren brüders, dem got gnade, herre mertens gewest ist, wnd ewer weysheyt als um [vor?] eyn Jar liplich geentwert ist, ab ewer weysheyt dy vargenante Summe wolde awch fürbeter behaldin awff eynen ebigen oder czeitlichem czyns durch ewer varschreibunge. das got der almechtige do fon noch meynen tode wnd des Erwirdigen herren ewers varwesers und pharers. meynes bruders, den ewch got noch lang behalde. zunderlichin bey ewer kirchen hoher mochte Geerwirdiget wnd gelobet, wnd dy liben zelen getrost werden. ader ap ewer weysheyt das egenante gelt noch fürbiter yn der farrigen weyse wnd apredunge, das czu meyner zwkwnft ader lenger wolde haldin, das ich wöste, wo fon wnd wor awff ich czw Crokaw fürbether in der hoenschulen wnd lernunge mich aws haldin wnd sten solde. Awch bit ich ewer weysheyt, Gerucht mir eczunder mit eynem gewissen bothin czu meyner not dy obrigen golden von den XXI czesenden; zunderlich dach mit grossen fleyss em meynes czwkwnftiges dinstes wnd ynniges

gebethis wille bit ich ewer weysheyt, ap es mak gesen mit fuge, das mir ewer weysheyt aff meyn abentewer wnd schade geruch czesenden das Rechtbuch genant Decretales, das stet mich em ewer weysheyt eyn liplich brifflich entwert durch den czeyger dises briffes ader durch ewern zunderlichen bothin off meynen czerunge ader beczalunge. Domet meyn ebiger dinst wnd got befohlen. Gegabin czu Crokaw in der hoen schwlen am Mitwach noch assumpcionis Marie [aug. 18-ikán] Anno etc. M^o CCCC^o LXII° gar snelle

Jacobus Martini Grolok
de Bardpha Spr. agriensis dyoc. perpetuus
Capellanus et exorator dominacionum vestrarum.

Külczíme : Den Ersamen wnd wolweysen herren Rychter wnd Rotmanne der Stat Bardphal zeynen zunderlichin liben herren wnd gunnern.

A város feleletének tenorját a „Liber Testamentorum“-nak egykorú kéz által kitörült következő feljegyzéséből ismerjük :

Anno domini Millesimo etc. Sexagesimo tercio Jacobus Sacerdos, Civitas cum communitate. — Wir Richter vnd Rathmann mitsamt der ganczen gemayn bekennen vnd geben zw gedechnis, das wir richtlich vnd redlich von dem Erwürdigen hern Jacobo Grolok in gestlichen rechten Bac. empfangen haben dreyhunderth gulden rechter wage auf rechtfertige vnd gotliche czinse alle Jar wns auf Martini Im dofon zwgeben in fier quortemper aynvndtwenczig gulden seyne lebtage vnd dy entworten auf wns er ebenthwer ken Cracaw. Sunder noch seynem tode sullen dy egemelten dreyhunderth gulden bleyben der Kirchen Sancti Egidii, von welchen man sal halden aynen zunderlichen prister der nicht Caplan were, sunder amsolchen, wenn es dy herren geben wolden ader gonnen. Gehandelt vnde gemacht am Donnerstag vor Martini [nov. 10-én] Anno etc. quout supra Georgio Notario consignante.

E szerint a város forma szerint kötelezte magát arra, hogy ama háromszáz forint után járó huszonegy forintnyi kamatot évenként saját költségén Jakab káplánnak (Krak-

kóra) megküldi, halála után pedig ugyanazon kamatból Sz.-Egyed templománál egy oltárnokot fog díjazni. Keresztély plébánosról ezen okmány szót sem szól — lehet, hogy agg kora miatt nem is gondoltak azon lehetőségre, hogy majd túléli Jakabot — valamint az is figyelemre méltó, hogy az egyesség a kamat hovafordítását illetőleg (talán a cumulatio beneficiorum megakadályozása végett) csak azt szabja meg, hogy káplánnak ne adhassa a város a huszonegy forintot, máskülönben azonban egészen a templom kegyurának, a városnak, nem pedig a plébánosnak, tetszésére bizza a javadalom adományozását. Ezen egyesség egy időre véget vetett további alkudozásoknak. Az 1463-ik évből ránk maradt számadási könyvekben olvassuk is, hogy:

Dominus Jacobus.

Misimus sibi in anno LXIII. in suo censu flor. auri VII. ad suum quatuor tempus.

Misimus sibi cum Dyttel in ebdomadam palmarum flor. auri VII.

Commisimus dare Nitcz Cracovie fl. VII.

vagyis 1463-ban tényleg megküldték Krakkóra Jakab presbiternek a kamatot. — Ugyanannak egy második levelében, melyet 1466-ban Biezből (Lengyelországban) nem messze a magyar határtól irt, nem is olvasunk semmit ezen ügyről. Jakab csak köszönetet mond Feuchter Boldizsár városi jegyzőnek azon szíves fogadtatásért, melyben nem rég részesítette és kéri, bírja rá a város tanácsát, hogy mielőbb intézze el ügyét; ha kérését teljesítik, — úgymond, — a szomszéd Szandeczben dühöngő járvány miatt azonnal hajlandó minden ingó vagyonával és könyveivel együtt Bártfára költözni.

Omnium bonorum sincerum desiderium utriusque beatitudinis continuo cum affectu. Honorabilis domine fautor et promotor, multarum virtutum honoribus attollende, de favoribus mihi in domo H. V. inpensis immensas refero gratiarum actiones. Ceterum peto H. V. dignemini sollicitare dominos consules, ut posquam (így) communitas Civitatis convenuerit (így?) mencionem negotii mei facere

velint et michi desuper responsum favorabile mittant. Nam si voluntas et desiderium meum optatum sortietur effectum, extunc me vna cum omnibus rebus et libris in Bardpham propter pestem validam que adhuc viget in Civitate Sandecziensi transferre vellem. Cetera lator dicet, cui credere licet. Valet in filio virginis Illibate. Datum in Bycz in die sancti Dyonisii Martiris (?) [oct. 9-ikén] 1466 celeriter.

Jacobus Grolok de Bardpha

Decretorum Bacc. capellanus et continuus
exorator H. V.

Külczíme : Honorabili ac Circumspecto viro domino Baltazar consule (így) ac Notario Civitatis Bardphensis domino et fautori sibi honorando.

Jakab kérésének mibenléte felől nem birunk adatokkal, és csak valószínűnek tarthatjuk, hogy valamely jövődelmező egyházi állásért folyamodott, melynek betöltésénél a város beleegyezését is meg kellett nyerni. Ezen állást azonban, úgy látszik, másnak adták; a rá vonatkozó legközelebbi iratból kitűnik ugyanis, hogy később Kassa városának szolgálatában állott; hogy kassai presbiter volt, az alant közlendő 1488-iki okiratból tudjuk. Alkalmasint Kassán is kelt ezen külczím és kelet nélküli irat, mely következőképpen hangzik :

Supplicacio articulorum Jacobi de Bardpha.

1. Vt fieret augmentacio census XXI flor. pro honesta sustentatione altaris vel seccessoris (így).

2. Ut fieret incorporacio census empti et emendi pro Ecclesia sancti Egidii et altaris eiusdem et ipse census amplius esset spiritualis et non secularis, ne post mortem meam ipsa capitalis pecunia per aliquam calumpniam posset capi et ab ecclesia alienari.

3. Ut ipse contractus et ipsa empcio non esset sub titulo reempcionis, quia post mortem meam non esset cui capitalis pecunia deberet reponi.

4. Ut ipsa capitalis pecunia non distribueretur certis personis hinc inde pro censu dando, quia alias contractus esset vsualis vna cum censu et magis animabus defunctis et vivis noceret quam proficeret.

5. Quod post mortem meam statim per dominos consules, si frater meus dominus Martinus nollet suscipere, eligeretur discretus et ydoneus sacerdos, ne salus animarum negligetur. Item quod speciale altare, videlicet sancti Egidii, ad hoc deputetur et assignetur et ipse misse legende in eadem inter summam missam et matutinam legantur. Item ut reposicio presentis pecunie sit secreta et lateat dominos meos Cassovienses, ne michi ibidem in servicio existenti noceret et obiceretur. Item pro decore altaris cum Missali casula etiam atque etiam (? etc. etc. ?) providere volo vna cum domino Martino et ne forte etiam ipse providebit de augmento census, sic quod vtique esset res perpetua et continua.

Ezen irat kétségkívül ugyanazon ügyre vonatkozik, mint Jakabnak 1462-ben kelt levele és a Bártfa városa és Jakab káplán között kötött és fentebb közölt egyesség. Ezen alkalommal Jakab a következő kérésekkel állott elő, tekintettel az általa kölcsönzött összegnek hovaforrására halála után: Emelje fel magasabbra a város az eddig huszonegy forintnyi összegben megállapított kamatot, a végből, hogy az ebből díjazandó oltárnok és utódai tisztességes (és hozzátehetjük: a szokottnál fényesebb) ellátásban részesülhessenek. Nyilváníttassék egyházi, nem világi birtoknak ezen évi jövedelem, nehogy a hitelező halála után a tőkét az egyháztól el lehessen idegeníteni. A városnak adott tőke ne tekintessék olyannak, mely a visszafizetés feltétele mellett adatott, minthogy a hitelező halála után úgy sem volna senki, kinek vissza lehetne fizetni. A város ne adja kölcsön a tőkét egyes polgároknak, mert ezek talán nem fizetnék meg pontosan a kamatot, a minek úgy az élők, mint az elhunytak lelkei csak kárát vallanák. A város tanácsa mindjárt a hitelező halála után tegyen meg egy alkalmas egyént oltárnoknak, feltéve, hogy a hitelező testvére, Márton presbíter, vonakodnék ezen állást elfogadni. Ezen oltárnoknak rendeltessék Sz.-Egyed templomában külön oltár, a Sz.-Egyed oltára, a templom főoltára, melynél a meghagyott számú miséket a reggeli mise és a főmise között olvashassa. Az oltárt casulával és *missaléval* felszerelni a hitelezőnek

és testvérének, Mártonnak, lesz gondja. Végre, úgy látszik, felveti azon kérdést, vajjon a tőke jövedelmének felemelését nem akarná-e testvére, Márton, magára vállalni oly módon, hogy annak örök tartama biztosítva volna, és kéri a tanácsot, tartsa titokban Kassa városa előtt ezen egész kölcsönt, illetőleg alapítványt, nehogy a dolog kitudódván, neki, a ki Kassa városának szolgálatában áll, kárára üssön ki; talán attól tartott Jakab presbiter, hogy a kassaiak rossz néven fogják tőle venni, hogy a bártfai egyház számára tett ily alapítványt és nem a kassai székesegyház számára.

Valószínű azonban, hogy a város Jakab presbitert kérésével elutasította. Kíttinik ez azon új szerződésből, melyet a város 1476-ban — alkalmasint nem sokkal az idézett supplicatio kelte után — Jakab presbiterrel kötött, és melyben teljesen tekinteten kívül van hagyva Jakabnak kívánsága. Ugy látszik, hogy időközben olcsóbb lett Bártfán a pénz, és hogy Jakab presbiter ennek következtében kénytelen volt tőkét csekélyebb kamatláb mellett és különben is kedvezőtlenebb feltételek mellett odakölcsönözni, sőt két évvel később még meg is toldani 100 forinttal, a nélkül, hogy több kamatot huzott volna utána. Az új szerződés értelmében ugyanis a háromszáz forintnyi tőke után csak 15 forint kamatot kapott félévi részletekben vagy ő maga, vagy — halála után — testvére, Márton presbiter, és a város fenntartotta magának a jogot, hogy a tőkét vagy magának Jakab presbiternek vagy örökösének, Márton presbiternek, bármikor visszafizethesse. Viszont arra kötelezte magát a város, hogy azon esetben, ha a tőkét sem Jakab, sem Márton presbiternek vissza nem fizetné, kamatját egyházi célokra fogja fordítani oly formán, hogy, ha szerét teheti, káplánt tart el belőle Sz.-Egyed templománál, ellenkező esetben pedig másképpen gondoskodik arról, hogy az isten di-csősítésére fordíttassék. Végre arra kötelezik magukat Jakab és Márton presbiterek, hogy azon esetben, ha a külvárosban levő felső malom, melynek jövedelméből kellett a városnak a Jakab presbitertől kölcsön vett tőke kamatait törleszteni, bármely szerencsétlen véletlen következtében elpusz-

talna, hozzá fognak járulni felépítésének költségeihez. Szóval Jakab presbiter supplicatiójának egyetlen egy pontját sem vette tekintetbe a város, oly annyira, hogy, az ember hajlandó lehetne feltenni, hogy ama supplicatio az 1476-iki szerződés létre jötte után adatott be, ha nem volna e feltevés ellen azon körülmény, hogy a supplicatio, melyben huszonegy forint szerepel kamat gyanánt, az 1463-ik évből való egyességből indul ki és mit sem tud az 1476-ik évi egyesség pontozatairól. Ezen utóbbi egyesség, melyet csak a „*Liber Ecclesiarum Hospitalis Sancti Egidii*“ című kéziratban foglalt másolatból ismerünk, a következőképpen hangzik :

Bartpha Civitas, Jacobus Grolockh presbiter, Martinus Grolockh presbiter. Nos Iudex. Iurati ac tota communitas civitatis Bartpha presentibus fatemur pro nobis ac successoribus nostris, quia animo deliberato maturoque consilio prius habitis vendidimus realiter censum florenorum quindecim de molendino nostro superiori in suburbio civitatis nostre sito nobis provenire debentem honorabili ac circumspecto viro domino Jacobo Grolockh de Bartpha presbitero ac decretorum Baccalario singulis annis sese sequentibus diebus vite sue et post mortem ipsius domini Jacobi honorabili viro domino Martino Grolockh eciam presbitero consanguineo suo similiter diebus vite sue annis singulis medietatem primam ad festum S. Stanizlai, aliam medietatem ad festum S. Michaelis proventurum, pro florenis auri tricentis hungaricalibus boni et iusti ponderis, quos et florenos tricentos ab eodem domino Jacobo presentibus nos in parato auro percepisse recognoscimus. Sub titulo tamen reemptionis dicti census, ita videlicet quod quandocunque dicto domino Jacobo aut domino Martino eodem florenos tricentos ponderis et monete veteris deposuerimus, extunc census dictus flor. XV. iterato nobis libere cedere debeat. Si vero nos prefatos Iudicem Iuratos etc., aut successores nostros eos tricentos florenos usque post mortem dictorum dominorum Jacobi et Martini tenere contingeret, tunc eosdem demum pro honore dei ac salute animarum unde iidem floreni provenire apud Ecclesiam

parrochialem Sancti Egidii in Bartpha conscensiose ac omni cura pro missa continuo celebranda si comode poterimus sin autem pro aliis serviciis et honore dei secundum quod melius expedire videbitur sine impedimento ac contradictione quorumcunque ordinare ac disponere debeamus. Casu insuper (quod absit) quo molendinum nostrum prefatum periculo quocunque aut alias annihilari et deperire contingeret, iidem dominus Jacobus aut dominus Martinus qui protunc vixerit pro reedificatione eiusdem molendini iuxta quantitatem census et discretionem bonorum virorum contribuere ac solvere debeat. Que omnia et singula iidem domini Jacobus et Martinus rata ac firma dolo, colore (így?) ac exceptione quibuscunque semotis se habere ac tenere compromiserunt in hunc nostre civitatis librum. Acta sunt hec feria quinta proxima ante festum Sancti Laurentii Martiris [aug. 8-ikén] anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto presidente Petro Mager iudice, Laurentio Goder, Nicolao Redzyck, Jacobo Schenk, Caspar Gras, Georgio Mager, Caspar Leschner, Nicolao Kelner, Johanne Czybser, Petro Neisser, Vincentio Consulibus, omnibus etiam senioribus alias centumviris consentientibus personaliterque approbantibus.

Ezen alkalommal a város Jakab presbíternek, ki, úgy látszik, ezen egyesség megkötése végett maga jött el Kassáról Bártfára, költségeinek fedezésére két forintot adott: „Item dedimus d. Jacobo pro consumptibus die et anno ut supra fl. II.“¹ Ugyanazon kéziratból megtudjuk, hogy két évvel később, 1478-ban, Jakab presbíter még száz forintot adott a városnak kölcsön, a nélkül, hogy több kamatot kért volna az egész kölcsönért:

Nota quod prefatus dominus Jacobus Grolockh iterum dedit florenos centum omnibus modo forma et conditione uti alios trecentos superius hoc folio inscriptos. Actum

¹ „Anno etc. LXXVII° Civitas Bartpha d. Jacobus Grolockh de Bartpha. Item dedimus eidem domino Jacobo pro consumptibus VI^{ta} vigilia Laur. [aug. 9-ikén] flor. II.“ olvassuk ugyanazon kéziratnak egy más helyén; de ezen feljegyzés egykorú kéztől ismét ki van törölve.

Sabatho proximo ante Georgii Martiris [ápr. 18-án] Anno domini Millesimo quadringentesimo septuagesimo octavo presentibus dominis Georgio Stentzel Iudice, Georgio Mager, Petro Neisszer, Michaele Lanng Iuratis.

Úgy látjuk különben, hogy a város eléggé pontosan teljesítette az 1476-ik évi egyesség által rá rótt kötelességet. A többször idézett kézirat tanúsága szerint 1477-től 1482-ig évenként és azonkívül 1484-ben és 1486-ban is megküldte Jakab presbiternek Kassára a kamatot, még pedig 1481-ig évenként 15 forintot, 1482-ben 18 forintot, 1484-ben 20 forintot, és 1486-ban 10 forintot. Az utóbbi évre járó második részletet 1487-ben fizették meg az időközben elhunyt Jakab presbiter testvérének, Márton presbiternek, míg az 1487-ik évi első részletet az örökösök meghagyásából Sz.-Egyed temploma gondnokának adták át: „Anno domini etc. 87 item per Johannem Patay dati sunt super censum anni preteriti circa festum visitationis marie [júl. 2-ika körül] fratri quondam Jacobi Grolock domino Martino fl. X. — Item VI^{ta} post Jacobi [júl. 27-ikén] ex commissione duorum fratrum dedimus vitrico nostre ecclesie fl. X.“ Miért fizettek később 18, sőt husz forint kamatot, mely utóbbi összeg mint látni fogjuk, egy 1488-ban kötött egyességben is fel van említve a közösen megállapított kamat gyanánt, nem tudjuk; nem lehetetlen, hogy a kamatnak ezen fokozatos emelkedése a pénzláb és a pénzérték fluctuációjával függ össze.

Érdekes már most megfigyelni, milyen állást foglaltak el Jakab presbiter örökösei az 1476-ik évi egyességgel szemben. Azon meggyőződésben, hogy jobb az elhunyt rokonuk által kegyes célokra szánt összeget a saját hasznukra fordítani, illetőleg — és ez Márton presbiter nézete lehetett, kit testvére, Jakab, első sorban szemelt volt ki oltárnokának — hogy előnyösebb minden kötelezettség nélkül egyszerre tekintélyes összeg birtokába jutni, a helyett, hogy éltük fogytaig beérték volna az évi husz forintnyi kamattal és ezáltal lehetővé tették volna, hogy haláluk után ezen jövedelem egyházi célokra fordíttassék, mindjárt a Jakab presbiter halála után következő esztendőben azon voltak, hogy az egész tőke birtokába jussanak és e végből egy évi kamatját

és a tőkéből is ötven forintot elengedtek a városnak csak azért, hogy rábírák, hogy a reemciónak szerződésileg biztosított jogával éljen. A város tanácsa, mely előnyösebbnek tartotta, ha egyszerre fizetheti vissza a tőkét, a mikor éppen bővében van pénze, mint hogy később, talán kedvezőtlenebb viszonyok közt, évről-évre örök időközön át talán tizszeresen is lerójjá, természetesen felhasználta Jakab örököseinek ezen a városra nézve oly kedvező dispositióját és rögtön kifizette a tőkét, mit annál könnyebben tehetett, mert éppen akkor téteményezték le a városházán Stock Miklós hagyatékának azon részét, mely kegyes czélokra volt szánva, melyet azonban nem kellett mindjárt rendeltetési helyére juttatni.

Item in anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo octavo — olvassuk a „Liber Ecclesiarum Hospitalis S. Egidii“ czímű kéziratban — feria quarta die visitationis Marie [jul. 2-ikán] suprascriptum censum redemimus in flor. tricentis et quinquaginta ex pecunia quondam Nicolai Stock huc in pretorium ad manus fideles nostras legata, ab honorabili viro Martino Grolock et testamentariis quondam domini Jacobi Grolock, qui quidem Martinus Grolock et venerabilis dominus Magister Martinus plebanus quondam Cassoviensis testamentarius suorum et aliorum testamentariorum in personis nobis superdictis persolutis flor. talem contulerunt que sequitur quitanciam, relaxantes nobis denique ex summa capitali fl. 400 fl. quinquaginta et censum unius anni videlicet fl. XX. sicque summa fl. relaxatorum facit fl. LXX.^{ta}

Az itt említett nyugtát, melynek eléggé hű másolata a „Liber Ecclesiarum Hospitalis S. Egidii“ czímű kéziratban is megvan. az eredetiből ime itt közlöm :

Ego Martinus Grolock presbiter vna cum testamentariis presentibus et absentibus vnus equidem voluntatis, fratris mei discreti domini Jacobi Grolock presbiteri pie (így) recordii recognoscimus per presentes, quomodo dictus dominus Jacobus Grolock presbiter quadringentos flor. auri monete hungaricalis boni ponderis ante certos annos dedit super molendino superiori in civitate Bartpha viris

circumspectis dominis Iudici Iuratis ac Universitati in dicta Bartpha pro censu de eodem dicto molendino proveniente solvere viginti flor. auri annuatim videlicet (?) dicto discreto domino Jacobo grolack (így) aut fratri eiusdem discreto domino Martino, uti habetur in privilegio dictorum dominorum de Bartpha, sub spe tamen reempcionis. Que quidem reempcio facta est plene, amicissime et integraliter, eciam omni semoto scrupulo consciencie utriusque partis ymmo vivorum et mortuorum. Ideo quit-tos et absolutos damus, dicimus et pronunciamus dictos viros famosos Iudicem Iuratos ac totam Universitatem dicte Civitatis Bartphe de dicto censu viginti flor., et molendinum dictum possidere pacifice, fructuose et salu-tifere hic in gracia ibi in gloria eterna. Insuper pro maiori firmiorique certitudine huius quittance damus et dedimus scripta ac privilegium datum sub Sigillo a dictis viris sa-pientibus dominis Iudici (így) Iuratis ac tocius Communi-tatis (így). Acta sunt hec in Stuba pretorii pleno congre-gato ac sedente consulatu dicte Civitatis Bartphe 1488. feria tertia post sancti Viti festum [jún. 17-ikén]. Item pro feliciori amicicia et salute vivorum et mortuorum de-dimus et damus Calicem argenteum deauratum, pacificale seu agnus dei in argento clausum, unum missale impres-sum cum certis libris ad dei honorem et sancti Egidii ibi-dem servandos vestris committimus ac damus famosis do-minacionibus.

Denique pro forciori tutela date quittance ac privile-gii dictorum dominorum de Bartpha aliis testamentariis absentibus eiusdem equidem voluntatis per omnia signetis nostris impressimus, primum magistri Martini pridem ple-bani in Cascha, Secundum vero discreti domini Martini Gro-lock presbiteri etc.

(két viaszpecsét.)

E nyugta nem mulasztja el nagy nyomatékkal kiemelni, hogy a tőke visszafizetése „omni semoto scrupulo conscien-cie utriusque partis ymmo vivorum et mortuorum“ történt, hogy mindkét fél eljárása megfelel a tisztesség és lelkiis-meretesség legszigorúbb követelményeinek. A város tanácsáról

nem is lehet ezt kétségbe vonni, annál inkább azonban, mint láttuk, Jakab presbiter örököseiről. Különbösen akár így volt a dolog, akár nem, mindkét esetben könnyen értjük Márton presbiternek és örököstársainak Sz.-Egyed temploma irányában tanúsított jóindulatát. Ha eljárásuk, mint azt nagyban erősítik, correct volt, még inkább dicséretükre válik, hogy az örökség fölötti örömükben a templomról sem feledkeztek meg, hanem iparkodtak elhunyt rokonuknak a templom iránt többször tanúsított ragaszkodásának és saját benső vallásos érzésüknek némi jelét adni, ha pedig — mint gyanítjuk — nem jártak el híven Jakab presbiter intentiója szerint, saját lelkiismeretük megnyugtatóására szolgálhatott, hogy, ha nem is oly módon és oly mértékben, mint elhunyt rokonuk óhajtotta volna, de mégis csak gondoskodtak az egyházzal és Sz.-Egyed templomáról.

Bennünket különben e helyen csak azon tény érdekelhet közelebbről, hogy Grolok Jakab, jogi baccalarius, bártfai káplán és később kassai presbiter, ki 1462. táján a krakkói egyetemen folytatta tanulmányait, és kit a ránk maradt okmányokból mint nagyon vallásos férfit és a tudományok barátját tanultunk ismerni, 1466. és 1488. közt Sz.-Egyed templomának főoltára számára missalét és casulát akart venni, és hogy halála után, 1488-ban, örökösei, talán az ő hagyatékából, egy ezüst serleget, egy ezüstbe foglalt agnus dei-t és több más könyvvel együtt egy nyomtatott missalét (talán ugyanazt, melyet maga Jakab presbiter akart ide adni) ajándékoztak Sz.-Egyed egyházának, illetőleg a templomi könyvtárnak.

A maga számára a város, úgy látszik, nem sok könyvet vett. De talán ezen időben szerezte meg a városi levéltárban még most is őrzött következő két jogi munkát. Az egyik *Johannes Petrus de Ferrariis* „*Practica nova iudicialis*“ című művének 1473-ban Velenczében nyomtatott kiadása (Hainnál nr. 6986.). Colophonja: „*Completio moderne iudicialis practice Famosissimi nec non eximii legum doctoris Ioannis petri de Ferrariis de Papia impressa que extitit opera et impendio Ioannis de Colonia nec non Uindelini de Spira Venetiis .M.CCCC.LXXIII. Nicolao throno principe iuven-*

dissimo et duce felicissimo.“ Elején és végén kézirati tartalomjegyzék van, mely a következő feljegyzéssel végződik: „Ffiniunt rubrice diversorum voluminum iuris civilis secundum ordinem alphabeti a fratre Astexano posite seu compilate 1478.“ Köldökös bőrkötés. — A másik Gratianus „Decretum cum apparatu“ című művének 1479-ben Velenzében nyomtatott kiadása (Hainnál nr. 7894.). Colophonja: „Impendio: ac liberalitate Iohannis Colonie agrippinensis Iohannisque Manthen Gheretzen: ex illustri ac populosa germania originem ducentium: diuinus decretorum codex impressus Uenetiis: accuratissime iterato emendatus per egregium ac clarissimum iuris utriusque consultum dominum Petrum Albignanum Trecium Uenetiis Sixto. III. summo Pon. anno. VIII. Imperatore Federico. III. Iohanne mocenico inelyto Uenetorum principe. III. nonas Ianuarias. Anno salutis dominice M.CCCC.LXXIX. Laus deo.“ — Mikor szerezte meg a város e könyveket, nem tudjuk; csak azt mondhatjuk némi valószínűséggel, hogy azon időben, melyből a város számadási könyvei nem maradtak ránk, tehát 1474. és 1493. közt.

Mintán röviden felemlítettük még, hogy ez időből egy bartfai származású nyomdászt, *Petrus de Bartua*-t, ki 1477-ben Velenzében gyakorolta mesterségét, és két bartfai származású könyvmásolót ismerünk, *frater Johannes Schwarz de Bartpha*-t,¹ ki 1471. és 1480. közt Leubusban, Guntersberg-

¹ V. ö. *Monumenta Lubensia*. Wattenbach. Breslau 1861. p. 20.: „Am 6. Februar 1471. starb, wir wissen leider nicht wo, Anton Schwarz, aus der königlichen Freistadt Bartfa in Ungern, nachdem er drei Jahre zuvor, im Februar 1468. vier Kinder, zwei Söhne [Mihályt és Mártont] und zwei schöne Töchter, an der Pest verloren hatte. Vielleicht war er ausgewandert, und hatte die Scholtisei in dem Leubusser Stiftsdorfe Seitsch erworben. Sein Sohn Johannes... trat wenige Tage nach seines Vaters Tode, am Aschermittwoch (27. Febr.) 1471. ins Kloster Leubus ein.“ Talán 1480-ban halt meg. „Am 4. Oct. [denincs megmondva mely évben] starb ein Mönch, Joh. Bartwa, der ein Sohn des Schulzen zu Seitsch war, und dem Kloster aus seinem Erbtheil viel zugewandt hatte. Er mag nach dem Tode seiner Geschwister keine nahen Anverwandten mehr gehabt haben.“ A XV. század második feléből ismerünk egy Schwarz (alias Reich) Antal nevű gazdag bartfai polgárt, kinek neje 1490-ben halt meg, azonban alig szenved kétséget, hogy ez nem volt a mi scriptorunk atyja.

ben és Neuzelleben Sziléziában egy vegyes tartalmú theologiai kéziratot másolt, és *Ambrosius de Bartpha* tudort (?)¹, kinek kezétől Johannes Regiomontanus csillagászati naptárának egy jelenleg Krakkóban őrzött kéziratán olvassuk, hogy: „Finiuntur tabule venerabilis viri magistri Joannis de Regiomonte anno domini 1486. per me Doctorem Ambrosium de Bartpha etc.” (Kalauz a könyvkiállításhoz 1882. p. 17., 18.), áttérhetünk a XV. század utolsó évtizedére.

Sz.-Egyed temploma számára 1493-ban ismét egy antiphonalét kezdtek íratni, melynek másolásáért három esztendő lefolyása alatt legkevesebb százöt, kötéséért pedig nyolcz forintot fizettek. A „Racionale perceptorum et expositorum . . . 1493” című kéziratban a kegyes czélokra való kiadások (distributa ad manus fideles) között azt olvassuk, hogy:

Item solvimus presenti anno domino plebano et ceteris testamentariis quondam domine mager petrin ad rationem debitorum eisdem obligatorum [:] super expedicione Anthiphonarui VI^{ta} ante penthecosten [május 24-ikén] per campanatorem transmittendos fl. VIII

ad idem per petrum helbling etc. 3 post Johannis [jún. 25-ikén] fl. XXV

ad idem tercia ante assumptionis [aug. 13-ikán] per d. Greg. presbiterum fl. XII

Item per Michaellem Stieczel VI^{ta} ante Galli [okt. 11-én] fl. V

Item per dominum Iudicem VI^{ta} ante Elisabet [nov. 15-ikén] fl. V

Consideretur in facto litera obligatoria apud dominum plebanum.

¹ Ez talán azonos azon *Ambr. de Barthuca*-val, kit Muczkowszky szerint (Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagellonica. Krakkó 1849. p. 97.) 1485-ben a krakkói egyetemen bölcsészetkari *baccalariussá* promoveáltak. Fellemlíthetem még, hogy 1488-ban *dn. Ambrosio* is testált Stock Miklós valamit, és hogy 1497. végétől 1499-ig bezárólag, továbbá 1503. és 1504-ben *d. Ambrosius* volt Bártfán a Zeydelmann György, 1505-ben és 1506-ban a Boderné, 1507-től 1512-ig a Neyszer Péterné hagyatékából fizetett káplán.

1494-ben a rendkívüli kiadások (distributa extraordinaria) között:

Item domino plebano ad rationem anthiphonarii quod scribitur VI^{ta} die procopii [júl. 4-ikén] per campanatorem fl. VI

Ad idem quarta ante Thome apostoli [decz. 17-ikén] fl. II

Item per defalcacionem taxe domus Mager petrin fl. II.

1495-ben szintén a rendkívüli kiadások között:

Plebano Johanni mendel ad rationem debitorum quondam domine mager petrin quarta post Natalis Marie [szept. 9-ikén] solvimus fl. III

Item Balthasar Kathedrali ad rationem anthiphonarii dominica post Natalis domini [decz. 27-ikén] fl. XII

Eidem in festo Phillippi et Jacobi [május 1-én] fl. XII

Eidem VI^{ta} post ascensionis (?) domini [május 29-én] fl. X

Item plebano pro clausuris intrologatura dicti anthiphonarii etc. VI^{ta} ante Urbani [május 22-ikén] fl. VIII

Dicto Balthasar finaliter de dicto anthiphoname (így) 3 ante Corporis Christi [jún. 16-ikán] dedimus fl. VI

Videatur de hiis omnibus obligatoria apud dominum plebanum.

Többek közt 1496-ban is olvassuk szintén a rendkívüli kiadások között:

Item plebano ad rationem debitorum quondam mager peterin per campanatorem VI^{ta} die Kyliani [júl. 8-ikán] solvimus fl. V

Videatur super hoc litera nostra obligatoria apud ipsum plebanum.

Az ilyen és hasonló feljegyzésekkel a későbbi esztendőben is gyakran találkozunk, minthogy azonban nem tartoznak szorosan tárgyukhoz, bátran mellőzhetjük; a főbb kiadásokat alant fogjuk csoportosítva összeállítani.

Ezen feljegyzések magyarázásánál tekintettel kell hogy legyünk a „*Liber Ecclesiarum Hospitalis S. Egidii*“ című kéziratban olvasható következő szerződésre, melyből a város kötelezvényét (*obligatoria nostra apud dominum plebanum*) is megtanuljuk ismerni:

In anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo feria secunda ante festum sancti Thome apostoli [decz. 17-ikén] facta est ratio inter dominum Johannem Mendel plebanum et dominum Iudicem et Iuratos cives civitatis Bartphensis pretextu singulorum debitorum quondam domine Veronice Mager peterin que civitas obligabatur eidem, puta florenos septingentos et quinquaginta, et inventum est quod civitas adhuc tenetur testamentariis dicte quondam domine Veronice flor. quadringentos et sexaginta. Ex quibus ex voluntate dicti domini plebani et testamentariorum et decreto dominorum debent dari plebano pro aurora in subsidium floreni ducenti, singulis annis se sequentibus fl. XVI. Residuum vero quod superest videlicet floreni II^c LX ad pia opera ubi necessarium videbitur debent erogari.

Mindebből megtudjuk, hogy a város az 1480-ban elhunyt Mager Péter tekintélyes polgár és 1459-ben és 1476. 77-ben városi bíró özvegyének, Mager Veronicának, kit Sz.-Egyed templomának jötevői közt első helyen találunk és a ki 1491-ben¹ bekövetkezett halála előtt egyházi czélokra tetemes összeget hagyományozott, a városnak beszolgáltatott vászonért 750 forinttal tartozott (v. ö. az 1518-ból való feljegyzést ugyanott: „*Omnem illam pecuniam domine quondam Veronice Mager Peterin quam civitas hucusque sub se habuit et tenuit ex telis ipsius mercatam et perceptam*“). A város ezenösszegről Mager Veronica örökösének beleegyezésével Sz.-Egyed temploma képviselőjének, Mendel (másképp Menlen) János plébánosnak elismervényt adott (ez az az: *obligatoria nostra apud domi-*

¹ V. ö. a „*Liber Ecclesiarum Hospitalis S. Egidii*“ című kéziratban olvasható következő feljegyzést: „*Domina Veronica Mager Petrin anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo primo similiter inter alia sua testata legavit*“ stb.

num plebanum), melyben arra kötelezte magát, hogy egynehány év lefolyása alatt az egész összeget közelebből meghatározott egyházi és kegyes czélokra fordítja. Ez meg is történt, még pedig oly módon, hogy először is a plébánosnak „super auroram“ 1498-tól 1500-ig 200 forintot, 1511-től 1518-ig pedig, mely évben a város a végrendeletből maradt összeg utolsó részletét kifizette, 120 forintot adtak, továbbá ugyanannak azért, hogy a Sz.-Egyed temploma számára egy antiphonalét íratott, kisebb-nagyobb részletekben 1493-ban ötvenöt és 1494-ben tíz forintot fizettek, részint készpénzben, részint úgy, hogy elengedték neki a Mager Veronica által, úgy látszik, az egyháznak hagyományozott ház adóját, a mi 1494-ben történt. 1495-ben is kapott a plébános ezen összegből három forintot, és ámbár a feljegyzés nem mondja világosan, hogy az antiphonale írásáért kapta, mégis azt bihetné az ember, minthogy az utána következő tételek mind az antiphonale kiállításáról szólnak. Mindazonáltal nem tartom e feltevést valószínűnek, azért mert a plébános 1495-ben az antiphonaléra csak egyszer kapott pénzt, május 22-ikén, mikor egyszerre kifizették az antiphonale bekötéséért, az antiphonale másolásáért és kifestéséért pedig Boldizsár scriptornak utoljára június 16-án küldöttek pénzt Eperjesre, míg azt a három forintot csak szeptemberben kapta a plébános, mikor az antiphonale már több hónapja, hogy egészen elkészült. Még inkább hajlandó vagyok természetesen személyi kiadásnak tartani azt az öt forintot, melyet 1496-ban minden közelebbi meghatározás nélkül „ad rationem debitorum quondam Mager Peterin“ kapott a plébános. De már megint közelebből érdekelnek bennünket a többi kiadások, melyek 1495-ben ezen évből és az 1494-ik év végéről vannak kimutatva, és melyekből kitűnik, hogy a város az antiphonale kötéséért a plébános kezeihez, ki talán maga kötötte a könyvet, nyolez forintot fizetett és hogy egy bizonyos Balthasar katedralisnak ezen időben „ad rationem anthiphonarii“ két ízben tizenkét, azután tíz, végre „finaliter“ hat forintot, összesen tehát negyven forintot fizetett. Hogy tulajdonképpen mily munkáért, megmondja a következő levél:

Sagaces circumspectique domini. Dominus enim plebanus vt percepi affectat, vt hic in Civitate Barthphensi notarem Anthiphonarium per me V. S. et Ecclesie V. scriptum. Sed quid exinde V. S. proficiam, cum ibidem apud V. S. notarem? Exemplaria, videlicet Anthiphonaria Ecclesie V. S. sunt caduca et incorrecta, vti perspexi, et scio, quod notum est domino Andree notario et domino paulo Cepszer de incorreccione illorum librorum. Ideo non cognosco, si ibi notarem, profectum aliquem, habeo enim hic in Epperies exemplaria bona et hystorias diversas, quas in libris vestris non habetis, et illas precipue non haberem de quo notarem. Et iam notavi partem hyemalem de sanctis totam et maiorem partem de tempore eciam. Et V. S. non cogitent ex quo non noto apud V. S., quod non facerem diligenter. Sciant V. D., quod totam diligentiam adhibeo, vnde eciam peto V. D., quod sine peccuniis me non permittatis, teneor enim pictori pro illuminatura et pro pergameno et quam plura adhuc indigeo pro nunc pro determinacione. Ideo V. D. non hesitant in me quatenus deo annuente ante carnisprivium ambo volumina V. D. presentabo, Si in peccuniis non habebo tardacionem; non enim V. impulsarem pro nunc D., sed novit Deus, quod de facultate mea non valeo illos perficere. D. Epperies feria III. post Lucie [decz. 16-ikán] Anno domini 1494.

Baltazar servitor V. S.

Külczíme: Solertibus ac Circumspectis dominis Iudici ac Iuratis civibus dominis mihi plurimum honorandis.

E levél nemcsak azért felette érdekes, mert minálunk legalább egyedüli a maga nemében, hanem azért is, mert mély pillantást enged vetnünk az anthiphonale készülésének történetébe. Mindenekelőtt a számadási könyvnek azon kifejezéséből, hogy: „domino plebano ad rationem anthiphonarii quod *scribitur*“ és Boldizsár leveléből (v. ö. az „Anthiphonarium per me V. S. et Ecclesie V. scriptum“ kifejezést), kitétnik, hogy Mendel János plébános csak iratta és nem maga írta az antiphonalét, melyet tulajdonképpen Boldizsár másolt, míg a plébános eleinte csak kezeihez juttatta a város

részéről neki utalványozott pénzeket. Később, 1494. karácson táján és 1495. elején, úgy látszik, maga a város küldette meg Boldizsárnak a neki járó díjakat. Az antiphonálét különben nem Bártfán, hanem kétségkívül Eperjesen másolta az eperjesi plébánia-egyház correct kézíratai alapján, sőt a bártfai plébános kívánsága ellenére a már megírt kéziratot is nem a nagyon megrongált, incorrect és hiányos bártfai antiphonálék nyomán, melyeknek kevésbbé hibátlan voltáról Rauber András városi jegyző és Czipser Pál esküdt polgár¹ is birt tudomással, hanem a sokkal correctebb és teljesebb eperjesi példányok nyomán látta el hangjegyekkel (notare). A mű legnagyobb részével már el is készült akkor, mikor levelét írta, és méltán hivatkozhattott ezen eredményre, mikor kérte a várost, ne higgye, hogy csak azért akarja munkáját Eperjesen befejezni, hogy a felügyelet alól magát kivonja. Végül pénzt kér; az eperjesi festőnek tartozik a kézirat kifestéséért, tartozik a hártya-készítőnek hártyaért és különben is még sok mindenféleképpen van szüksége, hogy munkájával elkészülhessen. De igéri, hogy azon esetben, ha megküldik a szükséges pénzeket, még húshagyó kedd előtt (ante carnisprivium), tehát még márczius eleje előtt, el fog készülni mind a két kötettel. — A számadásokból tudjuk, hogy alig egy héttel ezen levelének kelte után a város tizenkét forintot küldött neki. Boldizsár maga azonban kissé elkésett munkájával; a neki járó tisz-

¹ A „Liber Ecclesiarum Hospitalis S. Egidii“ című kéziratban az 1492-ben elhunyt Georgius Zeydelmann végrendeletéből eszközlött kiadások közt olvassuk, hogy: „(1492) Item domino Paulo Zypser pro distribucione pauperum fl. IV“ — „(1493) Item dicto domino Paulo pro anniversario dicti quondam Georgii Zeidlman et uxoris eius dati fl. 1. d. LXVI.“ Zypser Pál 1493-ban és 1494-ben esküdt polgár („iuratus civis“ vagy „consul“), 1495-ben pedig centumvír volt; 1497-ben a „domus Paul Czepser“ másfél forintot, d. Paulus Czipser 1486-ban negyedfél forintot, 1487—97-ben harmadfél forintot fizetett adó fejében. Az 1491-ik évi adólajstrom címlapja szerint *Paulus Tatar* volt az évben városi bíró, magában az adólajstromban *dominus Iudex Paulus Cipzer* áll. Nem hitták-e Czipser Pált más néven Tatár Pálnak? 1499-ben már mint *quondam* Paulus Czipser említettik.

teletdíjnak utolsóelőtti két részletét csak május 1-én, illetőleg 29-én kapta meg, utolsó részletét pedig éppen csak június 16-ikán, és nem valószínű, hogy a város tanácsa sokáig késett volna a fizetéssel; csak az utolsó részletről valószínű, hogy több mint három héttel elkésett; ezt ugyanis csak június 16-ikán küldték meg, míg a könyvkötői munkáért már május 22-ikén fizették ki a plébánost.

A mi Boldizsárunk ama nagyszebeni Péter nevű másolón (scriptor) kívül, kit Csontos 1430-ból említ (Magyar Könyvszemle 1879. p. 300), a kiről azonban még csak azt sem tudjuk biztosan, igazán *könyvmásoló* volt-e, és a fentebb (p. 6. 7. 8—10. 15. 16.) említett János, Jakab és Gergely bártfai kathedralisokon kívül, úgy látszik, az egyedüli magyarországi *világi* másoló,¹ kit eddig ismerünk. A *kathedralis* név ugyanis nem tulajdonnév, hanem világi, nem egyházi állású másolót, még pedig olyan másolót jelent, ki a *könyvmásolásból* él. „Die eigentlichen Kunstschreiber werden es wohl ohne Zweifel gewesen sein, welche man im südlichen und östlichen Deutschland [és nálunk Magyarország és Erdély német városaiban is] *cathedrales* oder *Stuhlschreiber* nannte“ mondja Wattenbach idézett művében p. 406, hol többek közt 1313-ból két „guter stuhlschreiber“, Rudolph Veirabend von Augsburg és Wernher von Eichstett, 1405-ből Heinrichus *kathedralis* de Iuvavia, 1421-ből Nicolaus Brems *kathedralis* Cracoviensis, 1448-ból kaufbeuerni Schilling Ulrik *kathedralis*, 1455-ből müncheni Hösch Albert *kathedralis* et *modista*, továbbá 1460-ból Layder János, 1502-ből straubingi Wurm, 1529-ből Trinckhl János említettnek mint *kathedralisok*. „Der Name erhielt sich noch lange, und bezeichnete öffentliche Schreiber, die für Illiteraten Briefe und andere Schriftstücke verfertigten.“ Nálunk a *kathedralis*

¹ Nincs okunk világi másolónak tartani azt a Joannes de Ungaria-t, ki 1378-ban Aschbach-ban „a revendo domino domino Ulrico prefati monasterii abbate appreciatus“ Hugo de Argentina-nak „Compendium Theologiae Veritatis“ című művét másolta (Kalauz a könyvkiállításhoz p. 8). Rockinger (Zum baierischen Schriftwesen. München 1874. II. p. 12 sk.) több egyházi állású másolót említ, kik pénzért dolgoztak.

szó használatát eddig nem igen kutatták, előfordulását meg nem figyelték.¹ Én is még csak három helyen tudom kimutatni: az 1438-ból való bartfai számadási könyvben, Homonnai Drugeth Istvánnak 1466-ik évi idézett levelében és a nagyszebeni „Fraternitas excelsi et mirifici sacramenti corporis et sanguinis Christi“-nek 1372-ben kelt alapító oklevelében; azt a *Petrus Kyrthedralist*, ki itt előfordul, kétségkívül *Petrus Kathedralis*-nak hívták (Seiwert Gustáv, az oklevél kiadója, csak azt jegyzi meg róla, hogy „ein ganz unbekannter und wahrscheinlich auch schlecht geschriebener Name“, Archiv d. Vereins f. Siebenb. Landeskunde 1872. p. 431). Az előbbiekről fentebb csaknem bizonyossá tettük, hogy csakugyan könyvmásolókról szólnak, nagyszebeni Péterről nincsenek ugyan egyéb adataink, de azért mégis őt is bátran felvehetjük az erdélyi scriptorok közé, kiknek sorában a legrégibb világi másoló és az egyedüli *kathedralis* scriptor. A *kathedralis* szó mint vezetéknév, úgy látszik, külföldön sem használtatott sohasem, a *Stuhlschreiber* (*kathedralis* scriptor) gyermekei, ha már apjuk foglalkozása után alkottak maguknak vezetéknévet, nem *kathedralis*-oknak, hanem *Schreiber*-eknek irták magukat. Vagy ki akarná elbűnni, hogy a mi Boldizsárunk vezetéknéve is *Kathedralis* volt, hogy tehát foglalkozása pusztá véletlenből egyezik vezetéknévével bármennyire sajnálja is különben, hogy vezetéknévét nem bírjuk kimutatni? Balthazar Feuchter bécsi baccalariusra és városi jegyzőre, ki 1463-ban nyerte el a bartfai polgárjogot, és 1475-ben meghalt, vagy Balthazar Blutfogel oltárnokra és presbiterre, ki 1516-ban hunyt el, gondolnunk sem szabad. Egyáltalában alig szenved kétséget, hogy Boldizsár valószínűleg Eperjesen, de semmi esetre sem Bartfán lakott állandóan. Feuchter Boldizsár városi jegyző halála után csak egyszer találkozzunk Bartfa városa XV-ik

¹ V. ö. pl. mit mond Csontos János Mátyás királynak 1469-ből való misekönyvéről (Kulauz a könyvkiállításához 1882. p. 63): „Mint a könyv végén olvasható, Bécsben 1469-ben Cathedralis György és Institoris nevű könyvmásolók készítették.“ Hogy Györgyöt nem hívták Cathedralisnak, hanem hogy csak foglalkozására nézve volt *kathedralis* scriptor, a fentebbiek után, úgy hiszem, bizonyos.

századbeli adólajstromaiban a *Baltasar* névvel, az 1490-ik esztendőben, mely évben Stenzel Györgynének a Wollwe-sergasse-ban fekvő házában bizonyos *Balthesar püchse^r* lakott, a kiről azonban azt jegyzi meg a „circa festum S. Martini Episcopi et confessoris“ összeállított második adólajstrom (az elsőbe nincsen bevezetve), hogy semmit sem fizetett. Az ugyanazon évről való első adólajstromban egy *Anna puchse^{rin}*, ki Dlugosch György házában lakott, és bár egy orto volt rá kivetve, „propter inopiam“ semmit sem fizetett, továbbá egy *Margareta puchse^r*, ki Rurich János házában lakott, és szintén semmit sem fizetett, van bejegyezve, de hogy a *püchse^r* (*puchse^r*, *puchse^{rin}*) szokatlan és a bártfai adólajstromokban különben soha elő nem forduló rövidítésben nem *puchfürer*, vagy a könyvmásolással, könyvkötéssel és könyvkereskedéssel összefüggő más valamely szó rejlik, bizonyosnak mondható. Ama Boldizsár alkalmasint *püchsemeister* volt. *Nicklas puchsemeister*-ről is megjegyzi az 1490-ik évi második adólajstrom, hogy „nihil dat.“ — Pedig ha bártfai katedralis scriptor lett volna Boldizsár, neve bizonyára éppen úgy előfordulna az adólajstromokban mint akár a Johannes katedralisé, akár a Jakab scriptoré. Ha továbbá figyelmesen olvassuk Boldizsárnak Bártfa város tanácsához intézett és fentebb közölt levelét, alighanem szintén azon meggyőződésre fogunk jutni, hogy azt nem írhatta bártfai polgár; az ilyen pl. Sz.-Egyed templomát *Ecclesia nostra*-nak, nem *Ecclesia V. S.*-nak nevezte volna. Részemről nem tartom pusztá véletlennek, hogy Boldizsár említett levele Eperjesen kelt; meggyőződésem szerint Eperjes városa is volt Boldizsár katedralis scriptor hazája.

Mielőtt még a XV. századtól végkép búcsút vennénk, röviden fel kell még hoznom két feljegyzést, melyek nem a Sz.-Egyed templomának könyvtárára vonatkoznak.

A „Registrum Fraternitatis Marie virginis matris misericordie“ című kéziratban az 1499-ik év bevételei közt ott olvassuk, hogy:

Item pro libris quos vendidimus domino Anthonio plebano in Capruncza¹ II.^{1/2}

Ezen könyvek között, melyekért a nevezett vallási társaság mindössze harmadfél forintot kapott Antal kapronezai plébánostól, lehetett ama misekönyv is,¹ melyet Stock Miklós 1488. előtt ajándékozott a társaságnak. Ugyanazon Registrumnak utolsó előtti lapján ugyanis „Secuntur alia clenodia et ornamenta fraternitatis Matris misericordie,” melyek között olvassuk, hogy: „Item dominus Nicolaus Stok dedit vnum calicem et vnum missale . . . Item . . . Ilegavit . . . idem Nicolaus Stok“ stb. Ezen Stock Miklós hagyatékának két más darabja 1488-ból van említve a társaság számadásai között, miből kitűnik, hogy ama missale ajándék útján csak 1488. előtt juthatott a társaság birtokába, a mint hogy Stock Miklósnak 1488-ban kelt terjedelmes végrendeletében, melyet a „Liber Ecclesiarum Hospitalis S. Spiritus“ című kéziratból ismerünk, e missale nem fordul elő. Hogy a társaság birtokából később vétel útján ezen könyv is Antal kapronezai plébános birtokába került, nem éppen lehetetlen; a misekönyvek Bártfán átlag oly olcsón keltek (1468-ban 1 frt. 16 dénárba, 1515-ben egy forintba került egy missale), hogy harmadfél forintból egy misekönyvön kívül egy-két más kisebb könyvre is juthatott.

A Sz.-Egyed temploma könyvgyűjteményének történetét a XVI-ik században legméltóbban új könyvszekrényének leírásával kezdhethjük, mely könyvszekrény készítését Myskovszky — kitől e leírást² átvesszük (Bártfa középkorú műemlékei I. p. 105—107, Magyar Könyvszemle 1880. p. 20—23), mint látni fogjuk, a XV-ik század végére vagy a XVI-ik század elejére teszi.

¹ Itt alkalmasint a Sárosmegyének Giráltyi kerületében fekvő Kaprontza (Deutsch-Litta), nem pedig a Barsmegyének Garami kerületében fekvő Kaprontza (Deutsch-Litta) értendő. Nógrádmegyében is van két Kaproneza nevű helység. A horvát Kapronezára (Kopreinitz) a nagy távolság miatt nem szabad gondolni.

² Rövid kivonatát Myskovszky már „Bártfa város régiségei“ című értekezésében (Hazánk s a Külföld, szerk. Szokoly Victor, Pest 1868. p. 374) közölte volt.

„A könyvtárnak az északi oldalon csak egy ablaknyílással bíró világosnak épen nem mondható helyiségének legnagyobb részét — ugymond Myskovszky — a könyvszekrény foglalja el, mely egész hosszával a helyiség nyugati hosszfalához támaszkodik. Ezen könyvszekrényünk nemcsak tetemes nagysága, hanem stylszerű kivitele által is nagy mértékben köti le figyelmünket. A szekrény hossza 4.20 meter, magassága pedig a rovátkos párkányzattal együtt 2.40 m.

A szekrény három főosztályból áll, melyek szélessége a hossz egyharmadának, tehát 1.40 meternek felel meg. Minden ily főosztály fent és lent kétfelé nyíló ajtócskákkal van ellátva, melyeket remekművű vaspántok, zárlapok s ajtógyűrűk díszítenek. Ezen vasrészletek a rozsdásodás megakadályozása végett ónnal bevonvák s így most is még szép fehérés szürke színűek.

A vaspántok liliumvégű háromágú levéldíszbe végződnek, továbbá az ajtógyűrűk alsó lapja is liliumvégű, négyágú keresztalakú díszítménynyel bír, melynek részletei á jour vannak kimetszve s a szegek fölött megfelelő domborodással ellátva, s épen ezen féldombor művű megfelelő kidolgozás által nyernek ezen vasművek bizonyos fényt s plasztikus hatást; s hogy a kimetszett díszítmények még annál jobban, határozottabban váljanak ki az alaphól, helyenkint a kimetszett díszítmények alatt hol piros, hol pedig zöld színre festett bőr- vagy pergamenhártya van téve; ezen színes alap által a díszítmény körvonalai élesebben láthatók. Ily színes hártyák a középkori butoroknál, szekrényeknél gyakran fordulnak elő, s a díszítményre nézve ép oly jelentőséggel bírnak, mint a színes alap vagy az ércműveknél a színes zománcz.

A zárlapok szépen idomítvák, felületük, a kuleslyuk mellett, kétfelé ágazó liliumokkal díszített, mely utóbbi díszítmény középkori zárlapokon majdnem kivétel nélkül előfordul, hol egyszerűen, hol pedig díszesebben alkalmazva, s azon haszna van, hogy a kulesot a díszítmény szárain lefelé esúsztatva, hamarabb lehessen a kuleslyukba illeszteni.

A szekrény egyes osztályai szépen tagozott függélyes

léczek által egymástól elválasztvák; ezen léczek felületén határozott alakú s hullámvonalban egy középső ág körül tekerődő, bevésott és zöldszínű alapú, gót-stylű levéldisztítmény díszlik. A szekrény alsó szélét is egy vésott, zöld és vörös színnel fölváltva befestett felette egyszerű, de annál hatásosabb diszszegély fogja körül.

A szekrény felső részén rovátkos koronázó párkányzat fut végig, a rovátkok hal- vagy fecskefark alakú lőrészeket utánzó bemetszéssel díszítvék. Legérdekesebb azon metszett és hatásos színekkel befestett szőnyegszerű díszítmény, mely a szekrény párkányzata alatti architravszerű deszkáját díszíti.

Ezen díszítmény az egész deszka felületére kiterjed, a motivumot pedig egyenlő távolságban álló s tizenhat szirmú rozetták képezik, melyek közt fölváltva négylevelű, lilomalakú virágok helyezvék el. Ezen rózsák és négylevelű virágok közötti fölületet ornnélküli halhólyagalakú czellák foglalják el, melyekben hosszúszerű s megfelelő hajlású lóherelevelek alkalmazvák. A mi pedig ezen díszítmény technikai kivitelét illeti, az ép oly egyszerű mint hatásos, t. i. a rózsák, a virágok és lóherelevelek valószínűleg egy henger vagy C alakú eszköz segítségével a kalapácsütés által a deszka felületébe bemetszettek, de úgy, hogy a díszítmény alapja kissé mélyebbre dolgoztatott ki; ezen C alakú feszítő eszköz (Stemmeisen) megfelelő forgatása által ezen idomok alakja könnyen volt kivészhető, sőt a rozetták szirmainak belső fölülete is ezen egyszerű eszköz által idomíttatott. Ezen díszítmény színezete pedig következő: a rozetták szirmai fehérek, a belső kisebb nyolczlevelű rózsa pedig piros, aranyozott gombbal közepén; továbbá a négylevelű, lilomalakú virágok, melyek en face vannak idomítva, szintén fehérszínűek sárga középpel, a halhólyagalakú rekeszek vagy czellák fölváltva piros és zöld, a lóherelevelek pedig sárgaszínűek, végre az egész díszítmény alapja, mely azonban csak igen kis mértékben fődetlen, fekete színű.

Az egész díszítmény összhatása pedig igen kellemes, a complementär színek jól vannak választva s mint egy

zeneakkord oly kellemesen, minden disharmonia nélkül hatnak a szemlélőre. Valóban ezen díszítményből is láthatjuk, mily jó és kifejelett ízléssel bírtak a régi mesterek.

A könyvszekrény díszítményeinek, szerkezetének, vasatának jellege még egészen gót-stylű, bár nem tagadható, hogy a szekrény párkányzata alatt levő díszítmény, nemcsak a motívumok elrendezésében, hanem részleteiben is, inkább már a kora renaissance felé hajlik.

A csúcsíves stylben a levél- és virágdíszítmény sohasem simul a mértani rendes elrendezéshez, hanem inkább mindig szabadabban mozog, főczélja lévén a díszítendő felületet befedni és betölteni, a mértani elrendezést csak az építészeti mér- és pálczamű követi, ellenben a renaissance-stylű díszítmény alapformáiban s elrendezésében a pontos mértani szerkezetre és beosztásra van alapúlva s bármennyire complicáltnak lássék is első tekintetre a díszítmény, mindamélt annak elrendezése mindig visszahozható az eredeti mértani szabályos szerkezetre, mely az egész díszítménynek mintegy vázát képezi.

Így van ez díszítményünknel is, hol a rozettákat és egyéb főmotívumokat összekötő vonalak egy tökéletes négyzeten vannak alapítva, s nemcsak ezen motívumok, de a halhólyagalakú czellák, nemkülönben a háromlevelű lóherék oly szabályos idomúak, hogy az egész díszítményt tisztán körző segítségével lehet rajzolni és szerkeszteni.

Mindezen szabályosság daczára a díszítmény nem hat untatólag a szemlélőre, mert míg a kétféle alakú rozetták, melyek a részletek tömegében mindmegannyi nyugpontul szolgálnak, egymást kölesönösen felváltják, addig a színek elosztása is bizonyos rendszer szerint történt, úgy hogy például az egyik osztály (rapport) díszítményének vörös színezete mindig a szomszéd osztály zöld színezetével találkozik.

A díszítmények ezen szigorú mértani beosztása azonban csak a kora renaissance-stylben fordul elő, későbbben a XVI. század folyamában a díszítmény itt-ott megtartva még a szabályos beosztást, de műrészleteiben, leveleiben, virágaiban, bimbóiban már szabadabb, realisztikusabb s változatosabb alakítást nyer.

A szekrény deszkázatának felülete szép vöröses-barna színezetű s természetes, mely alapon igen jó hatásúak a fehérés-szürke színezetű s fénylő vaszatok, színezett hártyaikkal együtt határozottabban vannak markirozva a metszett és befestett disztményű léczek és a felső párkányzat.

Egész terjedelmében közltem Myskovszky pontos leírását, hogy az olvasó összevetvén azt a könyvszekrénynek ezen értekezéshez mellékelt rajzával, melyet Myskovszky úr szives volt nagy művéből ide átengedni, és mely először a Szokoly Victor szerkesztette „Hazánk s a Külföld“ című folyóiratban (Pest 1868. p. 374.) látott napvilágot, fogalmat alkosson magának ezen a középkorból egyedül ránk maradt magyarországi provenienciájú könyvszekrényről, és egyzersmind lássa, mily kedvező benyomást gyakorol a műértő régészre, kivált ha kegyeletes szemmel szűrlővárosa egykori nagyságának tiszteletreméltó emlékét látja benne. Laikus ember kevésbbé lesz képes ezen kétségkívül nagy gonddal kidolgozott bútör szépségeit méltatni.

A könyvszekrény készítésének korát Myskovszky a következőkben iparkodik meghatározni: „Tekintve a szekrény még határozott gót styljét s disztményeinek kivitelét, ezen mű még a XV. század utolsó tizedében vagy a XVI. elején készülhetett. Megjegyzendő, hogy a bártfai városházban levő „mensa burindaria“ nevű asztal oldaldeszkázatán, valamint a Bártfához közel eső Hervártó község régi templomában levő szekrényen ugyanily alakú és kidolgozású disztmény fordul elő, mint szekrényünk fölső párkányzatán, mely részleteket kétségkívül egy és ugyanazon mester készíté; s miután a bártfai városház, úgy nemkülönben a hervártói fatemplom 1506. körül épült, föltehető, hogy a bútörzat, valamint szekrényünk is a XVI-ik század első évtizedében egy és ugyanazon mester műhelyéből került, bár a mint említém, a könyvszekrény készítési idejét, határozott gót-stylű disztményeinél fogva még bátran a XV. század utolsó tizedébe tehetnők, annál is inkább, miután ezen szekrénynél a XVI. század elején divó farakmű — Intarsia — alkalmazása még elő nem fordul.“

Myskovszkynak ezen állítását is feszegették Pulszky Ká-

roly és Irmei az Archaeologiai Értesítőben közzétett bírálatukban (1881. p. 246. 247): „E hypothesisból — mely nem is oly nagy fontosságú — érezhető a zavar, mely az ellentmondások önkénytelen felidőzéséből áll elő és tulajdonképen abban culminál, hogy a dolog nem dönthető el, tehát nem is kellett volna feszegetni [?], hanem legfeljebb csak egyszerűen felemlíteni a tényt: két műtárgy stýlbeli hasonlóságát. Mert mit tanulunk e combinatiókból? Azt, hogy a szekrény készülhetett a XVI-ik században, de készülhetett a XV-ikben is; készülhetett a mensa burindaria mestere által, de készülhetett más által is; készülhetett vagy maga a kérdésben levő mester által, de készülhetett annak műhelyében, tehát valamely utóda által is; s a mi fő, készülhetett egy egészen más mester által és pedig úgy, hogy a hervártói szekrény mestere vette mintául a bártfai könyvszekrény mesterének idomait, vagy ennek tetszett meg amannak a műve és utánozta. Mint látni, a combinatiókból soha sem lehet kiszabadulni.“

Részemről igazat adok Myskovszkynak annyiban, hogy én is a XVI-ik század első évtizedébe helyezem a könyvszekrény készítése idejét, még pedig pontosabban szólva 1509. tájára. Mint látni fogjuk, a templomi könyvtár ezen időben egyszerre ötvenhat kötettel gyarapodott; csak akkor állhatott be tehát annak szüksége, hogy külön könyvszekrényt készítsenek a templom könyvtára számára, mely mindaddig nem is volt könyvszekrényekben elhelyezve, hanem legalább részben lánczokon őriztetett. 1516-ban ismét tekintélyes könyvgyűjteménnyel gyarapodott a templomi könyvtár, de hogy a könyvszekrény előbb és nem ezen alkalommal készült, bizonyítja azon körülmény, hogy Sz.-Egyed templomának 1510-től 1539-ig terjedő számadásai közt a könyvszekrényre vonatkozó kiadások nem fordulnak elő, a miből bátran következtethetjük, hogy 1510. előtt készült. A város számadási könyveiben ugyan, melyek a XVI-ik század elejéről mind megvannak, szintén nem találunk a könyvszekrényre vonatkozó feljegyzéseket, de ezt nem lehet gyanításunk ellen felhozni, minthogy a könyvszekrény kétségkívül nem a városnak, hanem Sz.-Egyed

templomának költségén készült, és így elő sem fordulhatott a város kiadásainak jegyzékében. Hogy pedig könyvszekrényünk nem az imént említett könyvgyűjtemények egyikével hagyományozás útján került a templomi könyvtárba, nem szenved kétséget; könyvszekrényünk éppen beleillik a templomi könyvtár mostani helyiségébe, oly annyira, hogy Myskovszky szerint úgy a könyvtári helyiségnek, mint a könyvszekrénynek hossza 4·20 meter, és a méreteknek ezen feltűnő egyezését csak nem lehet pusztá véletlennek tartani!

Még csak arra akarok figyelmeztetni, hogy a szekrény belsejében négy egymás fölötti fiókban vannak a könyvek felállítva és hogy ezen fiókok magassága pontosan megfelel a legnagyobb ívrétben nyomtatott foliansok magasságának, a miből azt következtethetjük, hogy a könyvek a szekrényben kezdettől fogva állva és nem fekvé voltak elhelyezve, míg Georgius Petri könyvei, melyeknek czíme a kötés első tábláján van feljegyezve, még emlékeztetnek arra az időre, mikor a könyvtárakban lánczon őrizték a könyveket és fekvé helyezték el a pulpitusokon. A címnek ezen sajátosságos — bár a középkori szokásnak megfelelő — elhelyezése azonban itt nem egyéb anachronismusnál; mert hogy Georgius Petri könyvei is a mai szokás szerint állottak a könyvszekrényben, bizonyítja azon körülmény, hogy sem láncznak nyomait nem találni rajtuk, sem vágásukon ninesen címük feljegyezve.

Ezek után áttérhetünk könyvgyűjteményünk további történetére.

A XVI-ik század elején a templomi könyvtár leginkább gyarapodott, két eléggé tekintélyes könyvgyűjtemény bekebelezése által. — Az egyik *Georgius Petri* bartfai presbiteré és bölcészetkari baccalariusé, a másik *Blutfogel Boldizsár* szintén bartfai presbiteré és a hittudományok licenciatusáé volt.

Az előbbi tulajdonosáról sajnos vajmi keveset tudunk. A jelenlegi templomi könyvtár 51-ik számú nyomtatványának egykori tulajdonosa 1481. és 1485. között egy bizonyos „*Dominus Petrus de Bartpha de medio petrarum*“ volt, de ez, mint a *dominus praedicatum* sejteti, alkalmasint egyházi állású személy volt és avval a „*Petrus altarista Sancti Ni-*

colai“-val azonos, ki 1493-ban Schmid Mártonné, 1494-től 1497-ig Zeydelmann György capellanusa volt és így nem is lehet atyja a mi Györgyünknek, kinek nevében különben a *Petri* név puszta vezetéknev is lehet. 1520-ban bizonyos Servacius de Cibirio ír egy levelet „Venerabili Domino Georgio altariste bartphensi“, de ezt nem *Georgius Petri*-nek, hanem *Georgius Wollweber*-nek hitták. Az utóbbi 1514-ben követte *Jacob Senior* presbitert a Mager Péterné oltárnoki javadalmában, melynek élvezetében találjuk még 1523-ban is, mely évben *Georgius Wullweber*-nek van írva a neve (mindaddig egyszerűen *dn. Georgius*-nak). Mikor Maurer János plébános 1520. június hó 7-ikén végrendeletét írta, a tanúk között „D. Georgius Wölweber altarista bartphen-sis“ is jelen volt; így van írva neve magában a végrendeletben, a bártfai plébánosoknak egy jegyzéke 1515-től 1520-ig ugyanazon alkalomból „Dominus Georgius Wulliweber“-nek nevezi. — Még csak egy lehetőség van hátra. Tudjuk, hogy a város 1490-ben Reich Antal özvegyének gazdag hagyatékából a város lelkészeinek is juttatott kisebb-nagyobb összegeket, még pedig János plébánosnak 22 frtot, János volt prédikátornak és testvérének Mártonnak 22 frtot, a prédikátornak valamint Jakab, Péter, Balázs és Mawrer János káplánoknak két-két forintot, végre egy-két forintot a következő altaristáknak: Michaeli, Gregorio, Thome, Valentino Frewdenzweig, Luce, Jacobo és Jeorgio. Nem kétlem, hogy ezen *Georgius altarista* azonos a mi *Georgius Petri* presbiterünkkel, kiről azt kell e szerint feltennünk, hogy presbiter altarista volt, éppen úgy, mint az a fentebb már említett Hilarius „presbiter altarista Ecclesie Bardphensis“, ki ily czímen a „Registrum rationum hominum ac concivium certorum civitatis Bartpha“ (1477—1488) című kéziratban fordul elő, és az a „Dominus Petrus presbiter altarista quondam domine Merten Smydin“ (így a számadási könyv 1493-ból), a ki Rozgonyi Istvánnak 1497-ben és 1498-ban a városhoz intézett leveleiben majd mint „dominus Petrus presbiter alias rector altaris in civitate Barthffa“, majd ugyanazon levélben, mint „Petrus altarista Sancti Nicolai in Ecclesia Sancti Egidii parochialis Bartphensis“ és

(két ízben) mint „dominus Petrus presbiter“ fordul elő. Georgius Petri kora sem szól ezen azonosítás ellen. 1499-ben *Georgius Petri de Barthwa* a krakkói egyetemen immatriculáltatott (*Metricae Studiosorum pars I* pag. 432, a krakkói egyetemi könyvtárnak EE II 4 jelű kézírata, Muezkowszkinál p. 132), két évvel később pedig, 1501-ben, bölesészetkari baccalariussá promoveáltatott: „Anno domini quingentesimo primo in decanatu Magistri Michaelis Parisiensis ad Quatuor tempora Luciaie [decz. 15-ikén] ad gradum baccalariatus promoti, hunc ordinem locorum sortiti sunt . . . (az utolsók közt) Georg. de Partua“, mondja az eredeti feljegyzés Muezkowszkinál p. 132.¹ Georgius Petri további tanulmányairól nincs tudomásunk. Valószínű ugyan, hogy eredetileg a theologiai licenciatus vagy doctor czíme után törekedett; de hogy ezen magas czél elérésétől, mely sok fáradsággal járt volna, nem sokára elállott, bizonyítja azon körülmény, hogy tudtunkkal a bölesészetkari magisteriumot nem tette le. holott annak, ki valamely theologiai fokot akart elérni, okvetlenül artium magisternek kellett lennie. Végre azon könyvek nyomtatási évei is hozzájárulnak kora közelebbi meghatározásához, melyek az ő gyűjteményéből kerültek a templomi könyvtárba. A legkésőbbi nyomtatási esztendő itt (a 38-ik számú ősnymtatványban) 1506.; ezen esztendőben nyomatták Baselen Albertus Magnus Postilláit az Apocalypsishez.

Alkalmasint ezen időtájból való könyveinek jegyzéke, melyeket halála esetére Sz.-Egyed templomának hagyományozott „pro utilitate omnium in sacra scriptura legere volentium“, mely kifejezésből talán azt a következtetést vonhatjuk, hogy a templomi könyvtár már akkor is a nyilvánosság némi csekély jellegével bírt. A bártfai levéltárban meg van még egy bőrbe kötött kézirat, mely Sz.-Egyed templomának kiadásait tartalmazza 1510-től 1539-ig. Későbbi időben valaki írónnal azt a czímet írta rá, hogy „Ra-

¹ Egy *Georg. de Bartwa* 1500-ban is (ad quatuor tempora demum Cinerum, márczius 10-én) promoveáltatott bölesészetkari baccalariussá, de ez nem lehet Georgius Petri-vel azonos. Nem tehető fel ugyanis, hogy Georgius Petri-t mindjárt a beiratkozása után következő esztendőben a baccalariatusi vizsgához bocsátották volna.

tiones Ecclesiae S. Aegidii Abbatis Confessoris ac Patroni nostri.“ Ebben az 1516-ik évből fel vannak említve Balthasar Blutfogel presbiter temetésének kiadásai, ki összes könyveit Sz.-Egyed templomának hagyományozta, Georgius Petri-ről hasonló feljegyzést nem találunk e könyvben, pedig kétséget nem szenved, hogy őt is, mint presbitert és az egyház jótévőjét, az egyház költségén temették el. Bizonyosnak tartjuk tehát, hogy Georgius Petri még 1510. előtt halt meg és hogy könyveinek sajátkezüleg írott jegyzéke, melyet talán közel halálának előérzetében állított össze, az 1506. és 1510. közötti időből való.

Sőt talán még egy lépéssel tovább is mehetünk, és a Bártfa városa számadási könyveinek azon tételeiből, melyek az oltárnoki javadalmak hováfordításáról szólnak, közelebbről meghatározhatjuk Georgius Petri halálának évét. György nevű oltárnokkal a XV-ik század utolsó és a XVI-ik század első éveiben három ízben találkozunk Bártfa városa számadási könyveiben, 1497-ben, 1507-ben és 1508-ban. Mert az a Georgius altarisista, kinek 1470-ben 12 forint, 1466-ban 24 forint évi fizetése volt, és a kinek nevével 1463.- 1464.- 1469.- 1471.- 1472.- és 1473-ban is találkozunk (1467.- 1468.- s 1474-ben nem említették, és 1465—1468-ból valamint 1475—1492-ből nem maradtak ránk a számadási könyvek), aligha élt még 1510. táján, sőt talán már 1479. előtt meghalt (l. fentebb p. 24).

1497-ben tehát azt olvassuk Balázs presbiterről, kit nem szabad összetéveszteni Freudenzenzweig Balázs presbiterrel, hogy ő volt Mathern Mihályné káplánja és hogy a következő részletekben húzta fizetését :

Valentinus Capellanus Mathernin

VI^{ta} ante Reminiscere [febr. 17-ikén] fl. V

VI^{ta} ante Trinitatis [május 19-ikén] per se ¹ fl. V

VI^{ta} post Mathei [szept. 22-ikén] per se fl. 2¹/₂

Eodem die domino Georgio fl. 2¹/₂

VI^{ta} post Lucie [decz. 15-ikén] per se fl. V

¹ *Per se* azt jelenti, hogy Balázs maga vette fel az összeget, és hogy nem más által küldötték meg neki.

És ez alatt:

Dominus Georgius Capellanus Mathernin

VI^{ta} post Mathei [szept. 22-ikén] fl. $\frac{1}{2}$

Eidem VI^{ta} ante Hedwigis [okt. 13-ikán] fl. 2

Eidem III^a ante Martini [nov. 7-ikén] fl. $2\frac{1}{2}$.

Az utóbbi négy sort azonban később, nem tudjuk mi okból, kitörülték, mert hogy az itt kimutatott öt forintot György káplánnak tényleg kifizették, azon körülményből következtethető, hogy a „summa huius lateris“-be, a számadási könyv azon oldalán feljegyzett kiadások összegébe, melyen a György káplánnak kifizetett öt forint is fel van írva, ez az öt forint is bele van számítva. — Ezentúl 1507-ig nem találkozunk György káplán nevével a város számadásai közt; lehet, hogy ezen időköz nagy részét a krakkói egyetemen töltötte. 1507-ben olvassuk ismét, hogy:

dominus Georgius Capellanus Rychantolin

VI^{ta} ante Mathei [szept. 17-ikén] fl. V

VI^{ta} ante Barbare [decz. 3-ikán] fl. V.

És a rá következő 1508-ik esztendőben, hogy:

dominus Georgius Capellanus Reychantalyn

VI^{ta} ante Reminiscere [márczius 17-ikén] per se fl. V

VI^{ta} ante Trinitatis [június 16-ikán] per se fl. V.

VI^{ta} ante Magdalene [július 21-ikén] fl. $2\frac{1}{2}$

Item predicatori de exhortacione condam Reychantellinn fl. $\frac{1}{2}$.

E szerint 1507-ben tíz forintot, 1508-ban 12 és fél forintot fizettek György káplánnak, s azonkívül 1508-ban fél forintot a prédikátornak, s mindezt Reich Antal özvegyének hagyatékából, melynek jövedelmét 1493-tól 1504-ig Jakab káplán, 1505-től kezdve, mely évben Jakab Beschorn Gergelyt Mager Péterné oltárnokságában követte, Miklós káplán, 1511-től 1513-ig Rewsz Balázs élvezte. 1506-, 1509-, és 1510-ben nem díjaztak oltárnokoi Reich Antalné hagyatékából.

Azon esetben, ha az 1497-, 1507- és 1508-ból idézett *Georgius capellanus* nem Wollweber Györggyel, hanem, és ez sokkal valószínűbb, Georgius Petri-vel azonos (Wollwe-

ber György 1514-től kezdve mindig Mager Péterné káplánja volt), akkor Georgius Petri halálát egész biztosan az 1509-ik évbe helyezhetjük.

De lássuk már azon könyvek jegyzékét, melyeket véleményünk szerint 1509-ben Sz.-Egyed templomának hagyományozott.

Registrum Georgij petri Bartphensis presbiterique super codices ac volumina eius Quos omnes precipue aptos ecclesie si preveniretur morte legat ecclesie Sancti Egidij (pro utilitate omnium in Sacra scriptura legere volencium) in Ciuitate Bartpha

Corpus Juris spiritualis Libri II

Partes Alexandri de ales Li III Regal

Agustini opera omnia que reperiri possunt Li VI

Hieronimus in epistulis Li I

Gregorius in moralibus

Leonis pape sermones

Johannes pharrariensis de celesti vita

Bonauentura cum textu sentenciarum

Quodlibet Egidij Romani

Biblia cum Glosa Ordinaria ac lira li: V

Biblia in wlgari Li II

Gersonis partes

Egidius de Regimine principum

Dionisius de diuinis nominibus

Opera lactancij ffirmiani

Ewsebius de preparacione ewangelica

Josephus de Antiquitatibus

Paulus Orosius

Valerius Maximus

Mariale bernhardini

Defensorium montis pietatis

Theologia naturalis

Prima pars Sermonum bernhardini

Albertus super missus est

Secunda pars bernhardini in Sermonibus Li I

Omeliarius

Defensionis clipeus contra hereticos

Cathalogus sanctorum	}	Li I.
Lombardica historia		
Robertus holgoth super libros sapiencie	}	Li I
Albertus super venite comedite		
Opera beati Anselmi		
Partes pomerij de tempore Sanctis Stellarium		
Quadragesimale		li II
Lodolphus super psalterium	}	li I
Ambrosius de spira		
Eticorum aristotelis	}	Li I
Methaphisica in textu		
Antonius Andree super methaphisica		
Phisicorum textus		
Johannes Canonici		
super phisicorum		
ffruges samsonis		
De Anima textus		
De celo et mundo	}	Li I
De generacione et corrupcione		
Metheororum		
Parva naturalia		
Vetus et nova logica aristotelis		
Problemata Alexandri	}	Li I
Opera Senece		
Cicero in officijs	}	Li I
Tusculane questiones		
ffran: phil: in epistulis		
Cornucopie		Li I
Modus legendi in vtroque Jure	}	Li I
Vocabularius eiusdem		
Polliticorum		
Economicorum		
Arestotelis ¹		
Biga in sermonibus de tempore		li I
De sanctis	}	Li I
Exposicio misse		
Quadragesimale	}	Li I
Vitas Patrum		
Bernhardi sermones	}	Li I
Bonaenture sermones		

¹ Így kiírva, míg másutt *ar^{les}* rövidítéssel van írva.

Cathena Aurea beati Thome	}	Li I
Michael Mediolanensis		
Albertus super apocalipsim	}	Li I
Richardus super quarto		
Compendium Theologie		
Roperti licensis sermones	}	li I
Antonius bitontinus		
Vocabularius predicancium	}	Li I
Modus predicandi		
Dubia Joannis de lapide		
Vita Christi a bonaventura		
Discipulus de Erudicione Christiana		
Antonius Vercellensis libellus I		
Manipulus Curatorum	}	libel: I
Pater noster in exposicione et Ave et Salve Regina in exposicione		
Petri hieremie sermones		li: I
Opus aureum de veritate contricionis	}	li I
fflores beati bernhardi		
Antropologium	}	li I
Heptalogium		
Medicinale etc.		
Celifodinus		
Corona aurea	}	Li I
Phisonomia Michaelis Scoti		
Maturancius de Arte Carmin.		
Mercurius Trismegistus		
Petrus hedus: Ars Memorativa: basilius		
Marsilius ficinus De triplici vita		
Sunt in numero libri: LVI:		
Constant fl. LXXXXVI et or ^e (ortone?) ad minus (?)		

A jegyzék utolsó sora nem egészen világos; az *et ortone ad minus* szavak rövidítésekkel vannak írva, melyeket azonban másképpen alig lehet olvasni, mint a hogy én tettem; az *ad minus* (ad minimum?) azért ám mégis feltűnő, és csaknem érthetetlen marad. — A jegyzék felírásában is nehezen érthető a *codices ac volumina* kifejezés. Irott könyveket aligha lehet érteni a *codices* szó alatt, valószí-

nőbb, hogy *volumina* alatt colligatumok, *codices* alatt pedig egyes, külön bekötött művek értetődnek. Mert hogy a jegyzékben felsorolt művek mind be voltak kötve, nem szenved kétséget. Az ötvenhat kötet közül tíz még mai nap is megvan a bártfai templomi könyvtárban és mindmegannyi szebbnél szebb kötéssel ékeskedik. Alexander de Ales „Summa Theologiae“ című művének három kötete és Johannes Gerson műveinek két kötete egy könyvkötő műhelyéből került ki; mind az öt kötet bőrrel bevont fatáblába van kötve, melynek első oldalán a könyv címe van aranyozott betűkkel benyomva és melynek kötéséhez egy héber kéziratot használtak fel; a többi kötetek is pompás bőrrel bevont és többnyire köldökökkel és esatökökkel ellátott fatáblákba vannak kötve. Érdekesebbé teszi még e kötéseket, hogy Alexander de Ales és Gerson műveit, sőt talán a többit is, bártfai könyvkötő kötötte be. Tudjuk, hogy a középkori kiadók többnyire mindjárt bekötve bocsátották kiadványaikat a könyvkereskedésbe; ezen kötetekről azonban kilehet mutatni, hogy nem kiadói költették. Alexander de Ales ugyanis 1481—82-ben Nürnbergben, Gerson 1494-ben Strassburgban nyomtatott, mindkettőnek kötése azonban egészen azonos, sőt mi több, éppen úgy van kötve az a Bonaventura is (nr. 32), mely 1502-ben Velenceben nyomtatott és a mely nem a Georgius Petri gyűjteményéből került a bártfai templomi könyvtárba. Ha nem akarjuk felténni, hogy mind e három könyvet azon könyvkereskedő költette be így, a ki Georgius Petri-nek és a Bonaventura ismeretlen egykori tulajdonosának könyveiket szállította, nem marad egyéb hátra, mint hogy elismerjük, hogy mind a három mű kötése valamely bártfai könyvkötő keze alól került ki. Velencei, strassburgi és nürnbergi egykorú kötéseknek eme bártfai kötésekkel való pontos egybehasonlítása által különben könnyű volna felderíteni e kérdést, különösen ha az összehasonlításnál a bártfai számadási könyvek kötésére is tekintettel van az ember, melyekről okmányokkal ki lehet mutatni, hogy Bártfán készültek. Az 1882-iki könyvkiállítás alkalmával megtörténtek az első kísérletek a hazai könyvkötés múltjának felderítésére, melyet, mint a Magyar Könyvszemléből értesülünk, Csontos színtén tanulmányainak tár-

gyává tett; Bártfán elég anyagot fog találni ily irányú kutatásai számára.

Hálásabb dolog jelenleg Georgius Petri könyvgyűjteményének tartalmát közelebbről szemügyre venni. A jegyzék czime után azt hihetné az ember, hogy az csak theologicus és scholasticus művekből állott, mert ezekre illik első sorban az a megjegyzés, hogy *praeipue apti ecclesiae*. Legnagyobb része az ilyenekből is áll, de nem hiányoznak benne egyes ókori történetírók és bölcéseszek és a legmodernebb humanisták sem. Az előbbiekhöz tartozik két olyan történetíró, kiknek művei a keresztény theologist is közelebbről érdeklik, Flavius *Josephus* „*Libri de antiquitatum Judaicarum*“ (1470. óta), és Paulus *Orosius* „*Historiarum adversus paganos libri VII.*“ (1471. óta), a kik mellett mint egy colligatum harmadik része alkalmasint csak véletlenből került a gyűjteménybe *Valerius Maximus* „*Factorum dictorumque memorabilium libri IX*“ című munkája (1471. óta), — továbbá a bölcészeti művek közül „*De officiis*“ és „*Tusculanae disputationes*“ *Cicerótól*, az utóbbiakhoz pedig *Marsilius Ficinus* „*De triplice vita*“ (1481. óta) és „*Epistolarum libri XVI*“ (1461. óta), valamint *Franciscus Maturancius* (vagy *Matarancius*) „*De componendis versibus hexametro et pentametro*“ (1478. óta). *Aristoteles* is szépen képviselve van a gyűjteményben, de őt mindenütt ott találjuk a középkor scholasticus philosophusainak társaságában. — Még mielőtt tehát Eck Bálint Bártfán a classikusok alaposabb tanulmányozását meghonosította volna, ott találunk már az ókori írók közül egyik-másik philosophust és történetírót és néhány modern humanistát. Az ókori költők közül csak Vergílius-sal találkozunk, de nem ám valamely könyvgyűjteményben, hanem a Sz.-Egyed temploma számadási könyvének kötésehez becses anyag gyanánt felhasználva.

A régi könyvjegyzékeknek közös rosz sajátsága, hogy nagyon felületesen vannak szerkesztve, a mi szerfelett megnehezíti a bennük felsorolt könyvek determinálását. Ilyen a mi jegyzékünk is. Némileg segítségünkre szolgál azonban azon körülmény, hogy a könyvgyűjtemény ötvenhat kötete közül a következő tíz még mai nap is megvan a

bartfai templomi könyvtárban: 1—3 „Partes Alexandri de Ales li III Regal.“, helyesebben: Alexander de Ales „Summa Universae Theologiae“ című munkája Koburger-féle kiadásának második, harmadik és negyedik része [a templomi könyvtárnak alant közlendő leírásában nr. 13—15.]; első része Georgius Petri-nek sem volt meg. — 4. „Bonaventura cum textu sentenciarum“, helyesebben „Bonaventura: Perlustratio in libb. IV Sententiarum. Pars. I“ [nr. 61.]; a többi három rész Georgius Petri-nek sem volt meg. — 5—7. „Biblia cum glosa ordinaria ac lira li: V“, teljes címe: „Biblie iam pridem renovate pars . . . complectens . . . una cum glosa ordinaria et litterali moralique expositione Nicolai de Lyra nec non additionibus Burgensis ac replicis Thoringi novisque distinctionibus et marginalibus summarisque annotationibus“ [nr. 33—35.]. Második, ötödik és hatodik része (az utóbbi két rész egy kötetbe volt kötve) most már hiányzik és az 1705-ből való összeírásban sem fordul elő, míg az 1725-iki összeírásban az első, harmadik és negyedik részen kívül egy kötetbe kötve az ötödik és hatodik rész is fel van jegyezve. — 8. 9. A „Gersonis Partes“ cím (két kötet) Gerson művei strassburgi 1497-iki kiadásának címéből: „Prima [secunda, tercia] pars operum magistri Johannis de Gerson“ . . . van hanyagúl excerpálva [nr. 20. 21.]; a negyedik rész, úgy látszik, Georgius Petri-nek sem volt meg. — Végre 10. „Albertus super apocalipsim, Richardus super quarto, Compendium Theologie“ egy kötetben; helyes címük: *Albertus Magnus* „Postillatio in Apocalypsim“, — *Ricardus de Media Villa* „Commentum super quartum sententiarum“, — és *Albertus Magnus* „Compendium theologiae veritatis“.

A többi könyveket a következőkben iparkodom meghatározni.

„Corpus Juris Spiritualis Libri II.“ Az 1705-ből való leltárban az 50-ik szám alatt fel van említve „Jus Canonicum in tribus tom. seu voluminibus in fol. regali“, az 1725-ből való leltárban pedig egy „Jus Canonicum in folio“ és „Jus Canonicum aliud in folio simili antiquo tipo impressum.“ Ezen három, illetőleg két kötet közül egyiket sem

lehet sem a mostani templomi könyvtár Decretumaival vagy Decretaleseivel Georgius Petri „Corpus Juris Spiritualis“-ével határozottan azonosítani; az utóbbi különben nem két külön műnek, hanem egy kétkötetes műnek látszik lenni.

„Agustini opera omnia que reperiri possunt Li VI“ valószínűleg az Amerbach János által Baselben 1489-től 1495-ig nyomtatott első összes kiadás, tizenkét részben, melyek Brunet szerint rendesen öt kötetbe kötöttnek össze („en 12. part. qui se reliant en 5 vol. in fol.“). Georgius Petri példánya, úgy látszik, hat kötetbe volt kötve; 1705-ben már semmi sem volt meg belőle a templomi könyvtárban. A Sz.-Agoston összes műveinek teljesebb kiadása 1528—29-ben jelent meg szintén Baselben Frobennél tíz folio-kötetben.

„Hieronimus in epistulis Li 1“, „Epistolae et tractatus“ Sz. Jeromostól először hely és év nélkül, azután 1468. óta gyakran megjelent.

„Gregorius in moralibus“, „Leonis pape sermones“ és „Johannes pharrariensis de celesti vita“ egy kötetben. „Gregorii Papae Moralia seu expositio in Jobum“ hely és év nélkül, és 1470. óta több kiadásban megjelent. Leo pápának beszédei és levelei („Sermones et Epistolae“) hely és év nélkül és 1470. óta több kiadásban jelentek meg. Johannes Pharrariensisnek és művének helyes neve, illetőleg czíme: *Johannes Ferrariensis* és „Liber de coelesti vita et de animarum immortalitate“ (Florentiae 1494.). Mind az 1705-ik, mind az 1725-ik évi leltárban (az előbbiben a 73-ik szám alatt) előfordul „Moralia Gregorii in librum Job et Leonis Pontificis Sermones in folio.“ E kötet lehet, hogy a mi colligatumunkkal azonos; azt a körülményt, hogy sem az egyik, sem a másik leltár nem említi Ferrarai János művét, több feltevés által is megmagyarázhatjuk, pl. azon feltevés által, hogy a kötet első üres lapjára csak Gergely és Leo pápák műveinek czímei voltak tartalomjegyzék gyanánt kijegyezve és ama leltárak készítői innen merítették ide vágó feljegyzéseiket.

A „Quodlibet Egidii Romani“ *Aegidius Romanus* (de Columna) „Quodlibeta“-i (Bologna 1481, Veleneze Simo de Luere-nél 1502, Veleneze Bonetus Locatellá-nál 1504).

„Biblia in wlgari“ két kötetben. A bibliának valamely régi német fordítása. Mert hogy Georgius Petri anyanyelve német volt, kitűnik sajátkezű feljegyzéseiből, melyek könyveiben olvashatók és melyeket a bártfai templomi könyvtár catalogusában alant fogok felemlíteni. Német bibliát Hain többet sorol föl, köztük hat olyan kiadást, mely két részből áll.

„Egidius de regimine principum“ — *Aegidius Romanus* „De regimine principum“ hely és év nélkül és 1472. óta.

„Dionisius de diuinis nominibus“ „Opera lactancii firmitiani“ és „Eusebius de preparación ewangelica“ egy kötetben. *Dionysius Arcopagitának* „De mystica theologia et de nominibus diuinis“ című munkája Marsilius Ficinus fordításában legelőször Florenczben „per laurentium Francisci Venetum“ nyomattatott; későbbi kiadásai Velenczében 1501-ben és Strassburgban 1502-ben jelentek meg. — *Lactantius* művei 1465. óta gyakran megjelentek. — *Eusebius* „De praeparatione ewangelica“ című munkájának első kiadása 1470-ből való. — Vajjon nem-e ezen colligatum rejlik az 1725-ik évi leltár eme feljegyzésében: „Theologia S. Dionisii areopagitae in folio.“?

Az ezután következő colligatumot, melyben „Josephus de Antiquitatibus“ áll első helyen, azonosnak lehetne tartani az 1725-ik évi leltárban „Flavius Josephus de rebus Judaicis tractans“ ezim alatt felemlített művel, mely az 1705-ik évi leltárban röviden mint „Josephus Flavius in fol.“ szerepel; éppen oly lehetséges azonban, sőt valószínűbb, hogy a leltárak eme feljegyzései azon latin Josephusra („Josephus latine“) vonatkoznak, melyet Bártfa városának tanácsa 1582-ben vett a templomi könyvtár számára.

„Mariale bernhardini“, „Defensorium montis pietatis“ és „Theologia naturalis“ egy kötetben. Siennai *Bernardinus*-tól ránk maradt egy „Sermo de S. Virgine Maria“ (hely és év nélkül, Kölnben Zellnél nyomatva) és „Sermones de festiuitatibus virginis gloriosae.“ Itt alkalmasint az utóbbi mű értetődik.

A „Defensorium montis pietatis“ című munkát nem sikerült azonosítanom; Hainnál fel van sorolva „Defensio

immunitatis et libertatis ecclesiasticae statusque sacerdotalis (h. é. é. n.), „Defensorium fidei contra Judaeos, Haereticos et Sarracenos“ (h. é. é. n.), „Defensorium inviolatae perpetuaeque virginittatis Mariae“ (három kiadás h. é. é. n.), végre „Defensorium privilegiorum et iurium quatuor ordinum mendicantium“ (h. é. é. n.). Úgy sejtem azonban, hogy a mi Defensoriumunk nem névtelen szerző műve volt és az imént említett Defensoriumok egyikével sem azonos. — A „Theologia Naturalis“ alkalmasint *Raymundus de Sabunde* „Theologia Naturalis sive Liber Creaturarum“ című műve (két kiadás h. é. é. n., 1487., 1496.).

„Albertus super missus est“ — *Albertus Magnus* műve: „Opus in evangelium: Missus est Gabriel Angelus“ (h. é. é. n. és Velence 1504.). Siennai *Bernardinus* beszédeinek két részét („Prima pars Sermonum bernhardini“ és „Secunda pars bernhardini in sermonibus“) nem birtam meghatározni. Bernardinus beszédeinek azon gyűjteményei, melyek Hainnál és Panzernál fel vannak sorolva („Sermones de Evangelio aeterno“, „Quadragesimale de christiana religione“ és a fentebb idézett két mű), mind csak egy részből állanak.

„Omeliarius“ és „Defensionis clipeus contra hereticos“ egy kötetben. Az előbbi mű alkalmasint sem a „Homiliae diversorum autorum“ (Velence 1491.), sem a „Homiliarii pars de sanctis“ (h. é. é. n.), hanem a „Homiliarius Doctorum a Paulo Diacono collectus“ (első keltezett kiadása 1493-ból való). — A második helyen említett mű lehet a fentebb idézett „Defensorium fidei contra Judaeos, Haereticos et Sarracenos“ (h. é. é. n.), Aquinói Sz. Tamás „De veritate catholicae fidei contra errores infidelium sive Summa catholicae fidei“ című munkája vagy VI. Sándor pápának „Clypeus defensionis fidei S. Rom. Ecclesiae“ című irata (1497.); legközelebb jár azonban a „Defensionis clipeus contra hereticos“ címhez *H. Institoris* következő tractatusának címe: „S. Romanae ecclesiae fidei defensionis clipeum adversus Waldensium haeresim“ (Olmütz 1501.). Hogy Magyarországon II. Ulászló uralkodása alatt mennyire érdekelték a Waldensiek eretnek tana iránt, legjobban mutatja azon elkeseredett polemia, melyet Augustinus Olo-

mucensis viselt ellenök. (L. „Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság“ című értekezésemet p. 28. 29.).

„Cathalogus Sanctorum“ és „Lombardica historia“ egy kötetben. Az előbbi, mely Telegdi Miklós pécsi püspök könyvtárának 1586-ik évi jegyzékében is előfordul mint „Cathalogus Sanctorum“ (l. M. Könyvszemle 1880. p. 47.), alkalmasint *Petrus de Natalibus* „Catalogus Sanctorum“ című írata, mely 1493-ban Vicenzában, 1500-ban Velenczében jelent meg; az utóbbi *Jacobus de Voragine*-nek „Lombardica Historia“ (tulajdonképpen: Aurea legenda, alias historia longobardica vocitata) című munkája, melynek első keltezett kiadása 1475-ből való.

„Ropertus holgoth super libros sapencie“ — *Robertus Holkot*-nak „Opus super sapientiam Salomonis“ vagy „Super librum sapientiae“ című műve, melynek első keltezett kiadása 1483-ból való. — „Albertus super venite comedite“ *Albertus Magnus*: „De eucharistiae sacramento sermones XXXII“, melynek három hely és év nélküli kiadása és 1474. óta több keltezett kiadása ismeretes. Más czime az 1489-iki strassburgi kiadásban: „Summa de officio missae et sacramento eucharistiae ac sermones XXXII super verba: venite et comedite.“ *Georgius Petri*-nek talán ez utóbbi kiadás volt meg. A colligatum harmadik darabja „Opera beati Anselmi“, kitől 1491-ben jelentek meg Nürnbergben „Opera et Tractatus.“

A „Partes pomerij de tempore sanctis stellarium quadragesimale“ cím alatt két kötetben egybe vannak foglalva temesvári *Pelbárt* valamennyi munkái: a „Sermones de tempore, pars hyemalis et paschalis“ (1489. óta), „Sermones Pomerii de Sanctis“ (első keltezett kiadása 1499-ből való), „Stellarium coronae virginis Mariae“ (1496. óta) és „Sermones Pomerii Quadragesimales“ (első keltezett kiadása 1499-ből való).

„Lodolphus super psalterium“ és „Ambrosius de Spira“ *Ludolphus (Leutolphus) de Saxonia* „Expositio psalmorum“ (h. é. é. n., 1496, 1500.), és *Ambrosius de Spira* „Quadragesimale de floribus sapientiae“ (első keltezett kiadása 1476-ből való).

Aristoteles Ethicája és a lélekről szóló műve pusztán latin szövegkiadásban, magyarázat nélkül, azután *Metaphysicája* Antonius *Andreae* egy magyarázatos művével, és *Physicája* Johannes *Canonicus* commentárjával, melynek címe „*Quaestiones in VIII libros Physicorum Aristotelis*“ (1475. óta). Aut. *Andreae*-nek két ide vágó műve van: „*Quaestiones super XII. libros Metaphysicae Aristotelis*“ (két kiadás h. é. é. n., 1477. stb.), és „*Scriptum aureum super Metaphysicam Aristotelis*“ (1482.). A colligatumnak „*ffruges samsonis*“ című darabját nem birtam meghatározni.

Az ezután következő colligatum is *Aristoteles* philosophiai irataiból áll. Hogy milyen kiadásokban voltak meg Georgius Petri-nek, régi kiadásai nagy száma következtében itt is teljes lehetetlenség meghatározni.

„*Problemata Alexandri*“ és „*Opera Senecae*“ egy kötetben. Az előbbi *Alexander Aphrodisiensis* Problematainak Georgius Valla által eszközölt latin fordítása (Velence 1488. és 1497.), az utóbbi alighanem „*Senecae omnia opera*“ (Velence 1492.).

Cicero „*De Officiis*“ és „*Tuseulanae Disputationes*“ című iratai a tizenötödik században számos kiadásban jelentek meg; *Philelphus* összegyűjtött levelei is („*Epistolarum libri XVII*“) 1461. óta több kiadást értek.

„*Cornucopiae*“ egy kötetben alkalmasint *Perottus* „*Cornucopiae linguae latinae*“ című műve (1489. óta).

Az ezután következő colligatumban *Aristoteles* Politicáján és Oeconomicáján kívül két jogi segédkönyv foglaltatik: a „*Modus legendi abbreviaturas in utroque iure sive processus iuris*“ (1476. óta és h. é. é. n. számos kiadás) és a „*Vocabularius iuris utriusque*“ (Panzer szerint 1483. óta gyakran megjelent).

„*Biga in sermonibus de tempore*“ egy kötetben. Itt valószínűleg *Michael de Hungaria*-nak egy művével van dolgunk. „*Sermones de tempore*“ című irata Hainnál elő nem fordul ugyan, de van a „*Sermones XIII praedicabiles*“ című beszédein kívül (1482. óta) beszédeinek több olyan gyűjteménye is, melyeknek mellékeztíme „*Biga Salutis*“: „*Sermones dominicales peritiles, alias Biga Salutis nuncupati*“

(1498. óta), „Sermones de sanctis Biga Salutis nuncupati“ (1497. óta) és „Quadragesimale Biga Salutis“ (1502. óta).

„De Sanctis“ és „Expositio misse“ egy kötetben. Az utóbbi talán *Albertus Magnus*-nak a 71-ik lapon idézett beszédei, az előbbi alkalmasint a „Sermones de sanctis“ című számtalan gyűjtemények egyike.

„Quadragesimale“ és „Vitas Patrum“ egy kötetben. „Sermones Quadragesimales“ tömérdek van; az utóbbi talán *Sz. Jeromos*-nak „Vitae Sanctorum Patrum“ című műve.

„Bernhardi Sermones“ és „Bonaventure Sermones“ egy kötetben. „S. Bernhardi Sermones“ 1475. óta többször megjelentek; *Sz. Bonaventura* beszédei közül leggyakrabban a „Sermones de tempore et sanctis“ jelentek meg 1479. óta; azonkívül ismereteseek még tőle „Sermones de sanctis et de decem praeceptis“ (Roma 1496.), „Sermones mediocres“ (Strassburg 1496.), „Sermones de morte“ (Páris 1495.) és „Sermones quatuor novissimorum perutiles“ (é. n. Köln). Itt valószínűleg a legelső helyen említettek értetődnek.

„Cathena Aurea beati Thome“ és „Michael Mediolanensis“ egy kötetben. Az előbbi *Aquinói Szent Tamás* „Catena aurea seu continuum in quatuor Evangelistas“ című írata, melynek első keltezett kiadása 1470-ből való. Milánói Mihálynak, tulajdonképpen *Michael de Carchano*-nak, pedig következő beszédeit birjuk: „Sermones quadragesimales de decem praeceptis“ (1492.), „Sermonarium de commendatione virtutum et reprobatione vitiorum“ (1495.), „Quadragesimale seu Sermonarium duplicatum“ (1487. és 1496.), „Sermonarium triplicatum per adventum et per duas quadragesimas“ (1476.) és „Sermones de variis argumentis, tractatus varii de peccatis et de fide christiana“ (1499.).

„Roperti licensis sermones“ és „Antonius bitontinus“ egy kötetben. *Robertus Caracciolus de Licio* következő beszédeit birjuk: „Sermones per adventum seu collecta magistralia de formatione hominis moralis“ (1479. 1480.), „Sermones quadragesimales de adventu et de timore Dei cum quibusdam aliis annexis“ (első keltezett kiadása 1479-ből

való), „Sermones de timore iudiciorum divinatorum“ (első keltezett kiadása 1473-ból való), „Sermones per adventum et de festivitatibus a nativitate usque ad Epiphaniam etc.“ (első keltezett kiadása 1476-ból való), „Sermones de laudibus sanctorum“ (első keltezett kiadása 1489-ből való), „Sermones tres de annuntiatione Virginis Mariae de praedestinato numero damnatorum et de catenis“ (első keltezett kiadása 1489-ből való), „Sermo peroptimus de morte“ (1479.), „Opus quadragesimale quod de poenitentia dictum est“ (első keltezett kiadása 1472-ből való). *Antonius de Bitonto* következő művei jelentek meg nyomtatásban: „Sermones dominicales per totum annum“ (1492. óta), „Postilla seu expositio mystica evangeliorum dominicalium“ (1496. óta), „Sermones quadragesimales de vitiis“ (1499. óta), „Sermones in epistolas dominicales et quadragesimales“ (1496.) és „Sermones in epistolas quadragesimales“ (1497.).

Az ezután következő colligatumban foglalt iratok közül a „Modus predicandi“ talán *Sz. Ágoston*-nak „De doctrina christiana sive de arte praedicandi“ című írata (1483. óta), vagy pedig névtelen szerzőnek „Ars praedicandi in thematibus de tempore et de sanctis“ című munkája. A „Vocabularius predicantium“ című talán *Sz. Bonaventurá*-nak „Biblia pauperum“-ja (h. é. é. n.), melynek v. ö. colophonját („Expliciunt exempla sacre scripture ordinata secundum alphabetum ut possint que sunt necessaria in materiis sermonum et predicationum facilius a predicatoribus inveniri), vagy, és ez sokkal valószínűbb, *Johannes Melber* „Vocabularius lat.-germ. predicantium“ című iratát (Hain nr. 11029) kell e helyen érteni. — A „Dubia Joannis de lapide“ cím alatt *Johannes de Lapide* „Resolutorium dubiorum circa celebrationem missarum occurrentium“ című műve rejlik (első keltezett kiadása 1493-ból való); a „vita Christi a Bonaventura“ *Sz. Bonaventurá*-nak „Vita Christi sive Meditationes vitae Domini nostri Jesu Christi“ című munkája (első keltezett kiadása 1468-ból való); végre a „Discipulus de Eruditione Christiana“ *Johannes Herolt*-nak „Liber de eruditione Christi fidelium“ vagy „Liber discipuli de stb.“ című művével azonos (első keltezett kiadása 1490-ből való).

„Antonius Vercellensis“ egy kis kötetben *Antonius de Vercellis* „Quadragesimale de XII. mirabilibus Christianae fidei excellentiis“ című iratával azonos, mely 1491-ben jelent meg Velenczében.

A Miatyánknak, az Angyali Üdvözlletnek és a Salve Regina-nak valamely magyarázata (Pater noster in expositione et Ave et Salve Regina in expositione) talán két könyvecskébe volt foglalva, a melyek közül az első a Miatyánkat, a másik a többit tárgyalta; erre enged legalább következtetni a jegyzék egész stilisálása. Egy „Expositione del Pater Noster etc. Cod. cart. in quarto del XVI. sec.“ képezi az 1409-ik számú Ashburnham-féle kézirat tartalmát (v. ö. Relazione alla camera dei deputati e disegno di legge per l'acquisto di codici appartenenti alla Biblioteca Ashburnham descritti nell' annesso Catalogo. Roma 1884. p. 65.); hasonló tárgyú lehet Herm. de Petra „Sermones L. super orationem dominicam“ című műve (1480.) is. A „Manipulus curatorum“ szerzője *Guido de Monte Rocherii*.

„Pietri hieremie sermones“ egy kötetben. *Petrus Hieremias* következő beszédeit ismerjük: „Sermones quam maxime utiles“ (1502.), „Sermones de agenda poenitentia“ (1502.), „Sermones XXV de oratione“ (1502.), „Sanctuarium sive sermones de sanctis“ (1502. 1514.) és „Sermones cum quaestionibus theologia libus“ (é. n.).

„Opus aureum de veritate contricionis“ és „fflores beati bernhardi“ egy kötetben. Az előbbi *Ludovicus Vivaldus*-nak „Aureum opus de veritate contricionis“ című írata (Salutii 1503. és Parisiis 1510.), az utóbbi „S. Bernardi Florum nobiliorum libri X“ (első keltezett kiadása 1482-ből való).

Az ezután következő colligatumban foglalt művek közül egyetlen egyet sem bírok meghatározni.

Az utolsó colligatum első darabja, „Corona aurea“, talán *Sz. Bernát* „Corona beatae virginis“ című iratával azonos. A „Phisonomia Michaelis Scoti“ *Michael Scotus* „Liber Physionomiae“-ja (első keltezett kiadása 1477-ből való). Maturancius és Marsilius Ficinus műveiről már fentebb volt szó. *Mercurius Trismegistus* neve alatt latin fordí-

tásban a „Pimander“ (első keltezett kiadása 1471-ből való) és a „Centiloquium“ (első keltezett kiadása 1492-ből való) jelent meg. — Basilius alatt kétségkívül *Sz. Basilius*-nak „Oratio ad adolescentes de legendis antiquorum seu gentilium libris“ című munkája rejlik, melynek első keltezett kiadása 1474-ben jelent meg. A „Petrus hedus“ feljegyzés Petrus Hædus „Anterotica sive de amoris generibus“ című theologikus mysticus művét (1492. 1498. 1503.) jelöli. Jacobus *Publicius* Florentinusnak *Ars Memorativa* című munkája külön hely és év nélkül jelent meg; ugyanazon szerzőnek „*Artis oratoriae epitome*“ és „*Ars epistolaris*“ című iratai után gyakrabban megjelent, pl. 1498-ban Ratdoltnál.

Ezzel elkészültünk Georgius Petri könyvjegyzékének magyarázásával, melynek talán megvan az a haszna, hogy az egyes könyvezímekhez csatolt megjegyzéseinkből valamivel jobban kidomborodik ezen könyvgyűjtemény belső minősége.

Még csak két dologra kell figyelmeztetnünk, Georgius Petri könyveinek nyomtatási helyére és árára. A mi az előbbit illeti, meg kell jegyeznünk, hogy gyakran nem éréktelen összeállítani a régi könyvgyűjteményeinkben előforduló könyvek nyomtatási helyeit, mivelhogy némi felvilágosítással szolgálnak arra nézve, hogy hazai könyvkereskedőink, a kiktől vásárolták valószínűleg ama könyvek nagy részét, a külfölddel milyen összeköttetésben állottak és túlnyomólag honnan hozatták könyveiket. Abból ugyan magában véve keveset tanulunk, hogy Georgius Petri könyvei közül kettő Nürnbergben, kettő Baselben, négy Velenczében, egy-egy pedig Florenzben és Saluzzóban nyomtatott, de több ily megfigyelésből mégis csak lehet idővel egyik vagy másik következtetést vonni, bár természetes, hogy e mellett mindig arra a lehetőségre is tekintettel kell lennünk, hogy a kérdéses könyveket tulajdonosaik külföldön vették. És ezen lehetőséggel talán soha sem kell annyira számítani, mint akkor, a mikor éppen bártfai provenientiajú könyvekről van szó, azon szoros összeköttetés miatt, mely a XV-ik és XVI-ik században Bártfa és Krakkó között fennállott. Georgius Petri és Blutfogel Boldizsár is mind a kettő a krakkói egyetemen végezte tanulmányait; annál alapo-

sabb tehát a gyanú, hogy Krakkóban szerezték könyvgyűjteményüknek legalább egy részét.

Feltűnő az a csekély összeg, amelyre Georgius Petri könyveit becsülte: jegyzékünk szerint az ötvenhat nagyrészt pompásan bekötött és részben ivrétű kötet kilenczvenhat forintba, egy-egy kötet tehát átlag $1\frac{7}{10}$ forintba került. Nincsenek ugyan nagyszámú régi adataink a nyomtatott könyvek áráról hazánkban, de azon kevés adatból is, melyeket az „Ungarische Revue“-ben (1883. „Die Anfänge des Ungarischen Buchhandels“ p. 171.) összeállítottam, kitűnik, hogy Georgius Petri nagyon olcsón jutott könyveihez, akár könyvkereskedőktől, akár magánosoktól vette azokat. Az ötvenhat kötet között van ugyan kettő, melyet maga a jegyzék könyvecskének (libellusnak) mond, és a többi közt is lehetnek olyanok, melyek talán még csak egy forintba sem kerültek, de ez is csak kis mértékben emeli az óriási foliansokra jutó átlagos árt.¹ Valószínűnek kell tehát tartanunk, hogy ama könyvek többnyire kötetlen állapotban kerültek Georgius Petri birtokába és hogy csak ezen feltevés által lehet olcsó árukat megmagyarázni. A bekötést azonban Georgius Petri valószínűleg nem maga végezte (v. ö. fentebb p. 65), ámbár láttuk már és még látni fogjuk, hogy a bártfai egyház lelkészei többször kötöttek be könyveket a város és a templom számára, és hogy a könyvkötés mesterségét nem tartották összeférhetetlennek papi állásukkal. Az a lelkész, a ki 1475-ben másfél forinton megvette Bártfán Robertus de Licio Quadragesimaléját (v. ö. a könyvtár catalogusának 49-ik számát), „de sem bekötve, sem rubrikázva“ alkalmasint szintén maga pótolta a könyv mindkét hiányát.

¹ V. ö. a lüneburgi apátság számadási könyveiből vett következő feljegyzéseket (Serapeum IX p. 26): 1477. 1478. II Flor. Ren. pro aliquibus libris impressis, scil. Albertum super officium misse et Vocabularius Biblie et Modus legendi allegata iuris canonici. — XVIII. Schill. pro uno libro impresso qui vocatur Alphabetum iuris. — 1482. II Mk. pro uno libro impresso qui intitulatur Bernhardus super cantica canticorum. — III Flor. Ren. pro uno libro impresso scil. Sermones beati Bernardi. — V. ö. még Serapeum VI p. 286: (Jacobi de Voragine legenda lombardica, Noribergae, Koburger 1482) Constat iste liber uno floreno et novem denariis 1486. in Mergentheim.

Fentebb iparkodtam valószínűvé tenni, hogy 1509. táján került Georgius Petri könyvgyűjteménye a bártfai templomi könyvtárba. De vajjon az egész gyűjtemény oda került-e, ki tudná megmondani? Már az 1705-ik, illetőleg az 1725-ik évi összeírás alkalmával is alig egy két kötettel volt meg több a templomi könyvtárban, mint a mennyit még most is fel birunk mutatni; csak az 1502-ben Baselben nyomtatott bibliának volt még meg ötödik és hatodik része is egy kötetbe kötve, és talán meg volt még azon colligatum is, mely Ferrarai Mihálynak „Liber de caelesti vita et de animarum immortalitate“ című munkáján kívül Gergely pápának Moraliáit és Leo pápának beszédeit tartalmazta. A többi negyvennégy-negyvenöt kötetről vagy másképpen intézkedett Georgius Petri végrendeletében, vagy azt kell feltennünk, hogy időközben még a XVIII-ik század eleje előtt mind elkallódtak. A bártfai templomi könyvtár legbecsesebb darabjai veszttek el velők.

A második jelentékenyebb könyvgyűjtemény, melyről fentebb említettem, hogy a XVI-ik század elején a templomi könyvtárba kebleztetett, *Blutfogel Boldizsár* sziléziai származású bártfai presbiteré volt. A templomi könyvtárban még most is megvan tizenöt bőrrrel borított, fatáblákba szépen bekötött és többnyire csinosan rubrikázott kötet, melyek Blutfogel hagyatékából kerültek a templomi könyvtárba. Egytől egyig theologicus és scholasticus művek, melyekről egykorú jegyzék hijában a könnyebb áttekintés kedvéért rövid címjegyzéket közlök azon sorrendben, a melyben jelenleg (a többiekkel vegyest) fel vannak állítva:

1. *Gregorius IX. Papa*, Decretales (Velence, Joh. de Selgenstat, 1481.).

2. *Gratianus*, Decretum (Velence, Joh. Manthen Ghetzen, 1479.).

3. *Leonardus de Utino*, Sermones de Sanctis (Nürnberg, Koburger, 1478.) és *Johannes Gritsch* „Sermones Quadragesimales“ című iratának elül hátul csonka kiadása.

4. *Johannes Duns Scotus*, Scriptum in quatuor libros sententiarum (Nürnberg, Koburger, 1481.) és ugyanattól: Quodlibet (Nürnberg, Koburger, 1481.).

5. Aurelius *Augustinus*, De trinitate (Basel, 1489.) és De civitate Dei (Basel, Joh. de Amerbach, 1489.).

6. Aurelius *Augustinus*, Expositio Evangelii Johannis (h. é. é. n., valószínűleg Basel, Joh. de Amerbach) és *Robertus de Licio*, Sermones de laudibus sanctorum (Basel, Nicol. Kesler, 1490.).

7. Aurelius *Augustinus*, Psalmorum explanatio (Basel, Joh. de Amerbach, 1489.).

8. *Angelus de Clavasio*, Summa angelica de casibus conscientiae (Strassburg, Martin Flach, 1491.).

9. *Thomas de Aquino*, Super primo sententiarum (Velenze, Antonius de Strata, 1486.).

10. *Thomas de Aquino*, Super quarto sententiarum (Velenze, Nic. Jenson, 1481.).

11. *Antoninus* Archiep. Florentinus, Summae Theologicae pars secunda (Velenze, Nic. Jenson, 1480.).

12. *Antoninus* Archiep. Florentinus, Summae Theologicae pars tertia (Velenze, Andreas de Catharo, 1485.).

13. *Antoninus* Archiep. Florentinus, Chronici sive operis Historiarum pars secunda (Basel, Nic. Kessler, 1491.).

14. Henricus *Herpf*, Speculum aureum decem praeceptorum (Nürnberg, Koburger, 1481.).

15. *Vincentius Ferrarius*, Sermonum de tempore pars aestivalis (Nürnberg, Koburger, 1492.).

Ezekhez járul még Sz. Ambrosius műveinek első kötete, mely jelenleg a kassai jogakadémia könyvtárában őriztetik, és melyről Rösler István „Adalékok a kassai kir. jogakadémia könyvtárához“ című értekezésében (A felsőmagyarországi Múzeum IV. évkönyvében [1882.] p. 21, 22. és M. Könyvszemle 1882. p. 20, 21.) a következőket olvasuk: „*S. Ambrosii Operum* pars prima. Basilee (1492?). 2 r. A könyvtárnak e nemben tán legszebb példánya. Különösen szép a 8. l. disztése és u. itt az officiorum liber primus Ca. I initialeja. — Végül a rubricator: „Explicit labor rubricando libri huius per me Balthazar blutfogel predicatorem simplicissim. Bistricien. nacione Slesitam (?) stb. Cuius et liber iste est anno salutis 1496.“ E szerint ha jól olvasom besztercei dömés betűfestővel van dolgunk (!?).

U. az P. II. — A harmadik rész végén: Basilee — Anno salutiferi virginalis partus nonagesimo secundo supra millesimum quaterque centesimum. 2 r. lat. góth.“ — Ezen mű II. és III-ik részét Rösler úr hozzám intézett levelében külön példánynak tartja, bár mind a három kötet kétségkívül ugyanegy kiadásból, az 1492-ik évi baseli kiadásból való, melyet Hain a 896-ik szám alatt ír le. Az első rész colophonja, melynek facsimilejét bírom Rösler úr szívesességéből, helyesen olvasva: „Explicit labor rubricandi libri huius per me Balthazar blutfogel predicatorem simplicissimum Bistriciensem natione Slesitam de Canth in primo signo piscis feria quarta in quatuor temporibus in die Mathei apostoli [szept. 21-ikén] hora quasi tertia post prandium Cuius et liber iste est Anno salutis 1496.“

Összesen tehát tizenkilenc (hús) munka tizenöt (tizenhat) kötetben az 1478. s 1492. közötti időből (1478, 79, 80, 85, 86, 90, 91-ből egy-egy, 1489-ből 2, 1481-ből 4), míg Blutfogel, mint látni fogjuk, 1494-től 1504-ig foglalkozott e kötetek adjustálásával; a könyvkereskedői novítások fogalmát akkortájt, úgy látszik, még nem ismerték. A könyvnyomtatás és könyvkereskedés főhelyei közül Velence hat, Basel hat (illetőleg hét), Nürnberg öt, Strassburg egy nyomtatvánnyal van képviselve; úgy mint Georgius Petri legtöbb könyve, úgy a Blutfogeléi is Velenczében, Baselen és Nürnbergben nyomattak, de hogy Felsőmagyarország a XV-ik század végén és a XVI-ik elején más városok nyomdáival is állott akár direct, akár indirect összeköttetésben, bizonyítják Georgius Petri és Blutfogel egyéb könyvein kívül a bártfai templomi könyvtár többi incunabulumai, melyek közül három Strassburgban, kettő-kettő Velenczében, Baselen és Nürnbergben, egy-egy pedig Speyerben, Ulmban és Páviában nyomtatott.

A mi azonban Blutfogel könyveit oly érdekessé teszi, az rubrikálásuk és az erre vonatkozó feljegyzések; mert bármennyire felszaporodott is Csontos szerencsés kutatásai következtében a magyarországi scriptorok száma, miniator és rubricator alig egy pár találkozik. Ott van

*körmöczbányai Schaidler Pál*¹ 1494-ből (Magyar Könyvszemle 1882. p. 81.), *Paulus de Wacia* 1480-ból (Kalauz a könyvkiállításához 1882. p. 131.), és *frater Joannes de Strigonio* 1490-ből (Magyar Könyvszemle 1880. p. 187. 252.), ott van végre már maga Blutfogel is, kinek egyik rubrumát Rösler István közölte a kassai jogakadémia fentebb idézett ősnymtatványából, de csak most tudjuk meg, mily nagy mértékben gyakorolta Blutfogel a rubrikázás mesterségét és mily kiváló gonddal és műérzékkel festette ki többé-kevésbé díszesen könyveit. A gyűjteményéből ránk maradt tizenhat kötet háromnak kivételével mind rubrikázva van, kilenczen ki van téve, hogy maga Blutfogel rubrikázta, három csonka és eredetileg talán szintén el volt látva a szokásos rubrummal; már rubrikázva valószínűleg csak egy kötet került Blutfogel birtokába. Tíz éven át, 1494-től 1504-ig, találjuk Blutfogelt könyveinek rubrikázásával elfoglalva; 1494-ben egy könyvet, 1495-ben egyet, 1496-ban hármat, 1498-ban egyet, 1502-ben egyet és 1504-ben szintén egyet festett ki. Feljegyzései mind a következő minta szerint vannak stilizálva a szükséges módosításokkal: *Explicit labor rubricandi per me Balthazar predicatorem Bistriciensem simplicissimum natione Slesitam in primo signo arietis Anno salutis humane 1496 cuius et liber iste est, in die Sebastiani hora quasi tertia post prandium.* Megtudjuk e feljegyzésekből, melyek Blutfogel életrajzához is szolgáltatnak egyik másik adatot, hogy Blutfogel Boldizsár (Porosz-) Sziléziának Canth nevű városkájában² született, és hogy 1491-ben már vág-besztercei prédikátor volt, mely minősége az 1494-, 95-, 96- és 98-ból való rubrumokból is kitűnik, hol következetesen *predicator Bistriciensis*-nek írja magát. Besztercze (Bistritz) van ugyan több, és így pl. a Sziléziában Teschen közelében fekvő Bistritz-re is lehetne

¹ Bizonyos Schayder Péter 1481—1486. táján körmöezi kamara-ispán volt (l. A kamara haszna, írta dr. Thallóczy Lajos. Bpest, 1879.).

² V. ö. Ritter's Geographisch-Statistisches Lexicon. Leipzig 1874. I.: „Kanth Stadt in Preussen, Regierungsbezirk Breslau, Kreis Neumarkt, an der Weistritz, 2520 Einw. Krapp und Kardenbau, Töpferei.“

gondolni, de ha megfontoljuk, hogy mint Sziléziában működő pap alig tartotta volna érdemesnek rubrumaiban mindig kitenni, hogy Canthból *Sziléziában* való, és ha továbbá megfontoljuk, hogy 1491-ben egy könyvet Márton *körmözbányái* minoritától vett a Kis-Szebenhez közelfekvő Villa Nova (Igló)-ból való János presbiter jelenlétében, el fogjuk ismerni annak valószínűségét, hogy Blutfogel a Körmözbányához közel Vág-Beszterczén volt prédikátor. Ugyanazon okoknál fogva az a *Cibinium*, hol 1502-ben találjuk mint prédikátort, nem lehet az erdélyi Nagy-Szeben, hanem csak a Bártfától nem messze fekvő Kis-Szeben. — Végre azt is megtudjuk egy rubrumából, hogy 1504-ben már a „licenciatus theologiae“ czímével bírt. Ezen czímet a krakkói egyetemen nyerte el, hová még mint vág-besztercei prédikátor jött a XV-ik század utolsó évtizedének második felében. 1498-ban ugyanis már bölesészeti baccalariussá promoveáltatott (v. ö. Muezkowszki p. 125: „Anno Christi 1498. in decanatu Magistri Nicolai Mikosz de Cracovia, ad quatuor tempora sanctae crucis [szept. 19-ikén], examinati per gradu baccalariatus in artibus hoc ordine subscripti sunt... Balth. de Canthi“). Krakkóból azután ismét visszatért Magyarországra, nem tudjuk Vág-Beszterczére-e, vagy pedig egyenesen Kis-Szebenbe. Valószínű azonban, hogy már mint kis-szebeni prédikátor ment újból a krakkói egyetemre, hogy ott tanulmányait befejezze. Az 1502-ik esztendő vége felé le is tette a bölesészeti magisteriumot (V. ö. Muezkowszki p. 132: „Anno domini 1502. post festum nativitatis Cristi ...in decanatu magistri Michaelis Parisiensis de maiori Byestrikow pro gradu magisterii examinati in artibus et promoti hoc ordine locantur . . . Baltasar de Canthij“), melynek letévése után valószínűleg még eltelt egy-két év, míg a hitudományok licenciatusának czímét elnyerhette. 1504-ben, mint láttuk, már viselte a czímet. Kár, hogy a feljegyzés, melyből ezen adatot vettük, nem mondja meg határozottan, hogy prédikátor volt-e még akkor Blutfogel, és mit sem mond arról, hogy hol lehetett az. Valószínűnek kell azonban tartanunk, hogy az „Explicit labor rubricandi per me Balthazar predicatorem simplicissimum sed iam non predicator-

rem sed licenciatus“ feljegyzés csak ügyetlentül van stílyálva a helyett, hogy: „Explicit labor rubricandi per me Balthazar Blutfogel predicatorem Cibiensiensem simplicissimum, sed iam non tantum predicatorem sed etiam licenciatus“, ha csak nem akarjuk feltenni, hogy Blutfogel lemondott kis-szebeni prédikátori állásáról, mikor másodízben a krakkói egyetemre ment. Hasonló kihagyásokkal más rubrumaiban is találkozunk; így pl. Duns Scotusnak „Scriptum in quatuor libros sententiarum“ című könyvének rubrumában a *predicatorem* szó mellől kihagyta a *Bistriciensem* szót, Augustinus „De civitate Dei“ című könyvének rubrumában pedig éppen az évszámot felejtette ki. — Blutfogel rubrikátori működése vág-besztercei és kis-szebeni prédikátorságának és részben talán krakkói tartózkodásának idejébe esik. Bár már 1491-ben vesz magának könyveket, csak 1494-ben lát hozzá kifestésükhöz, miben nem azon sorrend szerint járt el, a melyben a könyvek birtokába jutott, hanem úgy a hogy a véletlen vagy tanulmányai magukkal hozták; Herpf Speculumát például, melyet már 1491-ben vett meg, csak 1504-ben festette ki, míg Antoninus chronicon-jával, mely 1491-ben (illetőleg 1490-ben) jelent meg, és melyet alkalmasint csak jóval később szerezhetett meg magának, már 1498-ban elkészült. Rubrumainak kelte a következő:¹ 1494 feria sexta post Dionysii hora fere quinta (Augustinus, Expositio Evangelii Iohannis). — 1495 feria sexta in die Barbarae (Duns Scotus, Scriptum in quatuor libros sententiarum). — 1496 feria quarta quae erat dies decem milium martirum hora vero quasi sexta mane (Duns

¹ Ezen datálások chronologiai tekintetben is érdekesek. Blutfogel, mint sziléziai ember, az óra megjelölésében, úgy látszik, a nálunk különben is dívó német rendszert követte; „hora quasi sexta mane“ kétségkívül reggeli hat órát jelent. A prandium nála valószínűleg déli 12 órára esett, de feltűnő ezen feltevés mellett a „hora ferme duodecima post prandium“ kifejezés; éjfél akar ez jelenteni vagy déli tizenkét órát? Az utóbbi esetben azt kell feltennünk, hogy az ebéd valamivel déli tizenkét óra előtt volt, a mint azt Knauz (Kortan p. 14.) a következő kifejezést illetőleg is valószínűnek tartja: „Izabella kiralne aszony meg holt Gyula Feyr Waratt Sept. 15 napon ebéd után 12 órán.“

Scotus, Quodlibet). — 1496 in die Sebastiani hora quasi tertia post prandium (Augustinus, Psalmorum explanatio). — 1496 feria quarta post festum Lucia hora quasi quarta post prandium (Antoninus, Summae Theologicae pars secunda). — 1496 feria quarta in quatuor temporibus in die Mathei apostoli hora quasi tertia post prandium (S. Ambrosii Operum pars prima). — 1498 feria quinta post Sophiae hora ferme secunda post prandium (Antoninus, Chronicon). — 1502 feria quinta ante nativitatis Mariae virginis hora fere tertia post prandium (Thomas de Aquino, Super primo Sententiarum). — 1504 in vigilia Andreae apostoli hora ferme duodecima post prandium (Henricus Herpf, Speculum aureum decem praeceptorum).

Kis-Szebenből, vagy talán egyenesen Krakkóból, 1508-ban Bártfára került Blutfogel, hol, úgy látszik, jobb dolguk volt a lelkészeknek mint Kis-Szebenben. Még 1531-ben (szept. 24-ikén) is folyamodik bizonyos *Mathias Slesita Vicedemonianus Concionator Cibiniensis* Kis-Szebenből, hol 25 forint évi fizetése van „cum consuetis accidenciis“, Bártfára, mivel úgy hallja, hogy itt a concionatornak 40 forint évi fizetése van és „non modica accidentia.“ — 1508-ban fordul elő Blutfogel legelőször Bártfa városának számadási könyveiben mint „Dom. Baltasar Capellanus Michaelis Lang“, a ki talán ugyanaz a *Michael Lang de Eschinbach arcium baccalarius* volt, ki 1481-ben szerezte meg magának Bártfán a polgári jogot (Item Michael Langg de Eschinbach [Bajorországban?] arcium baccalarius obtinuit Jus civile sexta ante Symonis et Jude apostolorum [okt. 26-ikán] Anno domini etc. LXXXI^{mo}), minek következtében 1482-től kezdve a városi adólajstromokban is találkozunk nevével, 1478-ban iuratus civis, 1474-től 1483 tájáig városi jegyző, 1488., 89- és 90-ben pedig városi bíró volt, és a ki valószínűleg már 1491-ben halt meg; 1492-től kezdve ugyanis már nem Michel Lang, hanem Michel Langin szerepel a város adólajstromaiban.

Bártfán azonban Blutfogel, úgy látszik, nem folytatta könyvei rubrikázását, és talán ezen időben szerezte meg magának gyűjteményének azon darabjait, melyek éppen nincsenek rubrikázva. Azért azonban Bártfán is tett valamit könyvgyűj-

teményéért. Tizenegy kötetének kötésén ugyanis ott olvassuk a „Domini Baltazar Slesite de Canth 1510“ vagy efféle feljegyzést, melyből bátran következtethetjük, hogy 1510-ben, vagyis már Bártfán, köttette be, vagy kötötte be maga könyveinek nagy részét.

Bártfa városának számadásai közt vajmi ritkán találkozzunk nevével.

1508-ban olvassuk, hogy:

Domino Baltizar capellano Michaelis Lang

VI^{ta} post Mathei evangeliste [szept. 22-ikén] fl. 1 d. LXVII.

Eidem pro vectura Iohanni Vinter fl. $\frac{1}{2}$.

Az utóbbi pont alkalmasint azt jelenti, hogy Lang Mihály pénzből, melynek élvezetében Boldizsárt részesítették, fizették ki a kocsist is, ki Boldizsárt Bártfára hozta. Ennek alapján mondtam fentebb (p. 84), hogy Blutfogel 1508-ban került Bártfára. Megjegyzendő különben, hogy a Boldizsárra vonatkozó tételek ki vannak törölve és a lap szélére oda van írva, hogy „alibi registratum“. Úgy látszik, hogy a város később meggondolta magának a dolgot és a saját pénzből adta meg Boldizsárnak és kocsisának a fent említett összeget, melyet aztán talán valamely időközben elveszett rapulariumban mutatott ki.

Boldizsár egyházi javadalmának provenientiájáról némi felvilágosítást nyújtanak az 1508-ik és 1509-ik évi számadási könyvek következő tételei:

(1508. a „Percepta ad manus fideles“ között): Item per cepimus per Georgium sexta post Lucie [decz. 15-ikén] pro altarista e converso extradandos fl. V.

(1509. ugyanott): Georgius Schad deposuit tercia ante Lucie [decz. 11-én] in predio condam Mich. Langin [így] fl. VIII. Azonkívül 1509-ből:

Dominus Baltisar capellanus Michael Lang

VI^{ta} die Mathei [szept. 21-ikén] per se quos ad manus nostras Georgius Schad deposuit fl. V.

Eidem per dominum Mathiam ¹ VI^{ta} post Lucie [decz. 14-ikén] fl. V.

¹ Mathias de Epperies 1509-től 1513-ig Schwarzsneiderin káplánja volt.

És 1510-ben:

Dominus Baltizar capellanus quondam Michael Lang

VI^{tn} ante Reminiscere [febr. 22-ikén] per dominum Mathiam finaliter fl. 3 qui per Georgium Schad ad manus nostras ex parte predii condam Michael Lang depositi extiterunt, reliqui vero duo floreni soluti sunt per Georgium Schad. Solucio ipsius videatur circa titulum Brasiatorum.

És a *Czecha Brasiatorum* felírás alatt:

Item solvimus ex novo pro eisdem brasiatoribus altariste pro quartali trinitatis [a második negyedre] fl. V

Item pro eisdem solvimus VI die Stanislai [május 10-ikén] domino Balthisar fl. V

Item per campanatorem eidem VI die Lucie [decz. 13-ikán] fl. V.

Ugy látszik tehát, hogy Lang Mihály özvegye végrendeletében úgy intézkedett, hogy egyik telkének, melyet Schad György, utóbb centumvir és inratus civis, vett meg tőle, vételárát, 13 forintot, a város egy káplán javadalmazására fordítsa. — A város úgy is cselekedett. 1509-ben kifizette Boldizsárnak azt a tíz forintot, melyet Schad György 1508-ban és 1509-ben két részletben a városi hatóság kezeihez átszolgáltatott, 1510-ben pedig a még hátralevő három forintot. Ezt az összeget azután Schad György és a serfözök czéhe húsz forintra egészítették ki; az előbbi két forintnyi, az utóbbi tizenöt forintnyi adományával. Az utóbbi összeget a város előlegezte a serfözök czéhének, de még ugyanazon év vége felé visszakapta. „Item solverunt nobis [t. i. brasiatores] presenti anno secunda ante nativitatem domini [decz. 22-ikén] suprascriptos quindecim flor., ideo hic ad rationem non ponantur“, mondja erre vonatkozólag a városi számadási könyv.

1511-ből tudjuk, hogy „Dominus Balthyszar“ a „Cristan Satlerin“ káplánja volt, de mint ilyen semmi fizetést sem húzott. Ezen esztendőben utoljára találkozunk Blutfogel névvel Bártfa városának káplánjai között; de hogy csak 1516-ban halt meg mint presbiter, valamint hogy összes könyveit Sz.-Egyed temploma könyvtárának hagyományozta, megtudjuk az egyház által rendezett fényes temetésére vonatkozó azon feljegyzésekből, melyeket a már említett „Rationes

Ecclesiae S. Aegidii Abbatis Confessoris ac Patroni nostri“ című számadási könyv tartott fenn számunkra:

Item de fossura condam domini Balthasar d. XII

Item de pulsu condam domini Balthasar presbiteri qui omnes libros suos ecclesie nostre parochialis (*igy*) Beati Egidii legavit et manere penes eandem ecclesiam debeant perpetuo datum ort. III

Pro cera ad sepultura (*igy*) domini Balthasar fl. I d. LIIII.

A rá következő esztendőből a következő feljegyzést olvassuk, mely talán a Boldizsár halálának évfordulóján tartott megemlékező beszédre ¹ vonatkozik:

Item predicatori pro exhortacione condam domini Balthasar presbiteri d. ort. 1¹/₂.

Hogy Boldizsár az 1516-ik év vége felé halt meg, abból következtethetjük, hogy, mint látni fogjuk, azon év október 10-ikén még mint élő említettik.

Sajnos, hogy egykorú jegyzék híján nem bírjuk meghatározni, hogy hány darabból állott Blutfogel könyvgyűjteménye akkor, mikor a templomi könyvtárba bekebelezetett. Hogy az a tizenöt kötet, melyet most bír tőle a bartfai templomi könyvtár és melyhez talán hozzá kell adni még egy pár más kötetet, melyeken az egykori tulajdonos neve ki van vakarva vagy nem is volt kitéve, nem képezte Blutfogel egész gyűjteményét, és hogy az idő ezt a könyvgyűjteményt is derekasán megdézsmálta, már magában véve is valószínű; csaknem bizonyossá teszi azonban e gyanítást azon körülmény, hogy a kassai jogakadémia könyvtárába is került, nem tudni mi úton, ² egy kötet, melyen olvasható még Blutfogel rubruma.

¹ V. ö. az 1492-ben elhunyt Zeidlmann Györgyre vonatkozó eme feljegyzéseket (a „Liber Ecclesiarum Hospitalis S. Egidii“ című kéziratból): „(1493) Item dicto domino Paulo pro anniversario dicti quondam Georgii Zeidlmann et uxoris eius dati fl. 1 d. LXVI.“ — „Item predicatori pro exhortacione animarum VI^{ta} post corporis christi [jún. 7-ikén] fl. II.“

² „Miként került e mű hozzánk? (írja nekem Rösler úr) arra nézve még két adatom van; a könyv első lapján: ‚Collegii Societatis Jesu Cassovien. 1692. adscriptus‘, és az utolsón: ‚Ex libris Ladislai Jászai‘ (év nélkül).“

Bár az sem lehetetlen, hogy e kötetet maga Blutfogel adta el valakinek, a kinek birtokából került azután Kassára. Úgy látszik ugyanis, hogy Blutfogel életének utolsó éveiben pénz dolgában kissé megszorult és az által akart magán segíteni, hogy könyveit tisztességes áron eladogatta. Bártfa városa 1515-ben és 1516-ban megvett tőle három forintért egy világkrónikát (*librum Cronicarum mundi*), mely talán azonos Antoninus „*Chronicon sive Opus Historiarum*” című művének második részével, mely még most is megvan a templomi könyvtárban. Hogy pedig a város ezen könyvet Blutfogel kérésére vette meg, valószínűvé teszi azon tény, hogy amaz összeg első részletét a város Blutfogel adósságainak törlesztésére fordította és „*pro sumptibus dicti domini Baltazar*” egy forintot Czipser Péter plébánosnak, a másikat pedig Wagner Jakabnak adta, ki 1515-től 1517. végéig Simon Schneiderin, 1517. végétől 1519. elejéig Schwarzsneider János, 1519. elején Valten Beschornyn capellanusa és 1519. febr. 15-ikétől ugyanazon év márczius 12-ikéig bártfai plébános volt.

1515. végéről olvassuk, hogy:

Emimus eciam librum vnum Cronicarum mundi a domino Baltazar fl. II

In hoc solvimus domino Jacobo Wagner pro sumptibus dicti domini Baltazar fl. 1 et domino plebano fl. 1¹

1516-ból pedig:

Eodem die [VI^a post dionisii. oct. 10-ikén] domino Baltazar pro libro Cronicarum mundi dedimus fl. 1 qui et tercius est.

Ez története ama két nevezetes könyvgyűjteménynek, melyekkel a bártfai templomi könyvtár a XVI-ik század elején annyira gazdagodott; egyéb gyarapodása ezzel szemben alig jön számba.

¹ Ezen kiadás az 1515-ik évi rapulariumba is be volt jegyezve (Item emimus librum unum Cronicarum mundi a domino Baltazar VI^{ta} ante Michaelis [szept. 28.] fl. II de quibus fl. 1 dedimus d. Jacobo Wagner pro sumptibus eiusdem domini Baltazar), később azonban kitörültetett azon megjegyzéssel, hogy „*relatum in rationale.*”

Sz.-Egyed templomának számadási könyvében (1509—1539.) csak kevés ide vágó feljegyzést találunk. 1523-ban harmadfél forintért egy psalteriumot vettek; a többi feljegyzések mind a régi gradualék, psalteriumok és anthiphonariumok bekötésére vonatkoznak; úgy látszik, sokkal nagyobb gondot fordítottak már meglevő könyveik jó karban tartására, mint új könyvek beszerzésére.

(1511) Item pro reformatione graduali (így) d. XVIII.

(1515) Item Bartholomeo Zygelhewer de introligacione psalterii d. XXXII.

(1522) de reformatione libri d. V.

(1523) Item pro vno psalterio Ecclesie fl. II^{1/2}.

(1524) Item pro illigatione sexternorum anthiphonarii d. III.

Item pro primatione [= reformatione ?] anthiphonarii maioris d. XX.

(1525) Item domino Matheo byndl pro reformatione gradualis d. XXX.

(1531) Item pro clausuris et applicatione cathene ad bibliam d. 6.

(1532) Pro introligacione psalterii domino Mathie predicatori d. 25.

Ezen rövidke feljegyzések sem mind érdekesek és legfeljebb annyiban érdemelnek figyelmet, hogy a bártfai lelkészeket ismét mint könyvkötőket mutatják be¹ és hogy némi tájékozást nyújtanak azon árakról, melyeket az egyházak hozzátartozóiknak az ilyen könyvkötői munkáért fizetni szoktak. Az 1525-ből említett *dominus Matheus byndl* kétségkívül azonos azon *Matheus byn-*

¹ V. ö. egy Passau melletti kolostornak a XV-ik század végéről való statutumainak következő pontját (Rockingernél, Zum baierischen Schriftwesen. München, 1874. II. p. 42.): „Provideatur per prelatum ut in conventu sit aliquis fratrum qui libros sciât ligare et in suis rupturis tempestive reparare. Qui semper debet tendere magis in ligando ad utilitatem quam ad subtilitatem vel curiositatem precipue in sexternis imponendis et prescindendis. Nam in hijs faciliter magna damna contingere possunt. Tempore eciam lectionis vel dormitionis non laboret, nisi necessitas compellat: et tunc cum licentia faciat.“

*der-rel*¹ (Binder), ki 1514. végétől 1516. elejéig „Capellanus domine Reichantlin“ volt, 1529-ben pedig Bártfa városának plébánosává lett. — Az 1532-ből említett *Mathias predicator* alighanem az a főtebb (p. 84.) említett *Mathias Slesita Vicedemotanus*, ki 1531-ben folyamodott Kis-Szebenből Bártfára, és azonos *Reymen Mátyás* tót prédikátorral, kiről Frauenstadt városának (Fraustadt Poroszországban, Szilézia határán) 1538-ban (Dienstag nach dem Sontag Exaudi, jún. 4-ikén) Bártfa városa tanácsához intézett levelében olvasuk, hogy meghalt; az 1533-ik évi rapulariumban alkalmasint csak tévedésből van *Matheus*-nak nevezve („Item I^e telarum emptum a domino Matheo sclavorum predicatorre precio fl. V“). — Végre az a *Bartholomeus Zygelhewer* (a *Sichelhewer*, *Zychelhewer* név a bártfai számadási könyvekben különben is előfordul), ki 1515-ben a psalteriumot kötötte be, talán azzal a Dominus Bartholomeus-sal azonos, ki 1496-ban Schwarzsneider Jánosnak, 1516-tól 1520-ig pedig Stock Miklósnak volt capellanus, és a kinek Maurer János bártfai plébános 1520. június 7-ikén kelt végrendeletében egy ruhadarabot hagyományozott: „Item domino Magistro Cristophoro [az egyik prédikátornak] tunicellam 1 rubeam. Aliam do: Georgio altaris, terciam D. Bartolomeo.“ Ezen feltevés ellen csak azon körülményt lehetne felhozni, hogy Bartholomeus Zygelhewer neve mellett nincsen kitéve a *dominus* szó; mindamellett semmi kétségem, hogy ez a bártfai könyvkötő is egyházi állású férfiú volt.

Még csak az „item pro clausuris et applicatione cathene ad bibliam d. 6“ feljegyzésről kell egy néhány szót szólnom, illetőleg már jó eleve ellent kell mondanom annak, hogy valaki e feljegyzésből azt a következtetést

¹ „Item anno domini M514 ipse dominus Matheus filius quondam Mertin bynder dominica die post Johannis baptiste [jún. 25-ikén] cecinit suas primicias. Idem susceptus fuit in plebanum Bartphe 1529. Quasimodogeniti [márcz. 4-ikén]“ olvassuk róla a bártfai templomi könyvtár 56-ik számú breviariumában. Ennek atyja lehetett azon *Binder* (Bender, Bynder) *Márton*, ki 1495.-, 99.-, 1500-ban, és 1503-tól 1506-ig esküdt polgár, 1493.- 94.- 1501.- 1502.- és 1507-ben centumvir volt és a kinek nevével a város adóajstromaiban 1477-ben találkozunk legelőször.

vonja, hogy úgy mint e bibliát, úgy a templomi könyvtár többi köteteit még 1532-ben is lánczon őrizték. Vannak ugyan példáink arra, hogy a könyvek lánczon tartása itt ott még az újkor küszöbén, sőt még később is divott, de hogy Bártfán e szokás legkésőbbben már a XVI-ik század első tizedében, akkor mikor Georgius Petri könyvgyűjteménye számára az új könyvszekrényt készítették, megszűnt, azt már föntebb constatáltam. Nem marad tehát egyéb hátra, mint hogy feltegyük, hogy ama bibliát nem a könyvtárban, hanem a templomban tartották, hol természetesen inkább szükség volt az ilyen óvintézkedésekre. Wattenbach (i. m. p. 529 s. köv.) említi, hogy 1462-ben Leidenben Heerman Vilmos a községnek egy sajátkezűleg írt bibliáját hagyományozta, mely Péter templomának chorusában közhasználatra odalánczoltatott, és hogy még Luther is így találta a bibliát őrizve Erfurtban.

A templomi könyvtár egyéb gyarapodásáról a reformatio előtti korszakból nincs biztos tudomásunk. Az 51-ik számú kötet egykor *domini Petri de Bartpha de medio petrarum*¹ tulajdona volt, és azt hihetné az ember, hogy ez azon Petrus presbíterrel azonos, kinek haláláról a templomi számadások az 1520-ik évből tartalmaznak feljegyzéseket („Item de sepultura et pulsu eodam domini petri presbiteri ex hospitali fl. 1 d. XXX“ és „Item eodem die domino plebano pro redemeione pacificalis eodam domini petri hospitalensis dedimus fl. 1 d. V“), minthogy azonban a kérdéses kötet már 1485-ben bártfai Péter birtokából átment egy kis-szebeni Péter birtokába, legkevésbbé sem valószínű, hogy e kötet Péter presbíter hagyatékából került a templomi könyvtárba. Különben Péter nevű pap volt Bártfán több is; így Eckel Ágoston plébánossága idejében *Peyser Péter*, olsvai plébános; a XV-ik század utolsó évtizedében az a *Petrus presbiter altaris*, kinek okmányaink tanúsága sze-

¹ Hasonló kifejezéssel találkozunk a pozsonyi káptalan „Liber Malagranati de Poenitentibus“ című kéziratának colophonjában (Kallauz a könyvkiállításhoz 1882. p. 11.): „Explicit per manus fratris Petri ordinis Sancti Benedicti de Stoll, quod iacet sub nireis montibus in terra Seepusiensi.“

rint Menlen János plebánostól sokat kellett szenvednie és a ki 1493-ban Merten Schmidin, 1494-től 1496-ig (sőt talán 1497-ben is) Zeidlmann György káplánja volt. 1490-ben Reich Antal özvegyének hagyatékából két forintot juttattak neki.¹ Végre bizonyos *Petrus Bleicher* 1502- és 1503-ban Boderin, 1504-től 1506-ig Peter Neyszerin káplánja volt.

Sokkal valószínűbb, hogy Leutolphus de Saxoniának „*Meditationes vitae Jesu Christi*“ című és 1483-ban Strassburgban nyomtatott műve, melyen a „*Liber Johannis plebani Bartphensis*“ egykorú feljegyzés olvasható, a XVI-ik század elején került a templomi könyvtárba. Bártfának a XV-ik század végén és a XVI-ik század elején több János nevű plébánosa volt. Az első Brenner János, misnai Mór Simon utódja, 1494-ben halt meg; a második, Menlen János, az előbbinek utódja, 1515-ben a bártfai plébánosságot boroszlói egyházi javadalmakkal cserélte fel; a harmadik végre, Maurer János, 1519-ben és 1520-ban volt bártfai plébános. Mind a három bírhatta az említett könyvet, de hogy ez mégis Maurer János hagyatékából került a templomi könyvtárba, azért valószínű, mert csak erről tudjuk, hogy volt egy kis könyvtára. Míg ugyanis Brenner János könyveiről sehol semmit nem olvasunk és Menlen Jánosról is csak azt tudjuk, hogy 1495. vége felé Rómából való visszautaztában „Budán saját használatára egy breviariumot vett, a minek egy forint és tíz dénár volt az ára²“ (l. Fejérpataky László cikkét „Bártfától Rómáig 1494-ben“, Ország-Világ 1882. p. 419), addig Maurer János könyvtáráról bővebben értesülünk végrendeletének következő passzusából: „In anno domini 1520 die septima mensis Junii ego Johannes Maurer plebanus Bartphensis aduc sana et compoti ratione beneque deliberatus existens coram venerabilibus ac circumspectis viris domino Cristophoro protunc predicatore arciumque liberalium magistro, D. Georgio Wölweber altarista bartphensi, D. Leonhardo Sztekel, Judice Bartphensi ac

¹ Különben v. ö. p. 57. 58.

² „Item eciam de ista pecunia emi pro utilitate mea bude breviare fl. 1 et d. X“ mondja az eredeti jegyzék (a M. Nemzeti Múzeum levéltárában).

Andrea Rawber consule tale condo testamentum. — Inventaria domus curie plebani . . . . et alia inventaria prout habetur in testamento D. Petri Plebani Bartphensis defuncti. *Propria bona . . . . libri Breviarium I Alios libros quos habeo puto in numero fore XVI.*“ Maurer János plébánosnak tehát breviariumán kívül még tizenhat kötet könyve volt; mi történt ezekkel, nem tudjuk; végrendeletében egy szóval sem emlékezik meg róluk; nem valószínűtlen azonban, hogy a többször említett kötet ezen idővel egészen elkallódott könyvgyűjteményből való, bár nem kell, hogy Maurer halála után került legyen a templomi könyvtárba. Mert hogy a bártfai plébánosok könyveit haláluk után nem keblezték be hivatalból a templomi könyvtárba, azért valószínű, mert különben alighanem gazdagabb volna incunabulumokban.¹ A reformatio előtti korból még csak egy bártfai papról olvassuk, hogy voltak könyvei, Schustel Farkas protestans érzelmű prédikátorról, kit a nép és a plébános 1531-ben Bártfáról állítása szerint kiűldözött. Könyveiről valami Gáspár mesternek 1531. ápr. 17-ikén Bártfa városához intézett következő levelében történik említés: „Ewer Wayshait schreiben an mich gelangt hab ich nach inhalezt des brieffs woll vernomen: Als nemlich wye ein erbare gemein nit wöll verhängen Bucher vnd Kleyder maister Wolffgangs von euch gen Cracaw zuuerschaffen pin ich sollichs (als vill michs anlangt) woll zw frid: auch darneben berait auszurichten: wen dy zeytt das fordern wirt alles was ein ersamer Rath an mich begert hatt: Ich gedenek Magister Wolffgang (so er von Gorliez wurd abschaiden) werd bald zw Cracaw sein. Mit den seytt Gott bevolen. Datum zw Cracaw am 17 Tage Aprilis 1531. M. Caspar

allziett Ewer wayshait williger diener.“

Schustelnek egy leveléből, mely „an der himmelfart Christi [május 18-ikán] 1531“ alkalmasint Görliczből kelt,

¹ Az a Czipser Péter, kinek gyűjteményéből az alsó-sebesi ferenczrendiek könyvtára bir egy könyvet a mohácsi vész előtti időből (l. a magyar történelmi társulat sárosmegyei kirándulását 1881. p. 138), alkalmasint egy személy Czipser Péter bártfai plébánossal (1515—1519).

tudjuk, hogy szándéka volt Bártfán hátrahagyott összes holmiját Krakkón az említett Gáspár mester által eladatni („ich hab magistro Caspar befohlen alle meyne gutter czw verkauffen, darumb pitt ich lasstmir sy volgen geen Cracaw“); úgy történt-e a mint akarta, nem tudjuk; hogy Krakkón könnyebben és jobban eladhatta könyveit mint Bártfán, nem szenved kétséget, valamint azt is bátran feltehetjük, hogy Schustel könyvei közül semmi sem került a bártfai templomi könyvtárba.

Arról is vajmi kevés adatunk van, hogy a város a maga használatára szerzett be könyveket vagy egyáltalában költött könyvekre. Az a Sabathiel „scriptor“, kinek a város 1504-ben egy forintot adott ajándécul, hogy gyorsabban írjon („Scriptori Sabathiel ut celeraret se in scribendo fl. 1.“), kétségkívül nem könyvmásoló, hanem a városnak talán csak írnoka, díjnoka volt, ki a városnak plébánosa ellen intézett vitás iratait és beadványait másolta; hasonló feljegyzések 1502-ből: „Item pro literis citationis contra plebanum fl. 1“, „Item pro transsumpto litterarum Regie Maiestatis quas plebanus contra nos extorsit ort. 1“, 1504-ből: „pro mandato super plebanum fl. 1.“ A következő feljegyzések sem vonatkoznak könyvmásolókra: (1504): „Martino Scolari ad Epperies ad rescribendum decretum die nativitatis Marie [szept. 8-ikán] d. XXXII“; (1505): „Item pro literis confirmationis tricesime fl. II^c (= 200), de inscripcione earundem in librum regium scriptoribus fl. I“; (1506): „Martino scribe tricesimatoris pro scribe pcione decreti Regni Hungarie d. XXXIII“; (1508): „Item scriptori tricesime fl. 1“; (Budán) „Item Adam scriptori d. XXXIII“ (kétségkívül a „Decretum regni Hungariae“ másolásáért). Ugyanesak 1504-ben ápr. 5-ikén Lang Mihálynétól két forintért valami nagy (?) jogi munkát vettek („VI^a paraseve pro quodam libro legum mag^o a michael langin empto fl. II“). Ez a Michael Langin kétségkívül a többször említett Lang Mihály bölesésztekari baccalarius, városi jegyző és bíró özvegye (v. ö. fentebb p. 84). Ezen feltevés mellett értjük csak igazán, hogyan vehetett a város jogi munkát egyszerű bártfai polgárember özvegyétől; mint bölesésztekari baccalariusnak, városi jegyzőnek és bírónak lehetett Lang Mihálynak jogi könyve.

Az 1506-ik évi számadási könyvben az „Exposita per dominos Judicem et Martinum Pynther et Georgium Schenk ad Budam“ felírású tételhez hozzá van csatolva ezen küldöttek kiadásainak eredeti jegyzéke, melynek utolsó pontja szerint a (bártfai vagy budai?) prédikátornak „pro libro“ két forintot fizetettek („Item domino predicatori pro libro fl. II.“). Ezen vételről nem vagyunk bővebben értesülve, de hogy könyvvételről van szó és hogy nem szabad a „pro libro“ mellé a *legendo* szót kiegészíteni és az egész kifejezést a *pro psalterio* (*legendo*) szokásos kitételrel azonosítani, azt eléggé bizonyítja azon irat természete, melyből a kérdéses feljegyzést idéztük.

1509-ben fél forintért beködtették a városnak 1509-től 1523-ig terjedő számadási könyvét („item pro intrologacione istius libri rationalis fl. $\frac{1}{2}$ “), mely még mostanáig is megtartotta eredeti csinos bőrkötését.

1522-ben egy tanulónak,¹ Schenk Balázsnak, Schenk György voltvárosi centumvir (1509), esküdtpolgár (1506–1508, 1510, 1511, 1513, 1515) és bíró (1514) fiának, egy nyelvtanra és egyéb szükségei fődözésére egy fél forintot adtak („Item in die assumptionis Marie [aug. 15-ikén] filio Valentino quondam Georgii Schenk pro vna tunicella de pecuniis suis ort. III.“ — „Item dedimus eidem per dominum Joannem Tischler pro ocreis, *libro grammatices* etc. in die s. luce Evangelistę [oct. 18-án] fl. $\frac{1}{2}$ “). Volt-e már akkor Bártfán állandó könyvkereskedő, a kitől a tanulók könyveiket vásárolták, nem tudjuk; de hogy ezen feltevés legkevésbé sem

¹ 1561-ben is adtak egy tanulónak 96 dénárt könyvekre, de nem a város pénzéből, hanem abból, melyet anyjától kaptak szükségeinek fedezésére; v. ö. az 1561-ből való „Krom Schult“ czímű számadási könyv következő feljegyzését: „Auf Andree [nov. 30-ikán] hat mir des hungrichen Schulers mütter widerumb gebenn fl. 5, dadurch sie erstlich vns zalet fl. 1 d. 18, darnach fl. 2 geben fürs stischin, (?) dem Schulmeister auch fl., dem schuler aber auf sein notturft gebenn d. 68.“ (Későbbi toldás:) „Mer schicket sie aus der hummel durchn jungen Valten Hankouski fl. 1 in goltzt vnd vom Satz durchn Peter Gorski fl. 1, darauf fur bucher zalet d. 96 vnd auf andere seine notturft d. 48. Ad idem d. 71. Item d. 13.“

valószínű, talán fölösleges megjegyeznünk. Még két évvel előbb is 1520-ban Budán véteti meg magának a város egy éppen ott időző esküdt polgárával Verbőczy Tripartitumának első 1517-iki bécsi kiadását: ¹ *Emimus leges quasdam Regni Hungarie per Stephanum de Werbewecz editas mediante Johanne Tischler tempore Carnisbriuii* [febr. 20-ikán] *pro fl. 1¹/₂*. Ez a Johannes Tischler bártfa iuratus civis volt, kit a város 1520. elején „ex parte thelonei et vie in Somosch“ Budára a király udvarához küldött. — Egy más jogi munka képezi tárgyát az alatt közlendő két levélnek is. Az elsőben, mely 1531. decz. 15-ikén kelt, Smigrodi Stadnyeczky András „sucamerarius terrae Premyslensis“ köszönettel visszaküldi a városnak a „Statutum Regni Ungariae“ című könyvet, melyet megküldött volt neki, mikor va' amely ügyben a városhoz fordult tanácsért; a második levélben pedig, mely 1532. decz. 23-ikán Smigrodban kelt, ismét kölcsön kéri ugyanazt a könyvet és igéri, hogy visszaküldésével jobban fog sietni mint a mult alkalommal. A könyvet, melyről szó van, első izben „liber quidam hoc est Statutum Regni Incliti Vngarie“-nek, másodizben „Codex seu Statutum Incliti Regni Vngarie“-nek nevezi Stadnyeczky; minthogy azonban csak a városoknak voltak Statutumaik, az országnak pedig Decretumai, valószínű, hogy itt a régibb országgyűlések decretumainak kézirati gyűjteményét kell a „Statutum incliti Regni Vngarie“ alatt érteni. A két levél szövege következőképpen hangzik:

Famati domini Amici et vicini mihi plurimum charissimi et honorandi post S. et mei commendacionem. Cum septimanis iam diu retroactis ad V. D. meas miseram literas, ab eisdem quoddam aptum consilium ad quod quidem consilium hauriendum V. D. librum mihi quendam

¹ Megvan még Bártfa városának levéltárában Verbőczy Tripartitumának egyik Klösz-féle kiadása, melynek tábláján a következő feljegyzés olvasható: „Pro Archivio L. R. Civitatis Bartphensis dono datus per perillustrem ac generosum Dominum Stephanum Rátvay Senatorem anno 1833.“ — Ugyancsak Bártfa városának levéltárában megvan még egy XVI-ik századbéli latin-szláv nyelvten, elején Melanchthon (1540) és Camerarius (Lipsiae 1552) előszavaival. A könyv, mely számos lapszéli jegyzettel bir, végén csonka.

hoc est Statutum Regni Incliti Vngarie mittere eodem dignati sunt, pro qua quidem solita in me benevolentia et amicabile conservacione magnas V. D. habeo gratias, atque id V. D. omni simili maiorique compensacione reddere volo ac promitto. Quod vero prefatum librum V. D. tam sero tardeque remiserim, id pene non mea sed certe servitorum meorum evenit incuria. Quapropter V. D. rogo, ne pro tam tarda libri eius transmissione mihi dignentur imputare, atque cum hijs V. D. bene valere ex animo opto. Datum ex Radynjcze die dominico inter octavas conceptionis Marie Anno domini 1. 5. 31.

Andreas Stadnycky de Zmigrod
Succamerarius premyslyensis.

(Külczime: Famatis dominis Judici et Juratis Civitatis Bartpha amicis et vicinis michi plurimum charissimis et honorandis.)

Famati domini amici et vicini michi plurimum charissimi et honorandi, post salutem et mei commendacionem. Codicem seu statutum Incliti Regni Vngarie, quem habui ex vestris D. misum e dato presenciarum habeo michi perquam neccesarium. Eapropter V. D. plurimum rogo, ut mihi nominatum librum per presencium ostensorum mea ad optata in mutuum dignentur mittere, Quem certe integrum et incorruptum V. D. satagem remittere, facturi erga meam in V. D. expertam amicitiam. Ceterum relatum michi est, civitati incolatus V. D. aliquem imminere inseguritatem; atque sese ab impetu hostium sperati adventus precavere. Cum vero incognitum habeo, ex quo hoste V. D. sese precaveant, dignentur mihi V. D. opinatam inseguritatem certum facere. Atque cum hijs V. D. bene valere cupio. Datum ex Zmigrod feria secunda ante festum S. Joannis proximum. Anno domini Milesimo Quingentesimo trigesimo secundo.

Andreas Stadnycky de Zmigrod
Succamerarius terre premysliensis.

(Külczime: Famatis dominis Judici et Juratis Civitatis Bartpha amicis et vicinis michi plurimum charissimis et honorandis.)

Az 1524-től 1551-ig terjedő időről nem maradtak ránk a város számadási könyvei, az 1539-ik esztendővel a templom számadásai is megszakadnak, és így semmi adatot sem birunk felmutatni, mely fényt deríthetne a templomi könyvtár történetére azon időben, mikor a reformatio Bártfán szilárd lábra kapott és az egykori templomi könyvtár névleg városi könyvtárrá alakult át. Ezen átalakulás alkalmasint a XVI-ik század közepe táján ment végbe, vagy talán még előbb, 1540. táján, mikor Stöckel Lénárd meghonosította Bártfán a reformatiót, bár az 1579-ik év előtti időből nem ismerünk példát arra, hogy a templomi könyvtárt nyilvános, városi könyvtárnak tekintették, és ezen átmenet nyilvános kifejezője, ama papírszeletek, melyekre Bártfa városának czimere és rá vonatkozó latin distichonok vannak nyomatva, alighanem jóval később Bártfán nyomattak, hol 1578-ban találkozunk az első nyomdával. Myskovszky (I. p. 107.) következőképpen írja le ezen czédulákat: „Ezen nyomtatott czédulák nagysága 10 centimeter, a felső részén látható két zászlós férfi által tartott nagy babérlevelű koszorúban a város kettős bárdú, liliomos, koronás és nyolcz pólyás czimere, mely fölött egy angyal mint ezímerpajzstartó vehető ki.

Ezen czímertábla alatt pedig a következőket olvashatni:

In insignia civitatis Bartphae.

Non quia Bartpha geris, felix es, signa coronae,

Floribus et gaudes angelicoque choro

Ac utrinque viros pugnaces, laeta canentes,

Quaternasque tenes Pannonis orbis aquas.

Sed quod eras divini seminis hospita et altrix

Dilectumque vigil semen Iacob erat.

Hoc igitur recolas, tua non insignia, solum

Hinc fidas, felix salvaque semper eris.

A lap felső részén levő fametszet még ezen egyszerű primitív, de mindenestre hatásos modorral van metszve, mely a XVI. századbeli fametszeteket oly sajátágosan jellemzi, a szöveg nyomása éles, tiszta és könnyen olvasható

s majdnem biztossággal állíthatni, hogy ezen jegy az akkori bartfai nyomdából került ki, lévén ez időben Bartfán két nyomdász t. i. Gutgesell Dávid és Klösz Jakab.¹ Hogy ezen czédulákat még az 1600-ik esztendő előtt ragasztották a könyvtár egyes köteteire — de nem mindegyikre, és még azokra sem mind, melyek a XVI-ik század elején kerültek a templomi könyvtárba, — az bizonyítja, hogy azon köteteken, melyek az 1600-ban elhalálozott Erhard Miklós iskolaigazgató hagyatékából jutottak a városi könyvtárba, egyiken sincs meg a kérdéses nyomtatvány.

Talán ugyanazon időtájban ragasztották a szekrények ajtajaira azon felírásokat, melyek közül most még csak a „Theologici“, „Mathematici“ és „Thomi Lutheri“ van meg (a többi mind leszakadt), és a melyekből azt lehet következtetni, hogy a reformatio idejében a nyilvános könyvtár — si licet magnis componere parva — szakok szerint volt rendezve. — Figyelemre méltó különben, hogy a templomi könyvtárnak inkább csak neve, mint lényege változott, a mikor templomi könyvtár helyett nyilvános könyvtárnak kezdték nevezni, és hogy azon időben, midőn az egyes kötetek azt a felírást kapták, hogy „Liber Civitatis Bartphae“, a könyvtár tulajdonképpen ép úgy kizárólagosan egyházi és iskolai célokra szolgált, mint akkor, a mikor még azt írták az 1483-ban nyomtatott 58-ik számú bibliára, hogy: „Ecclesiae Bartphensis S. Egidii Abbatis.“ Kétször ez nemcsak azon körülményből, hogy a XVI-ik század második felében is többnyire misék elmondására még régen a katolikus időkben tett alapítványokból, „ex pecunia missali“, és nem a város pénzéből szaporodik a nyilvános könyvtár könyvvállománya, hanem még inkább abból, hogy két esetben világosan kitéve találjuk, hogy a város a könyveket lelkeszei számára vette: „ut ipse (plebanus) et alii ministri Ecclesiae praesentes et successores usum fructum habeant sed non proprietatem eorum“ és „pro usu ministrorum“, a minél — és ez figyelemre méltó — nem képez különbséget, hogy a missalis pénzekből, vagy pedig a város

¹ Klösz Jakab 1598-ban átvette Gutgesell nyomdáját. *Abel.*

saját pénzből vették ama könyveket, melyekre a most idézett kifejezések vonatkoznak. E feljegyzések szót sem szólnak ugyan arról, hogy a könyvtár könyvei az iskolának is voltak szánva, de azon szoros viszonynál fogva, mely Bártfán a protestantismus idejében nem kevésbé mint a reformatio előtt az egyház és az iskola között fennállott, ez talán magától értődik. E mellett tanuskodik Sontag György bártfai kántornak 1596. november 3-ikán Klösz Jakab városi bíróhoz intézett levele is, melyből, ha helyesen értem, kitűnik, hogy Sontag, mikor Bártfát elhagyni kényszerült, a nyilvános könyvtár catalogusát a plébánosnak, leltárát pedig az iskolamesternek szolgáltatta át. Úgy látszik tehát, hogy a XVI-ik század vége felé a könyvtár tulajdonképpen öre a plébánosnak és az iskolamesternek ellenőrzése mellett a kántor volt. Sontag a következő erélyes szavakkal apostrophálja a város fejt: „Betreffende die Anttwortht auf den Brieff an mich publico nomine abgeben, lasse ich bey eym silentio verbleiben und bey Ewerm selbs weytterm Nachdencken und anderer Verstandigen. Hab ich doch für mein Abscheid solchs den Herrn heimgeben, darausz Sie haben kinnen schlissen, was mein Gemütht und Hercz sey, und darumb mit Wissen E. W. dem Schulmeister inventarium librorum sampt dem überantworten Ewerm Pfarherrn catalogo derselbigen übergeben. Ich hab kein Teyl an dem Verterben Ewer Schueldisciplin darvon mir zugeschrieben, das sie nu prae foribus viri (? were?) sintemal die nu mitten inn die Schulen für meiner Gegenwart eingeschlichen war, der da abhelffen solt wer nu? Antwortte der dens triefft. Beata est civitas in qua de artibus iudicant artifices.“

Arra nézve, hogy mennyit költött a város könyvekre a XVI-ik század második felében, a város számadási könyveiből a következő adatokat közölhetjük: 1554-ben megvették Magyarországnak Lazius szerkesztette térképét ¹ egy

¹ V. ö. Khantz „Versuch einer Geschichte der oesterreichischen Gelehrten. Frankfurt und Leipzig 1755“ p. 169: „Des Khönigreichs Hungern sampt seinen eingeleibten landen grundtliche unnd wahrhaftige Chorographica Beschreibung. Wien bei Michael Zimmerman

forint 75 denárért („In die S. Egidii [szept. 1-én] emimus vnam mappam doctoris lacii continentem tocius Regni Hungarie huius descriptionem pro fl. 1 d. 75.“), 1574-ben és 1577-ben pedig szintén egy térképet 1 forint 90 denárért, illetőleg 2 forint 12¹/₂ denárért („Pro vna mappa in vsum civitatis empta fl. 1 d. 90“ és „Pro mappa nova fl. 2 d. 12¹/₂“). 1582-ben Walach Mihály és Gutgesell Dávid senatorok, kik a várost a tárnokjogon Pozsonyban képviselték, több jogi munkát hoztak magukkal, melyekért mindössze két forintot fizettek („18 Maij D. Michael Walach cum D. Davide Guttgesell rediens ex Jure Thauernicali attulerunt librum Decretorum Hungar. cum adiunctis quibusdam Regalis Juris et Enchiridiis¹ pro quo exposuerunt fl. 2.“). 1584-ben egy (bártfai?) fali naptárért nyolez dénárt adtak („pro tabula Calendarii in euriam d. 8.“). Végre az 1556-ik évi Rapulariumban olvassuk, hogy „Item pro uno libro Juris civitati comparato elargitus est fl. 1 d. 40“, mely feljegyzés kétséggel Pernerer Endre 1555-ben kiadott következő műveire vonatkozik, melyek egy kötetbe kötve még most is megvannak a tanácsházban: „Institutiones. Auszug und Anzaigung etlicher geschriben kayserlichen vnd des heiligen Reichs Rechte . . . durch den . . . Hern Andreas Pernerer . . . Anno M.D.LV. (végén:) Gedruckt zu Ingolstat durch Alexander vnd Samuel Weyssenbon. Anno domini M.D.LV.“ „Gerichtlicher Process . . durch den Hern Andreas Pernerer“ és ugyan-

im Jahre 1556. in 8° . . . Die von Lazius verfertigte Mappam Hungariae selbst, worauf diese Beschreibung gerichtet worden, findet man in des Abraham Ortelius Theatro orbis terrarum ed. Antwerp. 1573. fol. 56.“ Egy ilyen mappa 1575. tájáról Ortelius kiadásából kivéve hátára nyomtatott latin magyarázatokkal megvolt (de nincsen már meg) a Nemzeti Múzeum könyvtárában is. Azon példány azonban, melyet 1555-ben Bártfa városa vett, alkalmasint kevéssel az 1556-ban kiadott Chorographia előtt jelent meg.

¹ Ezen Enchiridion talán Sambucus Jánosnak „Index seu Enchiridion omnium decretorum et constitutionum Regni Ungariae ad annum 1579. usque per causarum locos distinctum“ (Bécs 1581.) című munkája. A „Liber Decretorum“ pedig talán a következő mű: „Decretorum seu Articulorum aliquot priscorum Ungariae Regum ad contextum Bonfinii illustrandum forique Pannoniei usum necessariorum, Liber nunc primum typis proditus. Francofurti 1581. in fol.“

attól még „Der Lehen Recht“ „Von Straff vñnd Peen aller vñd yeder Malefitzhandlungen“ és „Summa Rolandina.“

E helyen kell még felemlitenem az 1563-ik évi rapulariumnak előttem csaknem érthetetlen következő feljegyzését:

„Sylesiensi nunctio Wradislaiensi donati sunt d. 33.

Eodem (*így*) quod librum Cationale in manus iterum suas recepit donavimus fl. 1½“, melyről azt sejtem, hogy vonatkozásban áll a selmeczbányai journal következő feljegyzésével (Breznyiknél, A selmeczbányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története I. 1883. p. 333.): „1563. Mgr. Johann Wirker für ein Cancionalbuch verehrt 15 fl., dem Boten der es gebracht 2 fl.“ Nem lehetetlen, hogy Bártfa városának tanácsa nem akarta elfogadni a drága ajándékot és inkább másfél forintot adott a követnek, hogy csak vigye vissza a cantionalét urának Wirkernek.

Mindezen nyomtatványt azonban a tanácsház számára vették, nem a városi könyvtár számára, melynek, úgy látszik, ezen időben is meghagyták egyházi jellegét, a mennyiben csak olyan könyvekkel gyarapították, melyeknek a lelkészek és egyáltalában a theologiai tanulmányokkal foglalkozók jó hasznukat vehették. Kiténik ez a következő feljegyzésekből, melyek az 1579—88-ik évekről szóló számadási könyv belső borítéktábláján olvashatók:

Anno 1579 5 die Februarii emit Civitas pecunia missali per Reverendum d. Johannem Schader pastorem Ecclesiae huius Tomos Lutheri fl. 9 ita ut ipse et alii ministri Ecclesiae praesentes et successores usum fructum habeant, sed non proprietatem eorum.

Anno 1580 12 decembris emit civitas pro usu omnium ministrorum Ecclesiae XII Tomos Lutheri pro pecuniis Haeredum Thomae Andrasch nempe fl. 36. Hanc pecuniam tenetur civitas quotannis ex missali pecunia restituere et haeredibus reponere et necessitate postulante extradere.

Anno 1582 Aprilis 10 Emit civitas pro usu omnium Ministrorum vel Bibliothecam Civitatis octo libros in folio Centuriarum 13 Ecclesiasticarum Historiarum, Josephum la-

tine et Monsterum Germanice pro fl. 20. Ex missali pecunia f. 19, civitatis vero f. 1.

Anno 1585 Civitas emit Biblia Bohemica f. 3 in parochiam pro vsu ministrorum a coniuge sive relicta D. Georgii Scholtzii.

Anno 84 (így) Emit Civitas Thomos Philippi et alios libros fl. 17 a d. Gutgesell Davide.

Ezen vásárlások közül csak három van bevezetve a számadási könyvbe:

(1582) 10 Aprilis in supplementum solutionis librorum 8 Centariar. Histor. Ecclesiasticar. Josephi et Monsteri in Bibliothecam emptorum reliquis solutis ex missali scilicet (?) fl. 19 Civitas fl. 1.

(1583) 14 decemb. Civitas pro emptione Thomorum Philippi exposuit fl. 17//50

(1585) Eodem die [dec. 20.] emimus biblya sermone Scklauorum vel Bohemorum ab relicta vidua d. Georgii pro fl. 3 quae habetur in parrochia.

Ezen biblia talán azonos azon Prágában 1577-ben nyomtatott cseh bibliával, mely Rhody úr állítása szerint csak egynéhány évvel ezelőtt került egy bártfai polgár adományából Bártfa városának levéltárába; nagyon elrongyolott folians, melynek czíme veresre és feketére nyomatva a következő: Bibly Czeskâ to gest wssecka Swata Pysma obo-giïho Stareho y Noweho Zakona opêt w nowě wydaná a wytisstená w starém Měsse Pražskēm, pracy a Nákladem Girijho Melantricka z Awentynu. Létha MDLXXVII. Cum Gratia et Privilegio Caesareo.“

Hozzájárul még a következő feljegyzés, mely 1581-ben a rendkívüli kiadások rovatába van bevezetve:

Sexta ante Misericordias¹ domini [ápr. 7-ikén] emptus est liber ex Biblioteca olim Concionatoris Sclauorum a Simone Patzka, in usum templi, autor est Concordantiae sacrae scripturae in folio d. 75.

¹ V. ö. Knauz, Kortan p. 175.: „*Misericordia*, husvét utáni 2. vasárnap. Helwig és Brinkmeier hibásan [?] *misericordias*, néhány okmány pedig *misericordiam* és *misericordiae* nevezik.“

Kitűnik ezen feljegyzésekből az is, hogy a város a maga pénzéből vajmi kevesett áldozott a templomi könyvtárra. 1579-től 1585-ig kevés híján nyolczvanbat forintért vett könyveket, de ezen összegből hatvannégy forintot „ex pecunia missali“, azaz az egyház jövedelméből vett és a még hátralevő huszonkét forintot sem pusztán tudományos szempontból adta ki. Legfeljebb Melanchthon munkáinak megvásárlásánál lehet joggal feltenni, hogy tisztán tudományos érdek és a kegyelet vezérelte a tanácsot, nem pedig az a szándék, hogy a város bírájának, Guttgesell Dávidnak egy pár forintot juttasson. Melanchthon munkáit nem csak azért kellett megszereznie, mert a város lelkészei el nem lehettek azok nélkül, hanem azért is, mert szégyenére vált volna a városnak, ha könyvtárában hiányoztak volna azon férfiú művei, kinek nem csekély érdeme volt abban, hogy a reformatio Bártfán diadalmaskodott. Az, hogy 1585-ben a cseh bibliát megvették az ugyanazon évben elhalálozott Scholz György német prédikátorunk özvegyétől, és egy bibliai concordantiát (talán azt a „Concordantiae bibliorum utriusque testamenti veteris et novi novae et integrae“ című művet, mely 1555-ben jelent meg Oliva Stephanus kiadásában) Stanislaus Semidalius 1555-ben elhunyt tót prédikátorunk örökösétől,¹ csak olyan alkalmoszerű vétel, mely nem bizonyít a mellett, hogy Bártfa városának tanácsa a városi könyvtár rendszeres gyarapításáról gondoskodott. — A többi könyvekről, melyek a XVI-ik század második fe-

¹ Azt, hogy az idézett számadásban említett „quondam Sclavorum concionator“ Semidalius Szaniszló volt, ugyanazon számadás következő feljegyzéséből következtetem: „Die Martini [nov. 11-kén] comparens iuvenis Bartholomeus Pusch, filius d. Stanislai quondam Concionatoris Sclavorum cum vitrico suo et recepit residuum patrimonium, ita ut nihil reliquum hic in curia habeat, scilicet aureos 10 et aliquot numos parvae monetae, itaque liber (így?) pronunciavit dominos“. Valószínűnek tartom továbbá, hogy az a Patzka Simon, kítől a Concordantiát vették, volt Pusch Bertalan mostoha atyja (vitricus), és hogy Pusch Semidaliusnak is csak mostoha fia volt, ha csak nem kell a *Semidalius* nevet a *Pusch* latinosított alakjának tartani. — Különbben Semidalius az egyedüli tót prédikátor Bártfán a XVI-ik században, kinek keresztnéve Szaniszló volt, bár az 1574. és 1585. közötti időből nem maradt ránk a bártfai tót prédikátor neve.

lében a templomi könyvtárba kerültek, be tudjuk bizonyítani, vagy legalább is valószínűvé tudjuk tenni, hogy nem vétel útján, hanem ajándék vagy örökség útján jutottak oda. Az új testamentomnak Erasmus-féle fordítását a serfőzők ezéhe vette meg a városi könyvtár számára Semidalius tót prédikátor örököseitől 1581-ben, ugyanazon évben, melyben a tanács ugyanazoktól a bibliai concordantiát vette meg; az új testamentomon még most is olvasható e feljegyzés: „Sum Stanislai Cazimiriensis. Emptus fl. tribus 6 gross. 9. d. Anno 1543.“ és már kéztől: „Tribus Braxatoria emit ab heredibus Stanislai et retulit in Bibliothecam publicam Anno 1581. Cum eius tribus senior esset Leonartus Heid. Bartphae“.

Johannes Musculusnak Sz. János Evangeliumához való commentárjának azon példányán, mely jelenleg a bártfai templomi könyvtárban őriztetik, e feljegyzés olvasható: „Ex libris M. Samuelis Sautteri Wirtenbergici S. T. M. H.“ Sautter eperjesi plébános volt; Szabó Károly feltevése szerint Bártfán nyomatta következő két munkáját: „Eine christliche Predigt, von dem schönen und nützlichen Gespräch Christi und Nicodemi 1591.“ és „Christliche Leichpredigt bey dem Begräbniss der Margaretha Seligen, weiland des H. Stefan Zöbners, nachmals aber des H. Lucae Fabini hinterlassenen ehelichen Gemahles 1591.“ (l. Szabó Károly, Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok jegyzéke. Budapest. 1883. p. 86.). Nincs tehát mit csodálni azon, hogy az ő könyvtárából is találunk Bártfán egy könyvet.

Legnagyobb mértékben azonban az 1600-ik esztendőben gyarapodott a templomi könyvtár. Az 1600-ban elhalálozott Dalheimi Erhard Miklós bártfai iskolamester könyvei közül hat kötet van még ma is a templomi könyvtárban: „Solida refutatio compilationis Cinglianae et Calvinianae conscripta per theologos Wirtembergicos“ (1584.). — Chrysostomus Janelius Canapicius összes munkáinak két kötete (1580.). — Aristoteles Organonjának Wechel-féle első kiadása (1577.). — „Commentaria in Isagogen Porphyrii et in omnes libros Aristotelis de Dialectica... con-

silio... facultatis artium in inelita Academia Lovaniensi composita" (1568.) — Aristoteles Physicája és egyéb kisebb munkái (1527.). — Az első és második helyen említett theologiai munkáról még hihetné az ember, hogy vétel útján került a templomi könyvtárba, de a többi philosophiai és részben görög nyelven írott munkákra nézve csak az kockáztathatna ily feltevést, ki nem ismeri azon szellemet, mely a XVI-ik század második felében városaink tanácsában uralkodott. Valószínű különben, hogy Erhard Miklós nem valamennyi könyvét hagyta a városi könyvtárnak. A Nemzeti Múzeum könyvtárában megvan Keresztes-Komlósi Fejérváry Károly gyűjteményéből Stöckel Lénárd Postilláinak egy példánya, melyben az eredeti bőrkötés belső tábláján a következő feljegyzést olvassuk: „Spectabilis et Magnificus Dominus Dominus Franciscus de Rewa hunc librum mihi M. Nicolao Erhardo à Dalheim Palat. donavit anno salutis 1596. Mense Junio. Venditur a Bibliop. florenis 4.“ Alig hihető, hogy Erhard ezen becses könyvön még élete idejében túladott volna; alkalmasint hagyatékából került egyik kézből a másikba, míg végre a mult század utolsó harmadában Fejérváry Károly gyűjteményébe és innen a Nemzeti Múzeum könyvtárába került.

Még a következő időközben elveszett munkákról bizonyítják a városi levéltárban található okmányok, hogy a városnak ajándékoztattak.

1554-ben a bártfai születésű Schaidler János, ki 1550-től 1554-ig szülővárosa támogatásával a wittenbergi egyetemen végezte theologiai tanulmányait, hálából több könyvet küldött a város tanácsának ajándékul, mint az 1554. aug. 18-ikán kelt levelének következő passzusából kitünik: „Non enim sufficit (ut vulgus hominum putat) semel gratias egisse, sed per omnem vitam gratitudinem lucere et certis officiis declarari decet... His causis adductus sum, ut iterum de gratitudine vobis praestanda cogitarem ac eam re ipsa declararem. Mitto itaque vobis libellum Domini Philippi de iuramentis et coniugio, cuius nuper mentionem feceram, sed tunc propter tabellarii petulantiam hic relictus erat, eique adiungi vitam Lutheri,

libellum de haereticis et orationes quasdam. Ac maiorem in modum a vobis peto, ut hanc qualemcunque voluntatis meae significationem in optimam partem accipiatís.“ Hogy a város ezen könyveket a templomi könyvtárnak engedte át, és nem tartotta vissza a cûrián, nem szenved kétséget.

1569. aprilis havában Creutziger János, Eperjesről való nyomdász és könyvkereskedő Neisseben, Sziléziában, udvarias ajánlólevél kíséretében megküldött a tanácsnak egy kiadásában nem rég megjelent munkát, a világ-történetnek Feitsche Márk által németül és latinul szerkesztett áttekintését, mely, úgy látszik, fali naptár alakjával bírt; a nyomdász ajánló levele szerint „in einer Taffeln“ voltak benne összeállítva a legfontosabb adatok a világ teremtetése óta. A város alkalmasint tekintettel arra is, hogy az adományozó a szomszéd Eperjesről való, szívesen fogadta az ajándékot és négy forinttal viszonzta, a miről a számadási könyvek következő feljegyzése tanúskodik:

Bibliopolae Nissensi pro munere senatui misso, tabellas quasdam de variis rebus, donavimus illi fl. 4.

Két évvel később, 1571. május havában Boroszlóból kapott a tanács egy térképet, melyet Nefe Máté boroszlói arithmetikus és polgár oly módon szerkesztett, hogy arról minden nagyobb városnak távolságát Bártfától rögtön pontosan le lehetett olvasni. Ehhez még egy ajánlólevél, vagyis inkább körlevél volt mellékelve; ez utóbbi minősége abból tűnik ki, hogy a *Bartfell* szó valahányszor csak előfordul benne, mindig más kéz által az ezen célra üresen hagyott helyre utólag van bevezetve. Nefe, úgy látszik, más városoknak is akart az efféle térképekkel kedveskedni, melyeken a távolságok az illető városra vonatkozólag vannak kiszámítva. Hogy Bártfán nem vallott kudarcot, és hogy a tanács készpénzzel viszonzta előzékenységét, bizonyítja az 1571-ik évi repularium következő feljegyzése:

3ta ante Ascens. Domini [május 22-ikén] cuidam qui attulit dono tabulam de distantis locorum donati fl. 2.

Végül, minthogy a templomi könyvtár szekrényének alsó fiókjai még ma is tele vannak XVI. és XVII-ik századbeli porlepte írott énekeskönyvekkel, talán itt van

helyén, hogy felemlítsem, hogy ez időtájban ajándék és vétel útján egy néhány zenei művel is gyarapodott a templomi könyvtár, habár nem is valószínű, hogy ezek mindjárt kezdettől fogva folyton ott őriztettek. 1584-ben Röcknitz Kristóf Kassáról küldött a város tanácsának egy általa componált misét („*officium Missae quod ego modulatus sum*“), a melyért a számadási könyv tanúsága szerint két forintot kapott ajándéku (Item *cuidam cantori componistae ob dedicationem Officii Missae donati fl 2.*“), két évvel később pedig Faber Tamás iskolamestertől vett a város kilencz forintért egy énekeskönyvet, melynek szerkezetéről az 1586-iki rendkívüli számadások következő feljegyzése adhat némi felvilágosítást: „Item Civitas emit a domino Thoma Fabro ludimagistro quaternas partes pro usu templi quae totum corpus cantoriae huius nostrae Ecclesiae complectuntur. Ut sunt Responsoria et hymni in unis partibus. Magnificat in viridibus. In tertiis officia. In quartis mutetae optimae et variae. fl. 9.“ — Creutziger, Nefe és Röcknitz levelei a II.—IV-ik mellékletben vannak közölve.

Kedvezőbb fogalmat alkothatunk magunknak Bártfa városa lakosainak a tudományok iránti hajlamáról, ha azt nézzük, hogy olyanok, kik már hivatásuknál fogva kellett hogy foglalkozzanak a tudományokkal, beérték-e a városi könyvtár csekély számú köteteivel, vagy pedig a maguk pénzéből iparkodtak annak hiányait pótolni. A közönséges polgároknál persze hiába keresünk könyveket; így pl. a jogi döntvények és végrendeletek könyvében (1595—1604.) csak az 1602-ben elhalálozott Wolff György hagyatékában találunk az ingóságok közt utolsó helyen egy német bibliát („*eine teutsche Bibel*“) felemlítve, pedig többek közt éppen a Stöckel és Faber család egyes tagjainak és rokonainak végrendeletei foglaltatnak ama könyvben. De hogy a tudományokkal ex professo foglalkozó egyének közül még szegény tanulók is sajnosan nélkülözték könyvek hiányát, még⁷ pedig talán nem csak iskolakönyvek hiányát, mutatja egy bizonyos Georgius Czann-nak (vagy Czaun-nak) a tanácshoz a gymnasiumból („*ex Musaeo*“) intézett levele, melyet az 1579-iki rapulariumban találtam és melynek hátsó oldalára a jegyző azon év

különböző kiadásait jegyezte fel. Itt olvassuk, hogy „petivi ut mihi decem florenos quibus et praesenti meae necessitati et inopiae librorum consulere, mutuo daretis. In aegritudine enim mea quidquid supererat pecuniae consumpsi, ita fit, ut neque praesenti necessitati neque penuriae librorum consulere queam“. — Kivált azon tanulók, kik a város költségén külföldi egyetemeken végezték theologiai tanulmányaikat, melyeket azután Bártfán kellett értékesíteniök, említik leveleikben gyakrabban, hogy teljes lehetetlenség a város által nekik adott csekély évi összegből nemcsak megélni, hanem még könyveket is vásárolni.

Így a már említett Schaidner János, ki 1567-ben Körmöczbányáról Bártfára került plébánosnak, Wittenbergből 1555. április 19-ikén azt írja a tanácsnak, hogy: „Est autem impossibile hic sine sumptibus vivere, sicut vos ipsi existimare potestis; ubi tanta est multitudo, necesse est magnam esse omnium rerum penuriam et caritatem. Quam ob rem 25 tal. nequaquam sufficiunt ad annum, si praesertim libri emendi sunt, qui certe magno constant, id quod ex illis qui istae iter faciunt intelligere potestis.“ Ugyan-
 csak Schaidner kevéssel előbb (1555. márczius 9-ikén) értesítette volt a várost: „sumptus illos ad integram hyemem non suffecturos propter libros quosdam quorum in quotidianis studiis magnus est usus emptos“. — Stöckel János, ki Alagi János támogatásával tanult Wittenbergben, szintén nem volt képes kijönni csekély évi átalányával: „sed tempus est difficilimum, et locus in quo versor durissimus, ut sumptus mihi missos ab Egregio Domino Johanne Alagi ad rationem victus et ad coemptionem necessariorum librorum omnino exponere coactus sim, nihilque mihi remanserit, ex quo tantum corpus munire vestitumque necessarium comparare potuissem“ (1562. április 3-ikán kelt levele). És hogy Stöckel Jánosnak tényleg voltak könyvei, kitünik 1564. márczius 9-ikén kiállított kötvényéből, melyben elmondja, hogy Canzler János wittenbergi tanácsosnak körmöczbányai Sebaldus Erasmusért ¹ negyvenöt tallér ere-

¹ Az 1569-iki és 1577-iki körmöczi zsinatnak határozatait többek közt „Erasmus Sebaldi Crem. Pastor Bacabanensis“ (1569-ben

jéig jót állott és ez összeget a kitűzött határidőig, 1563. Szent Mihály napjáig nem volt képes lefizetni. Azonfelül ugyanannak a saját maga személyéért tizenhét tallérral és tizenkét garassal tartozik, de ezt az összeget sem képes lefizetni: „So hab ich ihm für meine eigene Schuldt ein anzahl meiner eigenen Bücher gebunden und ungebunden dafür forpfendt eingesetzt unnd zugesteltdt, dergestaldt, da dieselhigen ungeferer weiss odder ander Ursachen halben ohn seine eigene Vorwahrlosung Schaden nehmen möchten, so will ich für mich denselben Schaden tragen unnd bey den, wie ich mich dann desselbigen... vorpflichtet hab... solch Geldt unserm Gläubiger auff künfftigen Johannis Baptistae ohn allen seinen Schaden unnd Kosten zu bezahlen unnd erlegen zugesaget unvorzüglich. Im Fall der Nichthaltung auff erneute Zeit, welches doch nicht sein soll, da ich Johannes Stockell von Bardfeldt dass Geldt meiner Zusage nach meinen Gleübiger nicht schicken würde, so soll unnd mag obgemeltter Hanns Canzler alle meine Bücher nach seinem besten ohn meine odder Jemandes Einrede unnd Hinderung verkauffen, damitt ehr zu seiner Zahlung kommen möcht, unnd wass die Ubermas meiner siebenzehen daler unnd zwölf Groschen alls eigener Schuld uberlauff möchte, anff die füuff unnd vierzig daler abeziehen“. Úgy látszik tehát, hogy Stöckel János könyveit többre becsülte a tizenhét tallér és tizenkét garasnál.

— Végre ifjabb Eck Bálint is Eperjesről 1567. szept. 13-ikán Bártfa városának tanácsához intézett levelében szükséges könyvek vásárlásával akarja adósságait kimenteni: „Cum itaque elapso pene dimidio anno Witeberga discedere et propter summam egestatem studiorum meorum progressum interrumpere coactus essem, requirebantur sumptus necessarii ad tam taediosum et longum iter conficiendum, denique ad coemendos libros in aliqua functione necessarios supra vires et facultates meas aes alienum, videlicet 33 Joachimicorum, contrahere sum coactus“.

Erasmus Sebaltus, pastor Dilhensis) is aláírta. L. Breznyik, A selmeczbányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története I. 1883. p. 219, 232.

A XVI-ik századbeli egyéb könyvgyűjteményekről a következőadataink vannak. 1567-ben „sexta ante Andreae“ (november 28-ikán) a számadási könyv szerint „Mazko Son de Reychwaldt misso Leutschoviam pro suppellectili scolastica Thome Fabri in rationem vecture fl. 1.“ A Selmeczbányáról meghívott Faber Tamás iskolamesternek suppellectilis scolasticája, melyért Löcsére elébe küldöttek, kétségkívül nagyrészt könyvekből állott. — Severinus Seulteti mint eperjesi iskolamester 1591. április 18-ikán a városhoz intézett levelében emlékezik meg könyveiről: „all mein gedanken, meine geringe Exercitia und Übungen, auch mein gantzes Leben dahin gericht, das ich dasselbig mit der kinderzucht in den Schuelen allein verbringen und in Gotes Namen beschlissen wolt, *welcher Ursachen halben ich mir auch des meisten Theils nur Schulbücher, Lateinische und philosophische eingekauft und geschafft hab*“. — Valamennyi közt legtöbb könyve lehetett azonban Ilosvai Benedek mesternek, ki a Bártfához tartozó Tállyán volt plébános. „Thalie 3 May 1566.“ Keyl Márk bíróhoz intézett levelében megírja, hogy elküldi feleségét, hogy valahonnan 35 vagy 30 Joachimicust kölesön vegyen, mert Krakkón is Bártfán is adóssága van. Nemsokára maga is el fog jönni Bártfára: „nam reliqui libros meos in precio propemodum quadringentorum tallerorum Craccoviae quos quam primum recipere cogor. Praeterea conferam cum pastoribus illarum civitatum de doctrina qui (így?) ego vicinis pastoribus propemodum hostis sum factus“.

Érdekes látni, hogy az eddig felhozott esetekben a könyveket, melyekről említés történik, majdnem mind külföldön, Wittenbergben és Krakkóban veszik; azt, hogy Bártfán, bártfai könyvkereskedőtől, vettek volna könyveket, sehol sem olvassuk, és alig egy-két esetben van jogunk feltételezni. Pedig volt Bártfán könyvkereskedő elég korán, legkésőbb a XVI-ik század közepe táján, úgy látszik, jóval korábban mint Pozsonyban,¹ ha ugyan szabad Purkircher

¹ Selmeczbányán már 1549-ben volt könyvkereskedő. Breznyik (A selmeczbányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története

György orvostudornak az ötödik függelékben közölt leveléből, melyben Purlamutz Bertalan bártfai jegyző által *Bécsben* keresteti Ravisius Epithetáit, azt következtetni, hogy 1571-ben Pozsonyban még nem volt állandó könyvkereskedő.

Már 1539-ben olvassuk a bártfai rapulariumban, hogy: „Item (in vigilia Laurencii [aug. 9.] és quarta ante assumptionis [aug. 13.] közt) dedimus Martino bibliopolae eos quos Andreas familiaris superiori anno accepit mutuo ad Civitatem d. 90“ és a kölcsön kért és visszafizetett összegekről szóló kimutatásban ugyanott: „Item dedit (index) Martino bibliopolae quos idem Andreae familiari mutuo dedit gr. 30“. A ki csak az 1539-iki rapulariumnak ezen feljegyzéseit ismeri, kétségkívül bártfai könyvkereskedőnek fogja tartani ezen Martinus bibliopolát, pedig krakkói könyvkereskedő volt,² a mint az Stöckel Lénárdnak Bártfa városának tanácsához intézett két leveléből kitétni. Az elsőben, mely „am tag Corporis Christi [jún. 4-ikén] Zu Eysslebenn 1534.“ kelt, azt olvassuk, hogy: „E. W. Schreibenn durch Martinum Buchfütierer von Craca hab ich sampt den funffzehenn gülden ungrisch ynn Golt, so mir E. W. zu meiner Unterhaltung geschickt habenn, empfan-

I. 1883. p. 84.) írja, hogy 1549. „aug. 31-én kiküldik a meghívót s Tridentius György schulmeistert . . . és Fabri Márton buchfüttert, számvevőt, Wittenbergbe két szekérrel stb.“ A *buchfütter* szót Breznayk hibásan számvevőnek fordítja, pedig kétségkívül könyvkereskedőt jelent. — Nagyszebenben már 1506-ban fordul elő Johannes bibliopola (buchfyrer) és 1562-ben Joh. Schutth, Segesvárott 1522-ben Johannes Buchfyrer, Brassóban 1550-ben Valentin der Buchhändler. V. ö. Fr. Teutch, Zur Geschichte des deutschen Buchhandels in Siebenbürgen (Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels. 1879.). — A magyarországi könyvkereskedés régibb történetéről, nem tekintve a budai könyvkereskedést a XV-ik század végén és a XVI-ik század elején (v. ö. „Die Anfänge des ungarischen Buchhandels“ című értekezésem az „Ungarische Revue“-ben 1884.), sajnos még mindig alig van egy két adatunk, pedig levéltárainkból kétségkívül sok érdekeset lehetne erre vonatkozólag napfényre hozni.

² Kirchhoff Albrecht „Beiträge zur Geschichte des deutschen Buchhandels“ című művében (I. Leipzig 1851.) ezen Mártont nem említi a krakkói könyvkereskedők közt.

genn“; a másikban pedig, mely „Mitwoch nach Reminiscere [márczius 5-ikén] 1539.“ alkalmasint Wittenbergben kelt, azt hogy: „Darumb wilieh mich im Namen Gotes geschickt machenn, das ich alsbald nach den Ostem nebenn Martino buchfurer vonn Cracau, wann er vonn Franckfurter Mess widerkompt, zu euch reyse“. A városnak a rapulariumból idézett kiadásai is alkalmasint Stöckel Lénárd utazásával függenek össze.

Alig egy évtizeddel később azonban már találkozunk Bártfán állandó könyvkereskedővel. A város tanácsához intézett egy beadványban, mely „in domo Parochiali Bartphensi die praesenti quae cernitur Anno salutis MDLI“ kelt, „Johannes Mēlas Bernensis etc. Celsitudinis ac Prudentiae vestrae Diaconus minus idoneus“ elpanaszolja, hogy egy meg nem nevezett ellensége „heri.. in celebritate sacratissima ediei ascensionis nostri Servatoris, Jesu Christi [május 7 ikén]. . . tanto furore atque fragore verborum impudicorum et strepitu ingenti me pene obruebat, in vestibulo templi clamitans debacchabundus, insultans dicensque me iam utroque iure comprobatum esse, ut solvam pecuniam sibi amissam. *Bibliopola noster huic tragediae tum ad fuerat* qui fusius cuncta referre poterit, si opus fuerit...“ Ezen könyvkereskedő életkörülményeiről a hatodik mellékletünkben lenyomatott okmányokból értesülünk. A legrégibben, mely Löcsén „am nechsten Freytag vor Oeuly [márcz. 7-ikén] nach Christi unsers Seligmachers Geburt in tausent funffhundert unnd funfftzigsten Jars“ kelt, Löcse sz. k. városának bírāja és tanácsa elmondja, hogy „Cristoff Dudlig, puchfirer vonn Bartfell“ panaszt emelt előttük a következő ügyben. Dudlig több évvel ezelőtt Maternn Bálint löcsei polgártól felhatalmazást kapott, hogy a Svábországból való Imischer Ferencz karponai lakostól 24 forintot hajtson be. Ezen összeg nagyobb felét, 16 forintot, meg is kapta az adóstól, ki iránt a hátralevő nyolez forint dolgában jó ideig elnézéssel viseltetett, mig nem rég Selmezbányára jöven Imichertől visszakövetelte ezen összeget. Ez eleinte elismerte ugyan tartozását és meghitta magához Karponára, ott azonban ebéd közben elővette könyveit és le-

tagadta tartozását, sőt mi több Dudligot börtönbe vettette, lovait és ruháit lefoglaltatta és végre is csak elegendő jótállás mellett bocsáttatta szabadon; és mindezt állítólag azért, mert a Dudlig által előmutatott felhatalmazás hamisított volt és hitelezője, Maternn Bálint, csak egy félévvel előbb írt neki, hogy a 24 forintnyi egész összeget tőle, nem pedig Dudligtól, akarja visszakapni. Ezért arra is kényszerítette Imscher Ferencz Dudligot, hogy fizesse neki vissza azt a tizenhat forintot, melyet annak idején ama hamisított felhatalmazás alapján tőle kiesalt. Visszatérvén Dudlig Lőcsére, Maternn lakóhelyére, a tanács színe előtt tisztázni akarta magát és e végből Maternn Bálintot a tanács elé idéztette. Maternn eskü alatt a következőt vallotta: Évekkel azelőtt a többször említett Imscher Ferencz Kassára jött, és ott több dolgot vásárolt, melyeket kifogyván a pénze a Maternntől kölcsön kért 24. forinttal fizetett ki. Minthogy azonban ígérete ellenére e pénzt rövid idő alatt meg nem térítette, Maternn felhatalmazta Dudligot, ki akkor szintén Kassán lakott még, és éppen Bécsbe utazni készült, hogy hajtsa be Imscher Ferencztől ama 24. forintot. Hazaérkezvén útjából Dudlig, elmondotta, hogy csak 16. forintot sikerült behajtania, de hogy bírja Imscher Ferencz ígéretét, hogy a még hátralevő nyolcz forintot is rövid idő alatt megtéríti. Azt hogy Imschernek olyan levelet írt volna, mint a milyenre az Karponán Dudliggal szemben hivatkozott, Maternn kereken tagadta; ellenkezőleg megújítja a Dudlignak adott felhatalmazást és kéri, hogy a szenvedett sérelemért elégtételt szerezzen magának.

Kevésbé kedvező színben tűnik fel Dudlig eljárása a wittenbergi könyvkereskedőkkel való üzleti összekötetésére vonatkozó levelekből, melyeket Rhuel Konrád nagyon tekintélyes wittenbergi kiadó és könyvkereskedő, 1552-ben és 1556-ban intézett Bártfa városának tanácsához, és a melyekhez első ízben a wittenbergi egyetem is hozzácsatolta a maga levelét. Kitűnik ezen levelekből, hogy Goltz Mórícz wittenbergi tekintélyes könyvkereskedő ¹

¹ V. ö. Kirchhoff Albrecht, Beiträge zur Geschichte des deutschen Buchhandels (I. Leipzig 1851. p. 151.): „Moritz Goltz, Buch-

1548-ban Dudlig Kristófnak, kinek nevét Rhuel és a wittenbergi egyetem Dudlich-nak írja, Melanchthon Fülöp közbenjárására 110 forint ára könyveket adott el hitelbe és hogy Dudlig kötelezte magát, hogy negyven forintot még 1548-ban Keresztelő Szent János napjára, hetven forintot még pedig ugyanazon év Szent Mihály napjára fog lefizetni, de nem lefizetett. Goltz örököse és veje, Rhuel, ezen tartozás behajtásánál első ízben a wittenbergi egyetem közbenjárását hívta fel; az egyetem meg is tette a szükséges lépéseket, de sikertelenül, a mint Rhuelnek egyenesen Bártfa városának tanácsához intézett leveléből kitűnik, melyben újból felszólítja a várost, hogy szorítsa Dudligot arra, hogy tegyen eleget kötelességének, és nem fizetés esetére azzal fenyegeti adósát, hogy az ő költségén külön követet fog Wittenbergből Bártfára küldeni és az adósság behajtásával megbízni. — Megkapta-e Rhuel ezen erélyes fellépésére pénzét, nem tudjuk, azt azonban az igazság érdekében meg kell jegyeznem, hogy Dudlig nem volt az egyedüli bártfai lakos, ki szeretett volna kötelezettségei alól kibújni: a bártfai leltár számtalan levelet őriz, melyekben idegenek bártfai lakosoktól adósságaik megtérítését követelik.

Meddig volt Dudlig könyvkereskedő Bártfán, nem tudjuk, a mint hogy arról sincsen tudomásunk, hogyan fejlődött később Bártfán a könyvkereskedés és egyáltalában miképpen prosperált. De hogy a bártfai könyvkereskedőknek a XVI-ik században sem volt jobb dolguk, mint a milyen most van számos vidéki könyvkereskedőknek, talán szabad Gütler Gáspár eperjesi könyvkereskedőnek a hetedik függelékben közölt leveléből (1552.) következtetni, melyből kiténik, hogy Gutler nemesak könyvekkel,

---

händler und Rathmann, war im Jahre 1495. geboren. 1534. erhielt er in Gemeinschaft mit den beiden folgenden (Christoph Schramm és Bartholomaeus Vogel) von dem Churfürsten Johann Friederich ein Privilegium für den ausschliesslichen Verlag der Lutherischen Bibelübersetzung. Für seine alleinige Rechnung brachte er jedoch, in den Jahren 1541. bis 1545. einige von Hans Walther in Magdeburg gedruckte niedersächsische Ausgaben. Er starb 1548. 53. Jahre alt auf der Messe zu Frankfurt a. M.“

hanem posztóval is kereskedett. Ki tudja, nem-e ezen sanyarú anyagi viszonyok indították-e Gütlert arra, hogy szülővárosának hátat fordítson és Boroszlóban próbáljon szerencsét?¹

Dudlig Kristóf után, úgy látszik, hogy Guttgesell Dávid² is üzte egy ideig a könyvkereskedést, míg később egészen a könyvnyomtatásra adta magát és a könyvkereskedést talán csak úgy mellékesen üzte tovább. Scharffenberg Crispin³ tekintélyes boroszlói könyvkereskedő 1576.

¹ A boroszlói könyvkereskedőknek Boroszló városának tanácsához 1575. január elején intézett beadványát többek közt Caspar Güttler is aláírta. Egy másik beadvány alatt is, melyben Crispinus Scharffenberg-ről mint elhunytól történik említés és mely ennek következtében 1576. nov. után kelt (v. ö. a nyolczadik melléklet első számát) ott olvassuk Caspar Güttler nevét. V. ö. Kirchhoff Albrecht, Hausirer und Buchbinder in Breslau im 16-ten Jahrhundert (Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels. 1879. p. 35. s. k.).

² Álljon itt jegyzetben egy néhány adat, melyeket Gutgesellre vonatkozólag a bártfai levéltárban találtam. — A Gutgesell névvel már a XV-ik század második felében találkozunk Bártfán. 1463-ban (a Kleinzeil lakosai közt) *Hans Gutgesel* der Smith, 1465. 71. 73-ban *Hans Gutgesel*, 1472-ben *Gutgesell*, 1475-ben *Verlorn August alias Gutgesell*, 1474-ben *Gutgesellin*, 1482. 83. 85. 86-ban *Hans Gutgesellin* fordul elő a város adólajstromaiban; *Gutgeselle* 1470-ben centumvir volt; az volt eredetileg 1474-ben is, mely esztendőben azonban később kitérőlték a centumvirek sorából. 1517-ben *Anthonius Gutgesell*, 1523-ban *Thomas Gutgesell* esküdt polgár volt. — Talán ezen Gutgesellek utódja volt *Gutgesell Dávid* bártfai nyomdász. Az utóbbiról olvassuk, hogy 1478. 80. 81. 86. 88-ban centumvir, 1582. 83. 85. 87-ben senator, 1584-ben bíró volt. A „liber rationum“ tanúsága szerint, úgy látszik, 1591-től 1593-ig, 1598. 99-ben is senator volt. 1498-ban Georg Pliemberggel (Gnotus Plumbelus) együtt a pozsonyi országgyűlésre küldötte őt a város.

Az 1586-tól 1599-ig terjedő „Consignatio defunctorum“ című kéziratban a következőket olvassuk róla: 1588. feria 3 paschatis Davidi typographi filius. — 1590. május havában David Guttgesell puer. — 1593. oct. In Davidt buchdruckersmaierhoff eyn kintt. — 1599. Die 21. Augusti ultimum diem clausit Davidt Guttgesel typographus Bartph. sabbato nocte inter 11 et 12 horam dominica de publicano. Senator Reipub. Bartphensis.

³ 1555-ben megvette Winckler Andrástól a Boroszlóban használt iskolakönyvek nyomtatásának és eladásának privilegiumát. Mar-

november 4-ikén Bártfa városának tanácsához intézett levelében elpanaszolja, hogy Guttgesell Dávid 1571-ben nála Stöckel Lénárdnak Apophthegmatait kinyomatta, miért előlegül 16. forintot fizetett és megígérte, hogy ezen kiadványának példányait rövid idő múlva át fogja venni és el fogja szállíttatni. Mikor Scharffenberg a nyomtatással elkészült, az előlegképpen kapott 16. forint fejében kiszolgáltatta Guttgesellnek a kész példányok egy részét, azonkívül más könyveket is adott el neki, sőt még útravalóval is ellátta, miért Guttgesell neki nyolez tallér két garasról szóló elismervényt adott és arra kötelezte magát, hogy Stöckel Apophthegmatainak még hátralevő példányait legkésőbb tizenkét hét alatt kiváltja. Azóta több mint hat (öt ?) esztendő múlt el a nélkül, hogy Guttgesell eleget tett volna kötelezettségének; Scharffenberg tehát arra kéri a tanácsot, hogy szólítsa fel Guttgesellt, fizesse meg neki ama nyolez tallér két garast Langer Menyhért boroszlói esküdt szolga kezéhez és rójja le azon hátrálékot melylyel az Apophthegmata nyomtatásáért még tartozik. Kitünik ebből, hogy Guttgesell Dávid, mielőtt még saját nyomdája lett volna, már is adott ki könyveket (Stöckel Apophthegmatairól ezen levélben hallunk legelőször ¹⁾ és, úgy látszik, némi csekély könyvkereskedést is űzött. Azokat a könyveket, a

---

cus Scharffenberg, krakkói könyvkereskedő, alkalmasint atyja, Hieronymus Scharffenberg, szintén krakkói könyvkereskedő, pedig testvére volt. L. Kirchhoff Albrecht i. m. p. 137.

¹ Utólag Reziknek kéziratban maradt Gymnasiologiájában mégis említve találtam: „Scripsit etiam Apophthegmata illustrium virorum expositione Latina et Rhythmis Germanicis illustrata anno Christi 1570[?] in 8. edita.“ E kiadást Stöckel örökösei rendezték sajtó alá és Bártfa városa bírójának és tanácsának ajánlották. Előbeszédjükből Rezik többek közt a következőket idézi: „Extant in scriptis multa opuscula conscripta a patre nostro piae memoriae quae iudicio doctorum virorum si ederentur in lucem plurimum iuvare possent studia inventutis. Verum cum ea res non exiguos requirant sumptus, periculum fecimus in libello exiguo Apophthegmatum, cum suam nobis in eo excudendo operam offerret optimus iuvenis David Guttgesell qui nunc aliquot annos cum laude exercuit typographicam.“

melyeket Scharffenbergtól vett, alig szerezte a saját maga használatára. Mikor pedig már nyomdája Bártfán javában működött,¹ vette meg tőle a város tanácsa 1584-ben, mikor éppen bíró volt, Melanchthon műveit egy néhány más könyvvél együtt, a melyek alkalmasint szintén nem a saját könyvgyűjtményéből valók voltak. — Mint nyomdászt is pártolta őt a város tanácsa, ha más okból nem, hát azért, mert több ízben a százak tanácsának és a senatusnak tagja, 1584-ben pedig városi bíró volt és politikai kiküldetéseken (Pozsonyba stb.) is érdemeket szerzett magának a város körül. Nyomdája első berendezéséhez is a várostól kapta Guttgesell a pénzt legalább részben. 1578. márczius 7-kén Schader János plébános közbenjárására 40 forintot kölcsönzött neki a város, hogy typusokat vehessen magának: „7 Martii Davidi Guttgesell ad intercessionem D. Pastoris pro emendis typis Calcographicis ad certum diem solutionis videlicet festum Michaelis mutuo dati f. 40“ mondja a rapularium, és már a rákövetkező év januárius 23-ikán ismét 50 forintot adott neki kölcsön („23 Jan. De pecunia Tho. Andrasch ad fidam manus imposita quam Civitas mutuo acceperat, dedimus mutuo Davidi Guttgesell fl. 50“). Nyomdájának első terméke kétséggkívül Stöckel Lénárd „Formulae tractandarum sacrarum concionum per Evangelia communium Feriarum totius anni stb.“ című műve volt, melynek colophonja: „Bartphae excudebat David Guttgesell, Anno MDLXXVIII. Calendis Augusti.“ (8°, 258 számozatlan

¹ Majdnem harmincz évvel az első bártfai könyvnyomda felállítása előtt egy papírgyártó vetődött Erdélyből Bártfára; v. ö. az 1548-ki rapularium következő feljegyzését: „Die S. Philippi et Jacobi... Cursori cum literis Eperies causa papyrificis hic mortui ex Transylwania huc venientis d. 12.“ Hogy ez a névtelen papírgyártó nem azonos azon Hans Frühe nevű lengyel papírgyártóval, ki 1546-ban Brassóban a Vidombak partján Fuchs János és Benkner János költségén hazánkban az első papírmalmot felállította, arról azon körülmény tanuskodik, hogy Frühe kevéssel 1568. előtt halt meg (v. ö. a Kurz Magazin-jában II. p. 352. 353. lenyomatott okmányokat). Érdekes különben, hogy a Bártfa városának 1532-iki irataiban előforduló vízjegy (a hazánk czímeréből vett kettős kereszt egy koronázott czímerpajzson) legrégibb bizonyítéka annak, hogy hazánkban már a XVI. század első felében voltak papírmalmok.

levél).¹ 1586-ban ismét a plébános kérésére azon összegből, melylyel a városnak tartozott, öt forintot engedtek el neki, hogy ily módon elősegítsék azon vitairat megjelenését, melyet Wagner Márton plébános és Faber Tamás iskola-mester Pilcius Gáspár ellen intéztek; az 1586-iki számadásokban a rendkívüli kiadások között olvassuk, hogy: „6ta eadem [ante festum Stanislai] ad intercessionem domini pastoris Ecclesiae in subsidium excussionis libelli (cuius titulus est Examen propositionum pilcianarum per d. Th. Fabr. et ipsum d. Mart. Wagnerum conscriptum) Domino Davidi Guttgesel Typographo dedimus ex curia. Sed tamen in debitis ipsius defalcatis fl. 5.” Végre még 1607-ben olvassuk a számadások közt, hogy (Klősz Jakabnak) „Pro pretio cuiusdam libelli typis subiecti fl. 5” adatott. — Jóindulatának legnagyobb jelét azonban 1579-ben adta a város, mikor hozzá is leérkezett II. Rudolf császárnak a győri püspök által ellenjegyzett és Prágán 1579. febr. 8-án kelt parancsa,² melyben meghagyatik mindenkinek a kit illet, hogy a területükön létező azon nyomdákat, melyeknek nincs császári privilegiumuk, haladéktalanul szüntessék be a kérdéses nyomdák és nyomtatványaik elkobzásának terhe alatt. A felelet, melyet a város ezen leíratra nem tudni mily hatósághoz felterjesztett, megvan még a bartfai levéltárban egy fogalmazványban, melyen sem az év, sem az aláírás nincs kitéve; egyedüli hátírata: „Causa Typographi.” Ezen felterjesztéshez, mely érdekes felvilágosítást nyújt Guttgesell tanulói éveiről és nyomdájának tevékenységéről fennállásának

¹ Téves Eötvös Lajos következtetése (Vasárnapi Ujság 1870. p. 274.): „Ezen műből tehát kiténik, hogy Gutgesell már ekkor is [1578-ban] nyomdászkodott, sőt tán föltehetjük, hogy nem ez volt első kiadványa, miután az egész munkában nyoma sincs az újonnan felállított nyomdára való hivatkozásnak, a minek jelzése pedig azon időben szokásos volt.”

² II. Rudolfnak ilyen leíratáról mindaddig nem volt tudomásunk; Ballagi (A magyar nyomdászat tört. fejlődése p. 70.) is csak II. Rudolfnak egy 1584. aug. 15-ikén, tehát öt évvel később kelt rendeletét említi, melyben annál fogva hogy Magyarországon a könyvnyomdai szabadság állítólag királyi jog, megparancsolta, hogy a királyi szabadság nélkül működő nyomdákat, tehát a Telegdiét kivéve mind a huszonhét (protestans) nyomdát, szüntessék meg.

első két esztendejében. A város tanácsa mindenekelőtt constatálja, hogy Ő Felségének parancsához hiven eltiltotta Guttgesell Dávid bártfai nyomdászt mesterségétől. Úgy látszik tehát, hogy a város nem látott sérelmet vagy nem akart sérelmet látni a császár azon követelésében, hogy csak szabadalmazott nyomdász gyakorolhassa mesterségét, mely követelést a császári leirat is nem annyira az eddigi magyarországi szokással, mint inkább a Németországban és az örökös tartományokban dívó jogi állapottal indokolt, míg később, 1584-ben, tilalmát már arra alapította, hogy Magyarországon a könyvnyomdai szabadság királyi jog (Ballagi i. m. p. 70.). A város tiltakozása nem is használt volna sokat, annál kevésbbé, mert már 1570-ben megparancsolta volt II. Miksa császár, „hogy minden könyv, röpirat, füzet vagy bármely nyomtatvány a szerző és könyvnyomdász nevével, valamint a nyomtatási évszámmal legyen ellátva s egyúttal elrendelte, hogy felsőbb engedelem nélkül minden nyomda fölszerelése és működése szigorúan tilos“ (Ballagi i. h.), és így II. Rudolf rendelete mellett némi praecedens esetekre is lehetett hivatkozni.

Bártfa városának tanácsa tehát jobbnak látta ezen felfogás és indokolás ellen nem remonstrálni, hanem ügyes fogással úgy értelmezte a császári leirat szavait, hogy a császár csak azért ügyel annyira a privilegium megszerzésére, hogy a nyomdászok ne nyomathassanak többé haeretikus könyveket. Ezen gyanú ellen védelmezi a tanács legalázatosabb felterjesztése Guttgesellt. Elmondja, hogy tudtával Guttgesell mindaddig sem sacramentarius (calvinista) sem arianus, sem anabaptista könyvet nem nyomtatott, sem más haeretikus iratot, mely a katholika vallás vagy a felsőmagyarországi öt városnak I. Ferdinánd császár által approbált hitvallásának tanaival ellenkezik. Alig hogy egyik vagy másik theologikus munkát nyomtatott és ezek is csak a szentírás szavait tartalmazzák minden okoskodó fejtegetések és más vallásfelekezetek ellen intézett polemiák nélkül. Nyomdájából mindeddig majdnem kizárólag iskolai könyvek kerültek ki, mint a Donatus, nyelvtani compendiumok, erkölesi sententiák, jeles férfiaknak, többek közt II. Frigyes

és I. Miksa császár velős mondásai (apophthegmatái), továbbá naptárak. — Bártfának égető szüksége van az ilyen nyomdára. Minden oldalról a barbár ruthénektől lévén körülvéve, mindent meg kell tennie, hogy maga is ne süllyedjen azok niveaujára; a város igazgatásához és a számos követséghez is szüksége van tanult férfiakra, szóval a műveltség egy segédeszközét sem nélkülözheti. Ahhoz pedig a város lakossága szegény, hogy ifjait idegen városokba küldje iskolába, vagy hogy máshonnan hozassa magának a szükséges könyveket. Azért reményli a város, hogy Ő Felsége nem fogja egy derék alattvalóját, ki Bécsben tanulta mesterségét és azt O Felsége birodalmában több helyen gyakorolta is, koldusbotra juttatni, vagy arra kényszeríteni, hogy máshová, például a szomszéd Lengyelországba meneküljön, honnan könnyű volna neki mindenféle haeretikus könyvet magyar nyelven nyomtatni és egész Magyarországbán eladatni, míg így, ha megmaradhat Bártfán, a városi hatóságok éber felügyelete mellett még ha akarna sem nyomathatna oly munkákat, melyek a katholika hit vagy a felsőmagyarországi öt város hitvallásának tanaival ellenkeznék.

Ime legrégibb példája annak, hogy úgy mint az álam, úgy protestans városaink hatóságai is gyakorolták a censurát a területükön fennálló nyomdák fölött; az eddig egyetlen példa, melyet Ballagi (i. m. p. 77.) erre vonatkozólag idéz, 1633-ból való és Debreczen városát illeti.¹

A város ezen felterjesztésének, úgy látszik, meg volt a kívánt hatása; Guttgesell Dávid a császári tilalom után is még számos évig gyakorolta Bártfán mesterségét.

Ezen felterjesztés volt az egyedüli jelentékenyebb tett, melylyel Bártfa városának tanácsa a könyvnyomtatás és könyvkereskedés iránt érdemeket szerzett magának; egyebet

---

¹ A bártfai nyomdára vonatkozó okmányokat a nyolczadik függelékben közöltem. A szövegben említett okmányokhoz mellékeltem még Sultzer Salamon hochstetti betfüntőnek a bártfai tanácshoz Lublinból 1591-ben intézett érdekes levelét, melyből megtudjuk többek közt azt is, hogy Guttgesell nyomdájában külföldiek is alkalmazva voltak.

nem tett az iparnak és a kereskedésnek ezen a közművelődésre oly fontos ágaira nézve sem a XVI., sem a XVII. században.

A templomi könyvtár további viszontagságairól a XVII. századon végig nincsen ugyan bővebb tudomásom — levéltári kutatásaim csak a XVI-ik század végeig terjedtek ki — de különböző okoknál fogva nem tartom valószínűnek, hogy a bártfai levéltár tárgyunkra vonatkozólag nevezetesebb adatokat föntartott volna számunkra. A XVII-ik század Bártfára nézve egyáltalában a gyors hanyatlás korszaka, és hogy ezen idő alatt a könyvtár sem gyarapodott, minden kétségen kívül azon körülmény bizonyítja, hogy a templomi könyvtárban sem most nincsen olyan könyv, mely az 1600-ik esztendőn innen nyomtatott volna, sem 1705-ben illetőleg 1725-ben nem volt, és ez utóbbi körülményre annál nagyobb súlyt kell fektetnünk, mivel a templomi könyvtárt csak jóval később, 1749-ben, érte azon gyászos veszteség, mely könyveinek nem csekély részétől megfosztotta. Legfeljebb a „*Theosophia fidei antiquae et vitae verae Christianae* Hermannii Rathmann“ képezhet kivételt, a mennyiben Rathmann Ármín Jöcher szerint 1585-ben született és 1628-ban halt meg. Ezenkívül még csak Erasmus összes munkáinak baseli kiadásáról (1540., 1541.) bizonyos, hogy a XVII-ik században került a templomi könyvtárba. Egykori tulajdonosa ugyanis Pfeiffer Márton volt, ki Rezik Gymnasiológiája szerint a bártfai iskolának 1646-ban segédtanítójává, 1659-ben igazgatójává lett, míg végre 1659-ben a plébánosi hivatalt nyerte el. — A templomi könyvtár ezen stagnációja annál feltűnőbb és annál kedvezőtlenebb világításban tünteti fel a város világi és egyházi hatásait, ha tekintettel vagyunk azon tényre, hogy ugyanazon időben Bártfán egy szegény magánember, az 1639-ben elhalálozott Seiffried Gáspár,¹

¹ Rezik a fentebb idézett műben hibásan Seiffried Gáspárnak írja nevét. Különben azt mondja róla, hogy szepesmegyei származású volt, 1629.- és 1634-ben mint a kisszebeni iskola igazgatója fordul elő és hogy Bártfa városának tanácsa 1639-ben Godofredus Hageneust hívta meg utódjának.

városi iskolamester, nem kevesebb mint 141 kötet theologiai munkát, latin és görög classicust, héber kézikönyvet stb. stb. gyűjtött össze, többet mint a mennyi a városi könyvtárban valaha együtt volt. Seiffrid könyveinek felette érdekes jegyzékét a kilenczedik függelékben közlöm. Jól ide illenek Schaidner Jánosnak Wittenbergből 1555. márczius 9-ikén a tanácshoz intézett eme szavai: „Saepe mihi vulgaris querela virorum sapientum in mentem venit . . . . quod ad ruinam sit inclinatura res literaria, cum ex publicis praesidiis ei pendendum erit. Quia omnium aetatum historiae testantur principum et civitatum munificentiam minorem fuisse in hoc genere quam hominum privatorum.“

A XVIII-ik századból csak a templomi könyvtár pusztulásáról referálhatunk. Úgy látszik ugyan, hogy a könyvtár már előbb is szenvedett némi veszteséget. Fentebb közöltük Sontag György bártfai kántornak 1596-ban kelt levelét eléggé bő kivonatban, hogy az olvasó sejtthesse, hogy Sontag azon vád ellen védi magát, mintha a templomi könyvtárnak nem eléggé hű őre lett volna. Még érdekesebb Miska Bálintnak 1595-ben kelt levele. Miska Bálint, löcsei kántor, 1595-ben a bártfai Sz.-Egyed temploma számára nagy orgonát épített, melyre vonatkozólag számos datum nélküli levelét őrzi a bártfai levéltár. Az alatt közlendő levélben a bártfai templomszolgának védelmére kel, kit, úgy látszik, azzal vádoltak, hogy az orgona építéséhez szükséges hárttyát, melyet ő szolgáltatott Miskának, a templom régi könyveiből vette. Miska védelméből kitűnik ugyan, hogy a templomszolgától vajmi kevés és értéktelen hárttyát kapott, de kitűnik az is, hogy Walach Mihály városi senatortól és templomgondnoktól megkapta az általa kívánt hárttyakönyveket, melyeket azelőtt való nap Guttgesell Dávid, ki többre becsülte a régi könyveket, megtagadott volt tőle. E könyvek Miska állítása szerint a templomi szolgálatra hasznavehetetlenek voltak és a hárttya is nagyon meg volt már rongálva, az egész tény azonban mégis jellemző arra nézve, hogy mily szemmel nézték akkor a város műveltebb polgárai is a régibb szerkönyveket, gradualékat, misekönyveket stb.; mert hogy

csak az ilyeneknek vehette Miska hasznát, alig szenved kétséget. Ime a levél szövege: ¹

Meinen freundlichen grusz mit Wuntschung Gottes gnaden sampt aller glückseeligen Wohlfart.

Namhafftiger weiser herr Richter, Ehrsame weise liebe Herrn. Disz mein schreyben abermalige langet an Ewer Ehrsame Weisheiten ewers glöknern halben, das er angefochten und verdacht wirdt etlicher Pargamenen halben, wie ich verstanden hab. Derhalben ich E. E. W. einen bericht von mir iezunt geben wiell. Nachdem ich zum Werk alte Pargamenen, derer sonst in Kkirchen kein nutz ist, bedürft hab, sonderlich zur laden, vnd ich im sitzendt raht beim geding des zumelden vnd einzudingen vergessen, bate ich nicht allein vorgemelten Gregorium glekner sondern den hern Christoff seliger gedechtnis vnd etliche aus dem Raht, als den Herren Michel Walach, den ich wohl gedenk, weil er Kkirchenvatter war, sie wollen verhülfflich sein, das ich irgendt ein altes unnützlich Pargamens büchel bekommen möcht, dieweil ichs beim geding vergessen hatte solches zu begeren. Nicht lang hernach schickte mir obgemelter Gregorius ewer Kkirchendiener durch den Stenzel einen bogen, der aufn weg verlohren hatte, ob es mir an solchen genüglich sein würde, den bogen umb 2 d. geschetzt. Aber es dauchte mich zu tewer, both ihm in meinem schreyben gleichwohl zvi halben groschen, aber sie sindt auch nicht zvi pfennig werdt gewesen. Hernach im winter nach dem geding, als ich selbs bin hin kommen vnd die 4 stuck als 2 Tremulandt item Vogelgesang, item Pauck beim Ehrsamen Raht mir zu 15 fl. vnd die alten pfeiffen darzu, welche do ich im gewelbe besach und alte bicher von pargamenen da lagen, zezte ich ahn, in beywesen daselbs der Ehrsamen weisen herrn: David Guttgesell vnd Michel Walach, das ich Pargamenen bedarffen wurd zum werk, aber der herr buchdrucker wolt

---

¹ Külczíme: Denen Namhafftigen Wohlweisen Herren N. Richter und Rathsgeschwornen zu Bartfelt meinen grossgünstigen Herren zu behändigen. Bartfelt. Leutschau.

nichts thun. Den andern Tag wie ich die Pfeiffen weg nahm, da der Herr Michel, Walach darbey war, gab er mir daselbs alte, da auch die Pargamenen nicht alle zu brauchen waren, vil weniger hett mans kundt in der Kirchen brauchen, derer ich ein halben bogen der besten aus denselben übersende. Vnd wen ich nicht Pargamenen alte hett gehett, so hett ich anstatt derer müst papir brauchen, es soll ya E. E. W. lieber sehen das mit Pargamenen (wo es von nöten hatt gethan) dan mit papir ist geleymt worden.

Darumb diesem meinem Zeigen nach ist mein freundliche bitt, das man den glockner nicht verdenken wolle.

Ich hab verstanden, das der Organist von Neyen Zans schon bey ewch ist gewesen, vnd ein prob im werk gethan, aber er ist nicht tüchtig darzu wie ich dan vor etlicher Zeit mein iudicium von ihm E. E. W. zugeschrieben hab, soll ein böser Organist aufs Werk kommen, so wirdt auch das Werk bösz gehört werden. Letzlich, was ich vormals in meinem nechsten schreyben meines sohnes wegen hab zugesagt, das will ich thun. Damit befehle ich mich in E. E. W. allezeit lieb und gunst, E. N. W. in gottes gnedigen Schutz und Schirm. Raptim geschen zur Leutsch 1. Martii.

E. E. W. allzeitt williger

Valentinus Miska.

Kürchen wnd Schulen Cantor daselbs.

Érdekes felvilágosítást nyújtanak a templomi könyvtár állapotáról a XVIII-ik század első negyedében az ezen időből ránk maradt leltárak. Az első 1705. október 28-ikán készült azon alkalomból, hogy Sz.-Egyed templomát leltár mellett ismét átadták a protestansoknak. A még ma is meglevő számos énekeskönyvön és scartétán kívül nyolcvanhárom szám alatt 122. kötetet sorol fel. A második leltár, mely éppen oly felületesen van szerkesztve mint az első, 1725-ben április 6-ikán készült azon alkalomból, hogy Ceum Albert helyébe Demek András lépett mint sekrestyés. Ezen utóbbi jegyzék csak részét képezi a templom összes lel-

tárának; megvan egykorú másolata is az „Inventarium Bibliothecae Parochialis Ecclesiae S. Aegidii Abbatis Bartphensis“ cím alatt, mely azonban az „Opus Thomae de Aquino in Librum 1um Sententiarum in fol.“-al jelölt könyvvel megszakad; többi levelei elvesztek. E második leltár 112. szám alatt 134. kötetet sorol fel, tehát tizenkét kötetet többet, mint az első, ámbar ebben megint 34 kötet van olyan, melyeket a második leltárban felsorolt könyvekkel nem lehet határozottan azonosítani; ezeket az első leltárban keresztrel jelöltem, míg a szögletes zárjelbe foglalt számok az 1832-ik évi leltárra, illetőleg a könyvtár mostani állományára vonatkoznak. Ha másrészt tekintettel vagyunk arra, hogy a második leltárban 52. oly munka van, melyek az első leltárban nincsenek felsorolva, de a melyek részben még most is megvannak a templomi könyvtárban, könnyen be fogjuk látni, hogy ezen eltérést a két leltár között inkább mindkét leltározás felületességéből, mint azon feltevésből magyarázhatjuk, hogy a templomi könyvtár 1705. és 1725. között 15—20 kötettel gyarapodott.

Consignatio

Librorum Bibliothecae Ecclesiae Bartphensis S. Aegidii Abbatis facta Anno 1705. die 28 8bris et prae manibus Evangelicorum relictorum, ut sequitur

Series.

† Primo Missalia Strigoniensia Antiqua in folio N^o septem id est 7. [v. ö. 45]

2. Refutatio compilationis Calvinisticae in folio N^o una d: e: 1. [47]

† 3. Antifonarium magnum cum maximo defectu continens folia membranea N^o undecim. Antifonarium N^o unum d: e: 1.

† 4. Aliud Antifonale magnum cum aliquo defectu continens folia membranea N^o Centum quadraginta id est 140.

5. Graduale maius cum defectu aliquo continens tamen folia membranea N^o Centum triginta quinque id est 135.

† 6. Scotus Super Magistrum in folio. [9]

7. Biblia Germanico Latina Lutheri in quarto consistentia in tomis N^o decem id est 10.

† 8. Psalteria seu Breuiaria antiqua scripta N^o tria d: e: 3 [56. 57. és a nem leltározott codex]

9. Alexandri de Ales Ordinis minorum summa Theologica in folio consistens in foliis tribus id est 3 [13—15]

10. Vigandi haebrea Grammatica in Octavo N^o una d: e: 1.

† 11. Stobaei Sententiae Selec: Tomus unus in fol. id est 1.

12. Gersonis pars prima, tertia et 4ta in folio tomis tribus id est 3. [20. 21]

13. Favelli (*így*) in folio tomus 1mus et 2dus [63. 64]

14. Copernici revolutiones in folio tomus unus id est 1.

15. Peurbachi tabulae eclipsium in folio tomus unus id est 1. [65]

† 16. Comentaria Lovaniensium in Aristotelis Logicam in folio tomus unus id est 1.

17. Virgilius in folio N^o unus id est 1.

18. Aristotelis Phisica in quarto maiori N^o una id est 1. [70]

19. Organum Aristotelis cum Comentario in 4to maiori N^o unum d: e: 1. [67. vágý 68]

20. Organum Aristotelis Graecum in quarto N^o unum id est 1. [67. vágý 68]

21. Loci communes Philippi Melanchtonis in 4to tom. 1.

† 22. Postil. scripta in folio minor.

23. Pausoniae historia Graeciae in 8vo maiori tom. N^o unus d: e: 1.

† 24. Ciceronis Epistolae in 8vo.

† 25. Seborus de Phrasibus latinis in 8vo.

† 26. Philippi Logica et Rethorica.

† 27. Grynei in vetus testamentum resolutio.

† 28. Avenari Grammatica Haebraica in 8vo.

29. Disputatio Haidelbergensis in 8vo.

30. Cornetti in Epistolas ad Romanos et Galatas in 8vo. tom. 1.

31. Theorica perbachii in 8vo.

32. Corpus doctrinae Vigandi in folio tom. 1.

33. Vigandi Corpus doctrinae in folio tom. unus.

34. Chemnicus de duabus naturis. [53]

35. Ciceronis Libri tres de officiis cum Volffgangi commentariis in folio tom. unus.

36. Exaequiae Saxonicae seu Orationes funebres in 4to tom. unus.

† 37. Nicolai Selnecceri Contiones funebres Germani in 4to tom. unus.

† 38. Philippi han Contiones funebres in 4to pars 3ia.

† 39. Bethaniae miraculum Georgij Vaynrich in 4to Ger.

† 40. Christus Natus mort. redivivus Joannis Hoffsteter.

† 41. Theosophia fidei antiquae et vitae verae Christianae Hermani Rathman.

42. Tuba Angelica Terribilis de 4. novissimis hominis Eliae Ursini. in 4to.

43. Contiones Funebres Joannis Sartorij. German.

44. Aristotelis Ethica Graeca in fol. minori.

45. Prima Pars Gasparis Schvenckfeldij Germani in fol. [72]

† 46. Volffgangus Museulus in Joannem in fol. [42]

† 47. Bibliorum Roperti pars prima et 2da in fol. tom. 2. [54?]

48. Erasmi Rothaerodami Libri N° 7 in folio. [23—29]

49. Eiusdem Erasmi novum testamentum in folio. [30]

† 50. Jus Canonicum in tribus tom. seu voluminibus in fol. regali. [2. 3. 4?]

51. Leonardus de utino super Festa in folio. [52]

52. Postilla Joannis nidet et Apologia Cibile¹ [?] in folio.²

† 53. Ax Taxanus compiler super decretum in fol. regali. [12]

¹ Oly.: Cyrilli.

² Az első munka Joh. Nider beszédeinek gyűjteménye („Sermones totius anni de tempore et de sanctis cum quadragesimali“) lehet, a második Cyrillus „Speculum sapientiae seu Apologeticus.“ Az 1725-ik évi leltárban mint „Apologia Cirilli seu Ethica moralis“ fordul elő, a miért is valószínű, hogy a hely és év nélkül, alkalmasint Augsburgban Sorgnál, nyomatott kiadással azonos, melynek címe: „Incipit quadripartitus apologeticus Cyrilli episcopi de Greco in latinum translatus qui relucet moraliter in philosophia ethica per quatuor cardinales virtutes et morales“ (Hain nr. 5905).

54. Postilla Leopoldi de Saxonia in fol. regali. [7?]
55. Compillatio Decretorum Gregorii in foll. regali [1]
56. Egesipus de Excidio Jerosolimitano in fol.
57. Thomas de aquino super librum 1mum sententiarum. [36]
58. Speculum Decem Praeceptorum Henrici Herbergeri in fol. [43]
59. Compendium Theologicum Joannis Nider in fol. [51]
60. Originis pars 2-da in fol.
61. Bernardus super Cantica Canticorum in folio. [62]
62. Beccenhud super librum distinctionum in fol. [61]
63. Thomas de Aquino super librum 4tum Sent. in fol. [37]
64. Bonaventurae pars 3ia in fol. [32]
65. Antonini super Sententias pars 2da et 3ia in duobus tomis. [39. 40]
66. Lyra in vetus testamentum in fol. regali. [11?]
67. Pharetra doctorum de virtutibus¹ in fol. regali.
68. De Utino Sermones in fol. regali. [5]
69. Postilla Herffonis in fol.²
70. Postillae Mefredt Pars hyemalis et aestivalis in 2. tom. [44. 45]
71. Postilla Roberti de Lyceo in fol. [49]
72. Gregorij duplex tom. in fol. regali moral. [1. 2]
73. Moralia Gregorij et Leonis Pontifi. in folio.
74. Hyeronimi Epistolae in fol.
75. Josephus Flavius in fol.

¹ Alkalmasint a „Pharetra, auctoritates et dicta doctorum, philosophorum et poetarum continentia“ című mű, melynek első, hely és év nélküli kiadásának címe: „Auctoritates ac dicta pulcherrima sanctorum doctorum et aliorum philosophorum ac poetarum fide dignorum secundum alphabeti ordinem de viciis et virtutibus nec non pro devocione et praedicatione quod alio nomine pharetra doctorum nuncupatur incipiunt feliciter.“ A XVI-ik században, úgy látszik, nem adták ki többé.

² Herpf Henriknek „Sermones de tempore, de sanctis etc.“ című munkájának azon kiadása, melyet Drach Péter Speierben 1484. táján nyomtatott (Hain nr. 8528). Végén a kiadónak egy epilógja van, melynek első sora: „Suscipe sermones Herpfonis lector opimos.“ V. ö. az 1725-iki leltárt.

76. Augustinus in Psalmis in folio. [19]

77. Ubertini de Cassari¹ arbor Vitae in fol.

78. Holkod super proverbias Salomonis in folio. [46]

79. Osvaldi Comentariorum in theoricis Purbachi in fol. [66]

80. Epitome Astronomicum Maslini in 8vo.

†81. Praeterea dantur quam plurimi libelli Musici et Scartetae.

†82. Cum Ennarationibus Cartusiani in 12. Prophetas minores in folio.

†83. Biblia Francisci Moniliensis Latina in folio impressa Venetiis Anno 1483. pri. Callendas Novembr. [58]

84. Glossae ordin. pars prima, tertia et quarta. [33—35]

Datum Bartphe die 28 8br. Anno 1705

(az aláírások és pecsétek:)

Praesente me Nicolao Krucsay Abbate B. M. de Csátár Archidiacono de Tárcsafő tanquam a Sua Serenitate Principali deputato mpr.

Coram me Joanne Melzer Suae Celsitud. Principalis Commissario.

Coram me Sigismundo Becskeházi Commissario.

Coram me Emerico Görgey suae Serenitatis Principalis Deputato Commissario.

*

A fentebb említett második leltár következőképpen hangzik:

Anno 1725 die 6. Mensis Aprilis Erga Gratosam Commissionem Illustrissimi Domini L. B. Michaelis Fischer quâ delegati Regio Cameralis Commissarii pro restauratione Magistratus Civitatis Bartphensis per Dominos infrascriptos (igy) causa neosubstituti Sacristiani Andreae Demek in locum D. Alberti Ceum antehac sacristiani ordine sequenti conscriptio est facta.

(Eredetileg a cím következőképpen hangzott: Consignatio Bonorum et Rerum Ecclesiae Bartphensis Beati Aegidii Abbatis medio Dominorum Thomae Scholtz ac Joannis Fridl quâ e gremio Amplissimi Magistratus Deputatorum,

¹ Ubertinus de Casali „Arbor vitae crucifixi Christi“ című munkája megjelent Velenczében 1485-ben.

Die et Anno infrascriptis Circumspecto D.^o Andreae Demek in officio Sacristiani successori erat sequens data).

(A templom kincsei közt:) 42. Missalia sunt praesto N° 4.

Sequitur Inventarium Bibliothecae.

In Risco sub N° 1° et (ez később beszúrva) inveniuntur libri sequentes

1° Divi Cecilij¹ Cypriani Episcopi et Martyris Carthaginiensis opus in folio de diversis tractans.

2° Chemnitius de duabus naturis in Christo in 4to (34) [53]

3. Loci communes² (igy) Philippi Melanthonisin octavo (21?)

4. Disputationes Haidelbergiensis Causâ Coenae Domini. (29)

5. Opus D. Irenaei Episcopi Lugdunensis in folio tractans de veterum Haebreorum opinionibus.

6. Chrisostomi Javelli Canapicij ordinis Praedicatorum Philosophi et Theologi Tomus 2dus. (13) [64]

7. Biblia Germanico Latina Item Expositio Lutherana super explicatione 4 Librorum Scripturae Sacrae. (7)

8. Praefatio Martini Lutheri in Psalterium (az a kéz, mely a csonka másolatot irta, hozzászerzi:) et Libros Machabeorum.

9. Epistolae Sancti Hyeronimi. (74)

10. Postilla Roberti de Licio in Dominicas et hebdomada³ (igy) quadragesimales (71) [49]

11. Divi Cirilli Alexandrini Episcopi Theologi opus in folio.

12. Rituale Rationale Catholicum. in folio.

13. Moralia Gregorii in librum Job et Leonis Pontificis Sermones in folio. (73)

14. Operum Erasmi Rottherodami Thomus 2dus in folio. (48) [24]

15. Theologia S. Dionisij areopagitae in folio.

16. Balthazaris Slesitae a Canth Antonini Pars 3. in folio. (65) [40]

¹ *Cecilianus* van a másolatban. ² *communes* a másolat.

³ *hebdomas* a másolat.

17. Eiusdem authoris in folio Pars 2.¹ super sententias (65) [39]

18. Compendium Theologiae Joannis Nider in folio. (59) [51]

19. Postilla Herphonis de tempore sanctis et tribus partibus poenitentiae in folio. (69)

In Risco sub N° 2do sunt sequentia

1. Opus variarum materiarum theologicarum in folio.

2. Compilatio Decretorum Gregorij noni in folio. (55) [1? 2?]

3. Jus Canonicum in folio. (50?) [2? 3? 4?]

4. Jus Canonicum aliud in folio simili antiquo tipo impressum. (50?) [2? 3? 4?]

5. Gregorii moralia in folio. (72) [6? 8?]

6. Pharetra Doctorum de virtutibus et vitiis in folio. (67)

7. Sermones cuiusdam authoris Utini vocati in folio. (68) [5]

In Risco sub N° 3.

1. Theatrum Diabolorum in folio.

2. Opus de discrimine novi et veteris testamenti in 8vo.

3. Tuba Angelica de quatuor novissimis. (42)

4. Postilla Leonardi de Utino super festa in folio. (51) [52]

5. Postilla Joannis Nider et Apologia Cirilli seu Ethica moralis in fol. (52)

6. Postilla Mefret sive hortulus Reginae de sanctis et de tempore in fol. (70?) [44. 45?]

7. Postilla eiusdem authoris Pars hyemalis de sanctis per annum in folio. (70?) [44. 45?]

8. Bekenhaub authoris opus super duos libros distinctionum. (62) [61]

9. Annotatio Principalium Sententiarum non habendo authoris nomen in folio.

10. Prologus in Sacram universam² Scripturam in folio. [11?]

11. Speculum X. Praeceptorum Henrici Herb in folio. (58) [43]

¹ pars 2. in fol. a másolat. ² Universam sacram a másolat.

12. Opus Thomae de Aquino super librum quartum Sententiarum in folio. (63) [37]

13. Opus Casparis Svenkfeldt de agnitione Christi in folio. (45) [72]

14. Opus S. Augustini de SSima Trinitate in folio. [17]

15. Postillarum Meffret aestivalium thomi 2. in f. (70?) [44. 45]

16. Liber Egesipij historiographi de excidio Hierosolimitano in f. (56)

17. Aristotelis Ethica graeca in Decimo. (44)

18. Vigandi Corpus Doctrinae in Decimo.

19. Comentarii Origenis Adamantini in Evangelium Matthae in fol.¹

20. Pars Secunda. (60)².

21. Opus Thomae de aquino in librum 1mum Sententiarum in fol. (57) [36]

In Risco sub N° 4°

1. Dictionarium Bercharij expositionem Litterarum alphabetisticarum complectens in folio. [60]

2. Glossa Ordinaria p. V. et VI in novum Testamentum in fol. (conf. 84) [33—35]

3. Operum Bonaventurae Pars 3ia in fol. (64) [32]

4. Eusebius et Chronologia Funcij in fol. [66?]

5. Comentariorum in Evangelistam Joannem Heptas prima in fol. [42]

6. Operum Erasmi Rotherodami diversas in se Epistolas complectentis Thomus 3 ius in f. (48)

7. Glossa ordinaria p. IV ab Isaiae libris ad Machabaeorum in fol. (84) [33—35]

8. Glossa ordinaria in Pentateuchum Moysis in fol. (84?) [33. 35]

9. Thomus 6. Erasmi Rotherodami novum Testamentum complectens in fol. (49) [30]

10. Thomus 4. Eiusdem authoris quae ad morum institutionem pertinent complectens in fol. (48) [28?]

11. Operum Philippi Melanthonis Pars 3. continens enar-

¹ in *Evangelium Mathe*; Pars 2da in fol. a másolat.

² *Eiusdem pars altera* a másolat.

rationes Evangeliorum Dominicalium secundum Matthaeum, Joannem, ac Epistolas Pauli ad Romanos in fol. [74]

12. Philippi Melanthonis Operum Pars 1ma Catechesim complectens in folio. [73]

13. Thomus 5^{tus} Operum D. Joannis Chrisostomi Archiepiscopi Constantinopolitani, in quo Exegematica, Didactica, alia, aut Paraenetica, comprehenduntur, uti ex Cathalogo Pagellae videre licet in folio.¹

14. Opus Philippi Melanthonis 4^{tum}, continens enarrationes in Epistolas Ad Romanos, Corinthios, Colossenses, Thimotheum et alia in folio. [75]

15. Thomus 4^{tus} Operum Divi Joannis Chrisostomi Archiepiscopi Constan. expositionem in Epistolas D. Pauli continens in folio.

16. Refutatio Compillationis Calvinisticae in folio. (2) [47]

17. Volfij Comentarius in Librum Officiorum Ciceronis in fol. (35)

18. Erasmi Osvaldi Schrekenfuschii Comentariorum de Mathematicis actis, motibus Planetarum, Coniunctionum et opusculum Ecclepsiis scribentis. in folio. (79) [66]

In Risco sub N° 5.

1. Erasmi Rotherodami Tomus 5^{tus} quae ad pietatem spectant in se continens in folio. (48) [27]

2. Thomus 3. Divi Joannis Chrisostomi continens acta de fide in Christo et aliis uti patet in folio.

3. Operum Sancti Ambrosii ac Epistolarum Pars 1^a in folio.

4. Divi Augustini Tomus in Psalmos in folio. (76) [19]

5. Alberti Magni Compendium Theologicum et in Apocalipsim et Richardi super 4. Sententiarum. in Decimo fol. [38]

6. Operis 5^{ti} Erasmi Rotherodami Testamentum novum. (49) [30]

7. Liber in folio interpretationem Litterarum alphabeticarum continens.

¹ Valószínűleg összes műveinek Baselben 1558-ban nyomtatott latin kiadása: „Opera omnia in VII tomos divisa“, a melyről Ebert azt mondja, hogy „gewöhnlich 5 Bände.“

8. Glossa ordinaria p. III a Libro Job: ad Ecclicum (*így*) tractans in folio. (84) [33—35]

9. Bernardi super Cantica Canticorum et Albertus Magnus super Mis: in fol. (61) [62]

10. Corneti in Epistolas ad Romanos et Galatas opus in 8vo. (30)

11. Liber in 8vo de iustitia humilitate et aliis virtutibus sonans.

12. Opus exequias Saxonicas et funebrales orationes in se complectens in 8vo. (36)

13. Corpus Doctrinae Vigandi in folio mediocri. (32) (33)

14. Virgilius in folio. (17)

15. Evangelia S. Ambrossij cum suis glossis in folio.

16. Theorica Purbachij in 8vo. (31) [66]

17. Pausionae Historia Graeciae in 8vo. (23)

18. Aristotelis Physica in maiori folio quam octavo. (18) [70]

19. Henrici Bullingeri Ecclesiae Tiburinae ministri Sermonum Decades quinque in folio.

20. Erasmi Rotherodami operum tomus 9nus apologias eiusdem complectens in folio. (48) [29]

21. Organum Aristotelis cum comentario in folio. (19) [67. 68]

22. Opus Ubertini de arbore vitae scribentis in folio. (77)

In Risco sub N° 6.

1. Summa totius Sacrae Scripturae Librorum Veteris et novi Testamenti in fol.

2. Prophetia Izaiae hebraice in fol.

3. Postilla scripta caractere antiquo in fol.

4. Organum Aristotelis graecum tractationes logicae complectens in decimo. (20) [67. 68]

5. Volumen secundum Partis historialis Antonij Episcopi Florentini in fol. [41]

6. Volumen Moralium Catonis loco Evangeliorum Dominicalium explicat fol. [48]

7. Volumen de transfiguratione Domini et subsequentium Dominicarum in fol. cum explicatione.

8. Tomus 6^{tus} omnium operum Martini Lutheri Enarrationes in primum librum Mose habens in fol.

8. Comentariorum in Izagogen Porphyrii et omnes Libros Aristotelis de Dialectica in fol. [69]

10. Opus Nicolai Copernici de revolutionibus orbium caelestium in folio. (14)

11. Volumen Ecclipsium Magistri Georgij Peurbachii in folio. (15) [65]

12. Proemium fortalitij fidei in folio. [22]

13. Missale Strigoniense in fol.

14. Missale aliud magnum in folio.

15. Liber scriptus in se varia pietatis opera completens in fol.

16. Operum D. Joannis Chrisostomi Thomus 1 et 2 in fol.

17. Rituale in membranaceis foliis conscriptum in fol.

18. Prologus Authoris Nicolai de Lira in vetus testamentum in fol. (66)

19. Postilla Leopoldi de Saxonia in fol. (54)

20. Gregorii Moralia in folio (72) [6? 8?]

21. Thomus Alexandri de Ales de diversis mundi rebus tractans in fol. (9?) [13?]

22. Tomus Controversiarum et Quaestionum cuiusdam authoris Alexandri praefationem non habentis in folio. [14?]

23. Alexandri de Sales Summa Theologiae in folio. (9) [15?]

24. Missale Strigoniense in folio.

25. Gersonis Pars 1. 3. et 4ta descriptiones terminorum ad Theologiam utilium et alia diversa in se continens in folio. (12) [20. 21]

In Risco sub N° 7 reperiuntur.

1. Liber de divinis scriptus in magna quantitate nullum titulum habens.

2. Item alter eiusdem formae.

Item 3^{tius} similis.

Praeterea vero sunt libelli musicales quam plurimi.

In Risco sub N° 8 reperiuntur.

1. Vigandi Hebraica Gramatica in 8 vo. (10)

2. Epitome astronomica Michaelis Meselini in 8°. (80)

3. Erotemata Philippi Melanthonis in 8°. (26?)

4. Graduale habens membranacea folia circiter 130.
5. Aliud Graduale aequae similia folia habens cir. 136 (5)
6. Chrisostomi Javelli Canapicij Tom. 1 qui ad rationalem, naturalem, moralem ac Divinam Philosophiam pertineant in fol. (13) [63]

7. Gratiani Decretum in magno extraordinario folio. [4]
Et in duobus riscis musicalia impressa et scripta.

Apud ad. rev. Dominum Plebanum Joannem Kortucky [?] sunt inventi libri eiusdem Bibliothecae sequentes.

1. Sermones S. Vincentij de Valentia in folio.
2. Partes Sacrae Scripturae Germanico Latinae N° 5.
3. Holcot Super Proverbia Salamonis. (78) [46]
4. Summa Angelica de Casibus Conscientiae. [31]
5. Joannis Sartorij opus in 4to Conciones funebrales in se continens. (43)
6. Item opus Joannis Hermanni in similibus. (41 ??)
7. Flavius Josephus de rebus Judaicis tractans. (75)

*

Összehasonlításul mellékelem a templomi könyvtárnak legújabb és jelenlegi állományának eléggé pontosan megfelelő leltárát, melyet 1832. júl. 12-ikén Tomcsányi József senator és Myskovszky Ferencz cancellista készítettek. Eredeti példánya keretben a könyvtári helyiségben függ; nem egészen hű másolatát, melynek lényegesebb hibáit az eredeti alapján kijavítottam, míg csekélyebb jelentőségű eltéréseit kijavítani rá nem értem, Myskovszky Viktor közölte (Bártfa középkori műemlékei I p. 108; honnan a Magyar Könyvszemle is átvette 1880. p. 25—27.).

1. Compillatio Decretorum Gregorii Canonico Juridica.
2. Jus Canonicum I.
3. Ugyanaz II.
4. Decretum Gratiani Canonista per Bas: Bernhardum Richel.
5. Explicatio Vitae Sanctorum.
6. Gregorii Moralia.
7. Opus Vitae Christi, per Leutolphum de Saxonia.

8. Gregorii Moralia.
9. Quodlibet Joannis Dunszt Scoti, subtilis Theologorum Monarchae.
10. Explanator secundum Literas Alphabeti vetusti.
11. Nicolai a Lina, Explanatio Veteris Testamenti.
12. Opus variarum Materiarum Theologicarum.
13. Alexandri de Ales II. rész.
14. Ugyanaz III. rész.
15. Ugyanaz IV. rész.
16. Vetus Manuductio Ceremoniarum.
17. Divi Aurelii Augustini Eppli, de Sta Trinitate.
18. Expositio in Evangelium secundum Joannem et Roberti Carasoli de Licio super laudibus sanctorum et origine erroribus (*így*).
19. Aurelius Augustinus super Psalmos.
20. Joannis Gerzon Ord. Coelestinorum, Pars I.
21. Ugyanannak II. és III. része.
22. Fortalitium Fidei, Origo Mohametanismi.
23. Erasmi Rotterodami I. rész.
24. Ugyanannak II. "
25. " III. "
26. " IV. "
27. " V. "
28. " VI. "
29. " VII. "
30. " VIII. "
31. Summa Angelica de Casibus Conscientiae.
32. Bonaventure Pars III.
33. Glossa ordinaria I.
34. Ugyanaz III.
35. Ugyanaz IV.
36. Thomae de Aquino, super librum Imum Sententiarum.
37. Ugyanaz IV. rész.
38. Alberti Ratisbonensis Eppli, Comp. Theol. et Apocalyps.
39. Antonini super Sententiis Pars II.
40. Ugyanaz Pars III.

41. Antonini super Historialis.
42. Musculus Wolfgangus in Joannem.
43. Speculum Aureum 10 Praeceptorum, Henrici Herb.
44. Menfred alias Hortulus Reginae.
45. Menfred, Postilla Aestivalis.
46. Holcot, super Proverbia Salamonis.
47. Solida Refutatio Compillationis Zwinglianae et Calviniae.
48. Moralia Catonis in forma Evangeliorum Domini-
calium explicata.
49. Postilla Roberti de Lino.
50. Opus Vincentii Confessoris super Postilla.
51. Compendium Theolog. Joannis Nider.
52. De Utino Leonardi Postilla super Sanctis.
53. Martinus Chemnitzius Theologia.
54. Summa S. Scripturae Veteris et novi Testamenti.
55. Psalterium, rectius Missale Antiquum (Myskovszky
hozzáteszi hogy: 1479).
56. Liber Psalmorum scripti Anni 1481.
57. Antiphonale Antiquum scriptum.
58. Psalterium Antiquum manuscriptum.
59. Liber de Judicio Ecclesiastico.
60. Dictionarium Petri Berchovii.
61. Dictionarium Joannis Bekkenhaub.
62. Bernhardi super Cantica Canticorum.
63. Chrysostomi Javelii Canapicii Tom. I.
64. Ugyanannak II. része.
65. Georgii Peubachii Astrologia.
66. Erasmi Osvaldi Commentaria Astrologiae.
67. Aristotelis Organum in Logicam, Liber Graecus.
68. Ugyanannak II. része.
69. Commentaria Phylosophiae Lovariensium,
70. Physica Aristotelis.
71. Explanatio Martini Lutheri in Genesim.
72. Caspari Swengfeldii.
73. Philippi Melanchtonis Pars I.
74. Ugyanannak III. része.
75. „ IV. „

Ezen három leltár segítségével könnyű meghatározni, hogy mely könyvek veszttek el a templomi könyvtárnak 1705. és 1725-ben történt leltározása óta. A melyik könyvhöz az első és második leltárban nincsen szögletes zárjelek közt kitéve mostani signaturája, az 1832-ben már nem volt meg a templomi könyvtárban. Kérdés csak, hogy mikor tűnt el és hova lett az a 96—100 kötet könyv és kézirat, melyekről az 1705-ik és 1725-ik évi leltárakból tudjuk, hogy még a XVIII-ik század elején megvoltak a templomi könyvtárban.

Egészen biztos feleletet ezen kérdésre nem adhatunk; csak valószínűnek tarthatjuk, hogy nagy részük 1749-ben Barkóczy püspök könyvtárába került. Hogy azután mi történt velük, arról nincsen tudomásunk. Stephanovszky Sándor úr szíves tudósítása szerint Egerben sem az érseki egyházmegyei levéltárban, sem a lyceumi könyvtárban semmi nyoma bártfai provenienciájú könyveknek vagy kéziratoknak. Ezen körülmény azonban korántsem feltűnő. Barkóczy püspök idejében ugyanis Egerben — ismét Stephanovszky úr szerint — még közkönyvtár nem létezett; ha tehát Barkóczy Bártfa városa könyvtárának egy részét megvette, azt saját magánkönyvtára részére vette meg, s midőn Egerből az esztergomi székre ment át, bizonyára könyvtárát is Esztergomba vitte föl. Itt sem volt azonban maradásuk. Főt. Feichtinger János úr szíves értesítése szerint az esztergomi főegyházmegyei könyvtárban egy könyv sem létezik, melyről Barkóczy Ferencz érseket mint tulajdonost megnevezni lehetne, habár elődei, u. m. Lippay, Szelepcsény, Széchényi érsekek könyvei nagyobb számmal fordulnak elő.

Egy másik körülmény, melyet állításunk ellen fel lehetne hozni, nem sokat nyom. Valószínűleg a templomi könyvtárra vonatkozik az, a mit gróf Dezsőfi József (Bártfai levelek. Sárospatakon 1818.) a bártfai ciszterciták könyvtáráról mond, hogy t. i. „a hajdan itten virágzó Tisztertíták bibliotékája” maradványai az előbbi erdélyi püspök Gróf Batytyányi kezére, még Egri kanonok létében

kerültek.“ Csakhogy tekintve azt, hogy Beke Antal úr a gyulafehérvári könyvtárban, hova tudvalevőleg Batthyányi könyvei kerültek, sem az incunabulumok, sem az egyéb nyomtatványok közt a legszorgalmasabb nyomozás dacára nem talált bártfai provenientiájú könyveket, vagy határtalan túlzásnak kell tartanunk Dezsőfi tudosítását, vagy azt kell feltennünk, hogy összetévesztette Batthyányt, az egri kanonokot és lelkes könyvgyűjtőt, Barkóczy egri püspökkel, kinek nevéhez fűzik többi forrásaink a bártfai templomi könyvtár legnagyobb spoliatióját, mely fennállása óta érte. — Ezen eseményre nézve két rendű forrásunk van. Ribini (*Memorabilia Eccl. Ang. Conf. Posonii* 1787. I. p. 39.) Székely Sámuelnek 1767. szept. 16-ikán hozzá intézett leveléből idéz egy passust, melyből kitűnik, hogy az ő idejében Bártfán azt mesélték, hogy Barkóczy érsek 1750-ben a canonica visitatio alkalmával száz forintért vagy tallérért megvett a várostól a vallási ügyekre vonatkozó minden okmányt, melyek a városházán (a levéltárban) őriztettek, többek közt Luthernek sajátkezű leveleit is: „*Perquisiveram*“, írja Székely Samu, „*a praecipuis civibus, num Epistolae Lutheri, quarum Stöckelius in dedicatione postillae suae facit mentionem, quas ad Bartenses dederat, supersint; responderunt, Episcopum Agriensem Barkotzium, anno 1750. dum visitasset has partes quidquid religiosorum fragmentorum et documentorum in curia erat, depositis centum florenis vel thaleris, sui iuris fecisse ac accepisse*“. Összefügg alkalmasint ezen versióval az a másik mese, mely szerint Melanchthonnak egy sajátkezűleg írt kézirati munkáját, melyet Luthernek és Melanchthonnak leveleivel együtt a bártfai levéltárban őriztek, később Eperjesre vitték és nyilvánosan elégették. Erről Fejérváry Károly tudósít bennünket „*Collectanea Comitatus Sárosiensis*“ című kézirati munkájában, mely valószínűleg a XVIII-ik század utolsó negyedében íratott és jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában (Fol. 281.) őriztetik: „*Frequentes ad suos sequaces ipse Lutherus et Philippus Melanchton dederunt epistolas, quae*

instar cymelii cuiusdam pretiosi in publico tabulario asservabantur una cum opere quopiam Melanchthonis propria manu exarato, quod subinde Eperiessinum perlatum medio in foro uti merebatur igne exustum est¹.¹ Hogy ugyanaz történt volna Luthernek és Melanchthonnak sajátkezű leveleivel is, ezen tudósításból nem tűnik ki; inkább az ellenkezője — bár feltűnő, hogy így értelmezvén Fejérváry szavait, nem tudjuk, hogy mi történt ama levelekkel, melyekről maga Fejérváry mondja, hogy az ő idejében már nem voltak meg. Bármint legyen különben a dolog, és bármennyire tény, hogy Luthernek és Melanchthonnak levelei a XVII-ik században vagy a XVIII-ik század első felében eltűntek a bártfai levéltárból, mégsem tartom valószínűnek, hogy a bártfaiaknak Székely Samu által közölt elbeszélése megfelel a történeti valóságnak. Teszem pedig ezt nem csak azért, mert magam is meggyőződtem arról, hogy határtalan túlzás azt állítani, hogy Barkóczy megvette a várostól „quidquid religiosorum fragmentorum et documentorum in curia erat“ és mert alig bihető, hogy Barkóczy éppen a reformatió fejeinek levelei iránt oly annyira érdeklődött volna, vagy csak azért vette volna meg, hogy a tűzbe vettesse, — hanem teszem még inkább azért mert a bártfai protestans egyház historiographusa, Klein, egészen másképpen adja elő a dolgot. A „Collectanea Historiae Ecclesiasticae Bártphensis Augustanae Confessioni addictor. Ecclesiae a tempore Reformationis B. Lutheri usque aevum nostrum quod in annum M.DCCLXXXVI

---

¹ V. ö. ugyancsak Fehérváry Károly „Notitia Comitatus Sárosiensis“ című kéziratának (1776-ból, a Nemzeti Múzeum kézirat-tárában Oct. Lat. 51) következő passusát: „Memorabilis eo pariter haec civitas, quod post tempora reformationis in illa Hungariae parte illatum per Stökelium Evangelii lumen prima receperit fove-ritque constanter adeo ut meruerint cives cum quibus ipse Lutherus, Philippus Melanchthon primi praeterea reformatores correspondeant. Quorum scripta quadam in parte odio religionis exusta, reliqua vero in curia olim civica nunc ad Ecclesiam Parochialem translata sub cura loci parochi civiciue asservantur magistratus“.

incidit... per J. G. K. Bartph.“ című kézirati munkában ¹ mely jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum kézírattárában őriztetik, és a melyből Janota Jenő (Bardyow, Krakkó 1862. p. 61.) és ennek révén Myskovszky, valamint a történelmi társaság könyvtári bizottsága 1881-ik évi vidéki kirándulása alkalmával (l. a bizottság jelentését p. 139.) meritettek, könnyen érthető lelkesedéssel beszél a templomi könyvtár egykori fényéről („celeberrimorum virorum cum primis Lutheri, Melanchthonis, Stöckelii, Hunnii, Chemnicii manuscriptis et innumeris aliis antiquitatibus corruscans Cathedralis Templi magni dicti Bibliothecae splendor doctorum et curiosorum virorum desideria stimulavit“) azon szent meggyőződésben, hogy a könyvtár, melynek legértékesebb része a reformátorok műveiből állott, a református Bártfának köszönte létét, és jegyzetben elpanaszolja, hogy a város katolikus plébánosa (Janota és követői szerint Szojkovics János) a katolikus magistratussal egyetértve hogyan adott túl nyomorúlt 100 forintért a protestansoknak ezen nagy pénzázdozatok árán összegyűjtött megbecsülhetetlen kincsén: „Splendida haec Bibliotheca, magnis sane sumptibus comparata et de tempore in tempus aucta in suis cum primis Manuscriptis per una et altera vice post interventam Templi huius occupationem pedetentim minui coepit, donec tandem finaliter in anno 17 (így) per Magistratum Catholicum et tunc temporis loci Parochum Episcopo Agriensi Comiti Barkoczio ² occasione

¹ A kézirat szerzőjének J. S. K. Bartph. mondja magát. Itt azonban a G betű helyett S olvasandó; a „Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn“ című jeles műnek (Leipzig und Ofen 1789.) szerzőjét ugyanis, ki szintén bártfai származású volt, Johann Samuel Klein-nak hítták. Hogy pedig ezen J. G. K. azonos Kleimmel, bizonyítja azon körülmény, hogy az előbbinél megvoltak („prae manibus habemus“) a bártfai iskolának Stöckel készítette azon törvényei, melyeket Klein a kezénél lévő példányból közzétett.

² A történelmi társulat könyvtári bizottsága szerint az egri káptalannak adták el ama könyveket.

Canonicae visitationis suae erga benevolum Ecclesiae moderna praesentatum centum florenorum reciprocum munusculum interiit: acquisitoribus hereditariis necnon vacua paritorum memoria loco solatii relicta.“ Az évet, melyben a canonica visitatio történt, Klein művének egy későbbi fejezetéből tudjuk meg („Progredimur ad annum 1749. qui Excellentissimi ac Reverendissimi Agriensis Episcopi Comitis Barkoczii de Szala canonicam illam cum magno apparatu et canonicorum suorum ac aliorum illustrium virorum comitatu splendidissime“ stipatam visitationem produxit“), melyben a püspök megérkeztenek napjától, 1749. július 20-dikától kezdve terjedelmes leírását adja a fényes püspöki látogatásnak, a nélkül azonban, hogy újból visszatérne a templomi könyvtárnak főntebb csak futólag érintett spoliatiójára.

Nem szenved kétséget, hogy Klein legkevesbbé sem ismerte a templomi könyvtár régibb történetét, és nem annyira biztos tudomás, mint valószínű, de mégis alaptalan feltevésekre alapította a templomi könyvtárnak főntebb közölt encomiumát, sőt hogy sohasem látta a könyvtárt, melynek végpusztulásán kesereg; — mindamellet azt az egyet bátran következtethetjük előadásából, hogy Luthernek és Melancthonnak levelei nem voltak a Barkóczy által megvásárolt könyvek és kéziratok között; ezt Klein mindenesetre felemlítette és megsíratta volna.

Biztosabbat mondhatnánk Barkóczy szerzeményéről Bártfa városa tanácsának egykorú jegyzőkönyvei alapján; de ezekben — sajnos — nem sikerült erre vonatkozó feljegyzéseket találnunk. Mégazon reményben is csatlakoztam, hogy talán a kérdéses canonica visitatio jegyzőkönyveiből lehegne még tárgyunkra vonatkozólag egyet-mást megtudni. Azonban Stephanovszky Sándor úr értesítése szerint „a Barkóczy püspök idejéből fennmaradt és az egri érseki levéltárban létező Visitationale Protocolum csupán a mostani egri egyházmegye területére terjed ki. Oka az, hogy midőn 1804-ben a nagy kiterjedésű egri püspöki egyházmegyéből három megye, t. i. egri érseki s két püspöki — kassai és szathmári — megye alakult, az egri egyházmegyei levéltárból mindazon irományok, melyek az új két megyére bármely tekintetben vonatkoztak, azok-

nak kiadattak; következőleg ama *Visitationale protocolum*, vagyis annak azon része, mely Abauj-, Sáros- és Zemplén-vármegyéket, vagyis a mai kassai egyházmegyét tartalmazza, Kassára került. Azonban Belky Károly püspöki titkár úr szíves értesítéséből tudom, hogy ama *protocolumnak* Kassán őrzött részében a bártfai templomi könyvtárról egyáltalán semminemű említés sem tétetik.

A templomi könyvtár további sorsairól alig van mit mondani. Fejérváry fentebb idézett munkájában említi, hogy Sz.-Egyed templomában „*ad latus [?] sacrarii Bibliotheca est vetustis adhuc dum libris instructa, sed quorum numerum Harpyarum furor multum imminuit. Plerique omnes scuto Bartphensium insigniti sunt adiecto Epigrammate quod alibi posuimus.*” Hogy a könyvek egy része úgy mint 1725-ben, úgy 1767-ben is a plébánosnál volt, a mi szintén oka lehetett egyik másik könyv elvesztének, és hogy azon időben a templomi könyvtár csak a plébános és a többi lelkészek számára állott nyitva, megtudjuk Székely Samu leveléből: „*Vidi ipsemet aliquot tomos Patrum Ecclesiae apud Parochum, in singuli tomi primo folio erant adglutinata arma Civitatis Bartfensis adnexis quibusdam versiculis. Referebat idem Parochus complures tomos adhuc adservari in bibliotheca Ecclesiae, sed omnes extraneos ab ingressu eius arceri, soli Parocho patere aditum.*” És ez még szerencsének mondható a könyvtárra nézve, mely több századdal elmaradván a kor igényei mögött úgy sem birt már actualis jelentőséggel. Az hogy le a legújabb időkig nem törődött vele senki, legalább megóvta a további pusztulástól; 1832-től egészen a mai napig egyetlen egy kötet sem veszett el belőle.

Hogy mit bir benne Bártfa városa és Sz.-Egyed temploma, mutassa a következő catalogus.

A bártfai Sz.-Egyed templom könyvtárában őrzött könyvek catalogusa.

I. Nyomtatványok.

1. Gregorius IX. Papa : Decretales. Velencze 1481.

Kezd.: „Francisci gentuensis de monelia emendatio decretalium“ *stb.* *Colophonja*: „Exactum insigne hoc atque preclarum opus ductu auspitiis optimorum Ioannis de Colonia. Nicolai ienson: sociorumue . . . . Huiusce autem operis artifex extitit summus in hac arte magister Ioannes de Selgenstat alemanus . . . Olympiadibus dominicis: Anno vero millesimo. CCCC.LXXXI. quarto idus septembris.“ (Hain nr. 8011.). — A bőrrel bevont fatáblán egykori tulajdonosának neve (úgy látszik nem a Blutfogelé) ki van törölve. A könyv rubrikázva van; Bártfa városának verses czimere megvan rajta.

2. Gregorius IX. Papa : Decretales. Velencze 1481.

Fol. 1^b Franciscus Moneliensis levele Alexander Nevushoz (*kezd.*: „Ad excellentissimum iuris utriusque monarcham dominum Alexandrum Nevum“ *stb.*), mely az 1479. május 8-ikán kelt velencei kiadásból való (Hain nr. 8007.). A mű maga az 1481-iki kiadás, melynek colophonját fentt az első szám alatt idéztem. A bőrrel bevont fatáblán e feljegyzés: „domini Baltasar Slesite de Canth Decretales 1510.“ A könyv rubrikázva van, alkalmasint Blutfogel kezétől; de a rubrikázásra vonatkozó nála szokásos feljegyzés hiányzik (Hain nr. 8011.). Bártfa városának verses czimere megvan rajta.

3. Gratianus : Decretum. Velencze 1479.

Colophonja: „Impendio: ac liberalitate Iohannis Colonie agrippinensis Iohannisque Manthen Gheretzen: ex illustri ac populosa germania originem ducentium: diuinus decretorum codex impressus Uenetiis: accuratissime iterato emendatus per egregium ac clarissimum iuris utriusque consultum dominum Petrum Albignanum Trecium Uenetiis . . . . III. nonas Ianuarias. Anno salutis dominice M.CCCC.LXXIX.

Laus deo.“ (Hain nr. 7894.). Elején és végén csonka (a summarium egy része hiányzik). Rubrikázva van. A köldökös bőrkötés belső fatábláján: „*Domini Baltasar Slesite de Canth Decretum 1510.*“ Bártfa városának verses címere megvan rajta.

4. Gratianus: Decretum. Basel 1476.

Elején csonka. *Colophonja*: „Anno dominice incarnationis Millesimoquadragesimo septuagesimosexto decima die Iunii . . . . Gratiani decretum vna cum apparatu bartho. Brixienensis in suis distinctionibus causis et consecrationibus bene visum et correctum. ad laudem omnipotentis dei per ingeniosum Bernhardum Richel ciuem. In prefata vrbe basilea laudibus et honore dignissima feliciter finit.“ (Hain nr. 7888.). Pompás feliratos sarkékkal bíró bőrkötés, melyen a láncz számára megvan még a kampó.

5. Leonardus de Utino: Sermones de Sanctis. Nürnberg 1478. — Joannes Gritsch: Sermones Quadragesimales.

Elején csonka. *Colophonja*: „Expliciunt Sermones aurei de sanctis per totum annum: quos compilauit magister Leonardus de Utino . . . . Anno incarnationis dominice Millesimoquadragesimoseptuagesimooctavo. Undecimo vero kal. februarii. Hij quoque denuo impressi sunt Sermones Nurnberge per Antonium Coburger . . . .“ (Hain nr. 16134.). A könyv czime Hain szerint „Sermones aurei de Sanctis Fratris Leonardi de utino sacre Theologie doctoris ordinis predicatorum.“ Ezen könyv után jegyzeteim szerint bő tartalomjegyzék és negyvennyolcz végén csonka „alphabetum“ következik. A colligatum ezen része *Joannes Gritsch* beszédeivel azonos. A bőrkötés fatáblájának belsején is e feljegyzést olvassuk: „*Domini Baltasar Slesite de Canth 1510 Sermones leonhardi de utino Sermones Gryetz.*“ Hain nr. 8057—8082. Gritsch „Sermones Quadragesimales“ című munkájának számos kiadását idézi. — A könyv rubrikázva van. Bártfa városának verses czimere megvan rajta.

6. Gregorius Magnus: Moralia seu expositio in Iobum. Hely és év nélkül.

Kezdődik: „(eatus Gregorius papa librum beati Job.“ Végén kimerítő „Registrum breue et vtile omnium

punctorum tactorum in moralibus beati Gregorii pape secundum ordinem alphabeti inferius annotatum incipit feliciter.“ És ennek végén „Explicit registrum moralium Gregorii pape.“ (Hain nr. 7927., avval a különbséggel, hogy a Hainnál leírt példányban a „registrum“ a mű elején áll). Csinosan van rubrikázva; bőrkötés csatokkal; közepén tíz levél kézirat-tal pótolva. Bártfa városának verses ezimere megvan rajta.

7. Ludolphus (Leutolphus) de Saxonia: Meditationes vitae Jesu Christi. Strassburg 1483.

Colophonja: „Presens opus vite Christi secundum seriem euangelii. per Leutolphum de Saxonia . . . . est effectum. et in inclita ciuitate Argentina bene visum sic effigiatum. Gratias et merito agimus deo altissimo. quod videlicet Ihesu Christi eius vnigeniti filij hoc autumnii tempore perfecimus in die sancti Luce euangeliste . . . . . Millesimo quadringentesimo octogesimo tercio. eiusdem Christi. Ihesu incarnationis anno.“ (Hain nr. 10293.). A könyv rubrikázva van és köldökös bőrrrel bevont fatáblákba van kötve. Egykori birtokosának (XV/XVI. századbeli kéz) feljegyzése: „*Liber Johannis plebani Bartphensis.*“ Bártfa városának verses ezimere megvan rajta.

8. Gregorius Magnus Papa: Moralia. Hely és év nélkül. (Basel, Berthold Rodtnál 1468. táján).

Elején csonka. Vége felé „Incipit registrum breue et vtile omnium punctorum tactorum in moralibus beati Gregorii pape secundum (így) ordinem alphabeti inferius annotatum.“ A registrum utolsó cikke „verba carnalium“ stb.; a könyv tehát végén is csonka (Hain nr. 7926.). A könyv rubrikázva van és bőrrrel bevont fatáblákba van kötve. A kampó a láncz számára megvan.

9. Johannes Duns Scotus: Scriptum in quatuor libros sententiarum. Nürnberg 1481. — Quodlibetum Scoti. Nürnberg 1481.

Czímlapja hiányzik (Hain szerint: „Iohannis duns Scoti ordinis minorum doctoris precellentissimi scriptum super primo Sententiarum incipit feliciter“). *Az első rész colophonja:* „...Impressum Nurenberge impensis et mandato Antonii koburger. Anno salutis etc. LXXXI.“ *A második rész colophonja:* „... finit impensis Antonii koburger nurenberge impressum.

Anno salutis etc. LXXXI. XXIII. aprilis. „*A harmadik rész colophonja*: „... impressum nurenberge impensis anthonii koburger. Anno salutis etc. LXXXI.“ *A negyedik rész colophonja*: „... impressione. ductu. et impensis Anthonii koburger Nurenberge fideliter exaratum finit XIX. maij. Anno salutis etc. LXXXI. Laus et gloria deo in omnibus.“ (Hain nr. 6417.). Az első könyv végén a következő rubrum: „Explicit labor rubricandi huius primi libri per me Balthazar Blutfogel predicatorem simplicissimum nacione Slesitam de Canth in signo 2° Cancrī feria sexta in die Barbare [decz. 4-ikén] anno dominice incarnationis 1495. Cuius et liber iste est.“ A negyedik résznek kétségkívül szépen kifestett kezdőbetűje ki van vágva. A negyedik részre „Quodlibetum Scoti“ következik. *Colophonja*: „Finit quodlibet Iohannis duns Scoti subtilis theologorum monarche . . . impensis Anthonii koburger Nurnberge fideliter impressa. Anno Salutis MCCCC.LXXXI.“ [Hain nr. 6435.]. Végén a következő rubrum: „ffinit labor rubricandi libri huius per me Balthazar blutfogel predicatorem Bistriciensem simplicissimum nacione Slesitam de Canth in secundo signo Scorpionis feria quarta que erat dies decem milium martirum [jún. 22-ikén] hora vero quasi sexta mane Anno salutis 1496. Cuius et liber iste est.“ Bőrrel bevont fatáblák sarkékekkel és a következő feljegyzésekkel: *Domini Balthasar Slesite de Canth 1510 Scotus super Magistrum*“ és „*Quodlibet Joannis Dunszt Scoti subtilis theologorum Monarchae*“ Csinosan rubrikázva; Bártfa városának verses czimere rajta van.

10. **Explanatio secundum Literas Alphabeti Vetusti.**

Ez a műnek ezime az ívrétű könyv hátára ragasztott papirszeleten. Elején csonka, a 228-ik levéllel (mely Oo-val van jelölve) kezdődik és a 385-ik lapig terjed. Erre újra 1-től 296-ig következnek a levelek. Végén nem csonka, de colophonja nincsen. Barna bőrkötés.

11. Nicolaus de Lyra: Glossae in universa biblia. Pars I. Hely és év nélkül. (Hain szerint „Typis Rayserianis“ Eustadtban? Würzburgban?)

Ezen munka némelyik kiadása négy, más kiadása három kötetből áll. Hely és év nélküli kiadását kettőt ismertünk. Az egyik (fol., 62 sor egy oldalon) Hain állítása szerint

Strassburgban Mentel Jánosnál jelent meg, a másik typis Reyserianis nyomtatott (nagy fol., 71—72 sor egy oldalon.). A mi példányunk az utóbbi kiadásból (Hain nr. 10367.) való. Kötése olyan mint Georgius Petri könyveiben szokott lenni. Kezdőbetűje igen szépen ki van festve.

12. Astesanus de Ast: Summa de casibus conscientiae. Hely és év nélkül. (Hain szerint Strassburgban Mentel Jánosnál).

Elül hátul esonka. Rubrikázva van. Bőrrel borított fatáblák. Vége felé a következő *colophon*: „Expliciūt rubrice diuerso voluminū in||ris ciuilis secundum ordinem alphabeti a fratre Aste|xano posite siue cōpilate.“ A két hatvankét soros kiadás közül az, melyet Hain az 1890-ik szám alatt ír le.

13—15. Alexander de Ales „Summa universae Theologiae“ második, harmadik és negyedik része. Nürnberg 1481—1482.

A második kötet *colophonja*: „Explicit secunda pars summe Alexandri de Ales irrenocabilis anglici doctoris Anthonii koburger impensis Anno christiane salutis M^o.CCCC^o.LXXXI. III. kal. decembris.“ A harmadik kötet *colophonja*: „... Impensis Antonii koberger Nuremberge impressa finit: consummata pridie nonas Maii. Anno christiane salutis. M.CCCCLXXXII.“ A negyedik kötet *colophonja*: „... Alexandri de ales ... Summa theologiae Antho-nii koburger Nurenberge impensis impressa: quam diligenter visa et in formalem processum directa experientia edocebit. Et sub anno salutis christianismi. M.CCCC.LXXXII. XXIII. Augusti consummata est...“ (Hain nr. 643.). „Erste, selten vollständige Ausgabe“ mondja a „Verzeichniss der Incunabeln der Stiftsbibliothek von St. Gallen“ (1880. p. 114). Mind a három kötet Georgius Petri-féle bőrkötés, melyhez valamely héber kézirat használtatott. A második részt, melyen rajta van Bártfa városának verses címere, maga Georgius Petri lapszámozta. A harmadik rész elején esonka.

16. Vetus Manuductio Ceremoniarum.

Elején és végén esonka; folio; két hasábos; egy oldalon 50 sor; rubrikázva van; köldökös bőrkötés, melyen még megvan a kampó a láncz számára. Nagyon ósdi nyomás. Közelebbről meghatározni nem bírom.

17. Aurelius Augustinus: De Trinitate. Basel 1489. és Aurelius Augustinus: De civitate Dei. Basel 1489.

Az első mű *címe fol. 1^a*: „Augustinus de Trinitate“, *fol. 2^a*: „Aurelii Augustini hipponensis Episcopi in libros de trinitate. Argumentum operis totius ex libro retractationum“. *Colophonja*: „Aurelii Augustini de trinitate || liber explicitus est. Anno domini || M.CCCC.LXXXIX.“ Erre index és tiz distichon (Hainnál nr. 2037.). — A De Civitate Dei című munkának Hainnál a 2064-ik szám alatt van meg. *Címe*: „Augustinus de Civitate dei cum commento.“ *Fol. 2^a*: „Aurelii Augustini hipponensis episcopi in libros de civitate dei: Argumentum operis totius ex libro retractationum.“ *Colophonja*: „Hoc opus exactum divina arte Ioannis Amerbacensis: lector ubique legas. Inuenis in textu glosis seu margine mirum: Quo merito gaudet vrbs Basilea decus. Anno salutiferi virginalis partus octogesimo nono supra millesimum quaterque centesimum Idibus februariis.“ — Ezen colophon alatt a következő rubrum: „Explicitus est labor rubricandi per me Balthazar blutfogel predicatorem Bystriciensem simplicissimum Nacione Slesitam de Canth in secundo signo piscis vigesima prima die ffebruarii hora ferme tertia Cuius et liber iste est. (Az évszám nincs kitéve). A könyvnek kötésén (bőrrel bevont fatáblák) e feljegyzés: „*Domini Baltasar Slesite 1510.*“

18. Aurelius Augustinus: Expositio Evangelii Iohannis. Hely és év nélkül. — Robertus de Licio: Sermones de laudibus sanctorum. Basel 1490.

Az első műnek címe (az „Inventarium principalium sententiarum“ után): „Diui Aurelii Augustini Hipponensis episcopi: in euangelium secundum Iohannem tractatus primus foeliciter incipit.“ *Colophonja*: „Diui Aurelii Augustini Hipponensis episcopi, expositio in euangelium secundum Iohannem foeliciter explicit.“ (Hain nr. 1982, ki Amberbach baseli nyomdász kiadványának tartja, míg mások Koburger Antal nürnbergi nyomdásznak tulajdonítják.). E colophon alatt a következő rubrum: „Explicit labor rubricandi per me Balthazar Bluffogel (így) predicatorem Bistriciensem simplicissimum nacione Slesitam de Canth in 2° signo piscis feria

sexta post dionysii [okt. 10-ikén] hora fere quinta anno domini 1494 Cuius et liber est.“ — A másík mű Hainnál a 4485-ik szám alatt van meg. *Czíme*: „Sermones de Laudibus sanctorum Fratris Roberti de Licio ordinis minorum Episcopi Aquinatum.“ *Colophonja*: „Clarissimi ac celeberrimi preconis fratris Roberti Carazoli de Licio: ordinis minorum: pontificis Aquinatis: opus de laudibus sanctorum accuratissime per Nicolaum kesler Basilee impressum. Anno domini .M.CCCCXC. quarto kal. marcii etc.“ Ezen colophon alatt a papiros, melyen Balthasar de Canth rubruma állhatott, le van vágva; a kötésről is le van vakarva ezen egykori birtokosának neve. Azon rubrumot, mely e colligatum első darabjának végén áll, úgy látszik, nem vette észre ezen pusztító kéz.

19. Aurelius Augustinus: Psalmorum explanatio. Basel 1489.

Colophonja: „... perfectum est insigne atque preclarum hoc opus explanationis psalmorum: Diui ac magni doctoris Augustini.... Consummatum Basilee per magistrum Ioannem de Amerbach Anno Domini MCCCCLXXXIX.“ (Hain nr. 1971). E colophon alatt a következő rubrum: „Explicit labor rubricandi per me Balthazar predicatorem Bistriciensem simplicissimum nacione Slesitam in primo signo arietis Anno salutis humane 1496 Cuius et liber iste est, in die Sebastiani [jan. 20-ikán] hora quasi tertia post prandium.“ A könyvben több szépen kifestett kezdőbetű van. Kötése bőrrel bevont fatáblák e feljegyzéssel: „*Domini Baltasar Slesite de Canth 1510.*“

20. 21. Johannes Gerson: Opera. Strassburg 1494.

Az első rész colophonja: „Prima pars operum magistri Iohannis de Gerson.... finit feliciter Anno dominice natiuitatis .M.CCCC.XCIII. Idibus decembris.“ *A második rész colophonja*: „Secunda pars operum domini Iohannis Gerson.... Finit feliciter. Anno nostre salutis .M.CCCC.XCIII. Idibus Decembris.“ *A harmadik rész colophonja*: „Finiunt opera cancellarii Parisiensis doctoris christianissimi magistri Iohannis de Gerson. que vt frugem lectori vberimam ferant, emendatissima lima castigata fuere Anno domini MCCCCLXXXIII. III. Idus mensis Augusti.“ Erre egy

pár distichon, melyekből kitétnik, hogy a nyomdász „Ille quidem simus Martinus [Flach Márton], littore Rheni Urbs dedit insignem cui Argentina domum.“ (Hain nr. 7625).

E műnek első és második része egy kötetbe, harmadik része szintén egy kötetbe van kötve; a kötés a Georgius Petri-féle (így pl. a harmadik részen a bőrbe arannyal a *Tercia pars Jerse*: szavak vannak nyomva); különben héber kéziratot használtak fel hozzá. Bártfa városának verses czimere rajta van.

22. Alphonsus a Spina: Fortalitium fidei contra fidei christianae hostes. Nürnberg 1485.

Colophonja: „Anno incarnate deitatis. M.CCCCLXXXV. VI. Idus octobris. Indictione. III. Hic liber (quem fidei fortalicium editor intitulauit) impressoria arte Nurembergk Impensis Anthonii koberger inibi ciuem (így) est completus et in hunc finem vsque perductus“. (Hain nr. 873.). Köldökös bőrrel bevont fatáblakötés. A könyv rubrikázva van.

23—30. Erasmus Rotterodamus összes munkái (Omnia opera Erasmi Roterodami... Basileae) Basel 1540. és 1541.

Ezen meglehetősen ritka kiadásnak hatodik része 1541-en, a többi 1540-ben nyomtatott. A hetedik rész Tomus Nonusnak van jelezve. A nyolczadik rész tulajdonképpen nem is tartozik e kiadáshoz. Címe „Novum testamentum iam quintum ac postremum accuratissima cura recognitum a Desiderio Erasmo Roter. cum annotationibus eiusdem ita locupletatis ut propemodum opus novum videri possit... Basileae Anno MDXXXIX“. Szintén Froben kiadása. — Jöcher szerint a baseli kiadás kilencz kötetből áll, Ebert és Brunet szerint nyolcz kötetből. Ha helyes Jöcher állítása, akkor a bártfai példánynak hetedik és nyolczadik kötete hiányzik. Mind a hét kötet pompás bőrkötés, melybe a cím és a MDXLVIII. évszám van bepréselve. A hátsó táblába egy czimerben az M. S. A. P. betűk vannak préselve. A második kötetben a következő feljegyzés: „Valentini Hortensis Lubloviensis“. E fölött: „Verus possessor huius libri Martinus Pfeiffer Ecclesiae Bartphensis Pastor primarius“. A hatodik részen „Valentini Hortensis Lubloviensis“. A hetedik (helyesebben kilenczedik) részen „Valentini Hortensii Liblouiensis“. A negyedik és ötödik ré-

szen is vannak Valentinus Hortensis kezére valló jegyzetek. Az új testamentumon, melynek borítékjára az évszám helyett „Novum Testamentum“ van bevésve: „Sum Stanislai Cazimiriensis“ és ugyanazon kéztől: „Emptus ffl. tribus 6. gross. 9. d. Anno 1543“. Más kéztől: „Tribus Braxatoria emit ab heredibus Stanislai et retulit in Bibliothecam publicam Anno 1581. Cum eius tribus senior esset Leonartus Heid. Bartphae“.

31. Angelus de Clauasio: Summa angelica de casibus conscientiae. Strassburg 1491.

Czíme: „Summa Angelica de casibus conscientie“. *Colophonja:* „Finit summa angelica de casibus conscientie per fratrem Angelum de clauasio compilata: maxima cum diligentia reuisa: et fideli studio emendata: sicut ipsum opus per se satis attestabitur: Argentine impressa per Martinum Flach inibi concinuem Anno domini .M.CCCC.XCI. quinta feria post Andree.“ (Hain nr. 5391.). Bőrrel bevont fatáblák kapesokkal; a kötésen e feljegyzés: „*Liber domini Baltasar de Canth*“ és Bártfa városának verses czímere.

32. Bonaventura: Tercius Sentenciarum cum disputatis Sancti Bonaventure. Velencze 1502.

Czíme: „Tercia pars huius operis videlicet tercius sententiarum cum disputatis Sancti Bonaventure.“ *Colophonja:* „Impressum Venetiis per Simonem de Luere: Impensis domini Andree Torresani de Asula. 18. Januarii 1502.“ — Georgius Pétri-féle bőrkötés (az első táblára arany betűkkel „Tercia pars Do: Bonaventure“ van nyomatva) csatokkal. Bártfa városának verses czímere megvan rajta. Panzer nem ismeri.

33—35. Biblia Latina. Basel 1502. Első, harmadik és negyedik rész.

Czíme: „Biblie iam pridem renovate pars prima complectens pentateuchum una cum glosa ordinaria et litterali moralique expositione Nicolai de lyra: nec non additionibus Burgensis ac replicis Thoringi novisque distinctionibus et marginalibus summarisque annotationibus“. 377 levél. Colophonja nines. Sebastian Brantnak Frobenhez intézett levele kelt „Idibus Sept. 1501.“. Mind a három kötet pompás bőrkötésbe van kötve csatokkal és Bártfa városának

verses czimerével. Az első rész bőrkötésének belső tábláján Georgius Petri kezétől e feljegyzés: *Sunt in hoc volumine libri Moysi videlicet Genesis das buch der Schepfung, Exodus das ausgangsz, Leviticus der lewiten, Numeri der czale, Dewtronomius das buch der anderen Ec* (így). A harmadik rész címe: „Tertia pars huius operis in se continens (stb. úgy mint az első részben)... super libros Job Psalterium Proverbiorum... Ecclesiasticum“. Minden egyes czimhez Georgius Petri oda írta német fordítását is. A negyedik rész címe: „Quarta pars huius operis in se continens glosam ordinariam cum expositione lyre litterali et morali nec non additionibus ac replicis super libros Esaie hieremie“ stb., mindössze tizennyolcz név, melyek közül héthez Georgius Petri a német fordítást is hozzáteszi. E kiadás sem Panzernél, sem Stockmeyer és Reber „Beiträge zur Basler Buchdruckergeschichte“ (Basel 1840.) című könyvében nincs említve. Megvan a „Verzeichniss der Incunabeln der Stiftslibliothek von St. Gallen“ (St. Gallen 1880.) című munkában. A teljes kiadás hat kötetből áll; a hatodik kötet végén: „Cura et impensis... Johannis de Amerbach. Johannis petri de Langendorff et Johannis froben... Basilee impressum Anno domini Millesimoquingentesimosecundo. idibus Maij. explicit“. Georgius Petri-nek csak öt kötete volt meg, vagy talán az ötödik és hatodik rész egy kötetbe volt kötve; az ötödik rész 244, a hatodik 279 levélből áll, míg a harmadik egy maga 439, a negyedik 478 levélből áll. Az utóbbi feltevés mellett bizonyít a templomi könyvtárnak 1725-ből való leltára is, melyben mint egy mű szerepel: „Glossa Ordinaria p. V. et VI. in novum Testamentum in fol.“ Az 1705-ből való leltárban ezen kiadásnak szintén csak első, harmadik és negyedik részét találjuk felsorolva; a második rész időközben már elveszett volt, az ötödik és hatodik pedig talán a plébánosnál volt kölesön.

36. Thomas de Aquino: Super primo sententiarum. Velence 1486.

Colophonja: „Explicit scriptum sancti Thome de aquino ordinis predicatorum super primo libro sententiarum

singulis distinctionibus antepositis. Impressum Uenetiis per magistrum Antonium de strata Cremonensem. Anno domini 1486. Die. 21. Iunii“. Ezután egy „tabula“, melynek végén a következő rubrum: „Explicit labor rubricandi per me Balthazar blutfogel predicatorem Cibiniensem simplicissimum nacione Slesitam de opidulo Canth feria quinta ante Nativitatis Marie virginis [szept. 6-ikán] In primo signo virginis hora fere tercia post prandium Anno vero salutis 1502 Cuius et liber iste est“. A rubrikálás egyszerű. A kötésen: „Domini Baltasar Slesite de Canth 1510.“ és Bártfa városának verses czímere. (Hain nr. 1474).

37. Thomas de Aquino: Super quarto Sententiarum. Velence 1481.

Czíme: „Sancti Thome de Aquino ordinis predicatorum super quarto libro sententiarum preclarum opus feliciter incipit“. *Colophonja:* „Opus preclarum sacre pagine doctoris eximii sancti Thome de aquino super quartum sententiarum impendio Iohannis de Colonia: Nicolai Ienson sociorumque summa cum diligentia Uenetiis impressum finit: Anno salutis dominice. MCCCCLXXXI. octavo calendas Iulii. Laus deo“. (Hain nr. 1484.) A kötésen e feljegyzés: „Domini Baltasar Slesite de Canth Thomas Aquinensis super sentencias 1510.“ és Bártfa városának verses czímere. A mű előtti fiszta lapon is ott áll, hogy: „Domini Baltazar de Canth“.

38. Albertus Magnus: Postillatio in Apocalypsim. Basel 1506. — Ricardus de Media Villa: Commentum super quartum sententiarum. Velence 1499. — Albertus Magnus: Compendium Theologicae Veritatis. Velence 1500.

E colligatum első darabjának czímlapja hiányzik; ezime Panzer szerint (Annal. Typogr. VI. p. 180.): „Alberti Magni Postillatio in Apocalypsin cura Bernardi de Luzemburgo“. *Colophonja:* „Finis huius auree postillationis Alberti Magni in Apocalypsim per magistrum Jacobum de Pforezen in Basilea elaborate. Anno a partu virginis salutifero. Millesimo quingentesimo sexto“. A második darabnak *czíme:* „Ricardus de media villa super quarto sententiarum“. *Colophonja:* „Explicit scriptum super quarto

sententiarum editum a fratre Ricardo de media villa . . . Cui imprimendo finem imposuit Bonetus Locatellus presbyter nonagesimo nono super Millesimum quaterque centesimum decimosexto kalendas Ianuarias“. (Hain nr. 10987.) Az utolsó mű *címe*: „Compendium theologicæ veritatis“, ez alá egyik korábbi birtokosa oda írta, hogy: „compilatum per Albertum Magnum Ratisponensem Episcopum“, egyik későbbi birtokosa e megjegyzést kitörülte és helyébe mást írt: „a bernhardino comprehend . . .“ — *Colophonja*: „Explicit compendium theologicæ veritatis. Impressum Uenetiis per magistrum Petrum de quarengis Pergomensem. Anno domini. M.CCCCC. die vltimo Iulii.“ (Hain nr. 445.). Börrel bevont szép fatáblakötés.

39. Antoninus Archiepiscopus Florentinus: Summæ Theologicæ Pars secunda. Velence. 1480.

Colophonja: „Actum hoc opus ex inelyta atque famosa officina Nicolai Ienson Gallici olympiadibus dominicis Anno videlicet. M.CCCC.LXXX. quartas Calendas Iulias“. (Hain nr. 1243.). A műnek első, harmadik és negyedik része hiányzik. A colophon alatt a következő rubrum: „Explicit labor rubricandi libri huius per me Balthasar Blutfogel predicatorem Bistriciensem simplicissimum Nacione Slesitam de Canth in primo signo arietis feria quarta post festum Ilucie [decz. 14-ikén] hora quasi quarta post prandium. Anno salutis 1496 cuius et liber iste est“. A kötésen e feljegyzés: „Domini Baltasar Slesite de Canth secunda pars Anthonini 1510,“ és Bártfa városa verses czimerének felső része; a vers maga hiányzik. Börrel bevont fatáblák köldökkel és egykori csatok nyomaival.

40. Antoninus Archiepiscopus Florentinus: Summæ Theologicæ Pars III. Velence 1485.

Colophonja: „Domini anthonini archipresulis florentini ac sacre scripture interpretis exinii (igy) secunda pars tertie summa cum diligentia ac impensa magistri andree de catharo impressa Uenetiis explicit feliciter Anno domini. M.CCCC.LXXXV. die XXI. mensis Aprilis“. (Hain nr. 1257.). Elején és végén csonka. Rubrikázva van. Börrel bevont fatáblák köldökkel és csatokkal. A kötésen e fel-

jegyzés: „*Domini Baltasar Slesite de Canth Tercia pars Anthonini 1510.*“ és Bártfa városának verses czimere.

41. Antoninus Archiepiscopus Florentinus: Chronici sive Operis Historiarum pars secunda. Basel 1491.

Czíme: „Secunda pars historialis venerabilis domini Antonini.“ *Fol. 2^m:* „Summarium secundi voluminis partis historialis domini Antonini Archiepiscopi Florentini“. (Hain nr. 1161.). A három kötetes munka ezen második részének nincsen colophonja; a harmadik rész colophonjából tudjuk, hogy „Anno incarnate deitatis. M.CCCCXCI. decima die Februarii per Nicolaum Kessler ciuem Basiliensem“ nyomtatott. A mi példányunkban a „registrum“ végén a következő rubrum: „Explicit labor rubricandi per me Balthazar blutfogel predicatorem Bistriciensem simplicissimum natione Silesitam de opido Canth feria quinta post Zophie[május 17-ikén] in primo signo thauri hora ferme secunda post prandium anno salutis 1498.“ A bőrrel bevont fatáblából álló kötésben rajta van Bártfa városának verses czimere.

42. Joh. Musculus in Evangelium Johannis. Basel 1545.

Czíme: „Commentariorum in Evangelistam Joannem Heptas prima. Per Wolfgangum Musculum Dusanum. Basileae Anno Domini M. D. XLV.“ A szép kötés (bőrrel bevont fatáblák) belső tábláján e feljegyzés: „*Ex libris M. Samuelis Sautteri Wirtenbergici S. T. M. H.*“

43. Henricus Herpf: Speculum aureum decem praeceptorum. Nürnberg 1481.

Colophonja: „Speculi aurei decem preceptorum dei clarissimi fratris Heinrici herp ordinis minorum de observantia opus preclarum; per Anthonium koburger Nuremberge diligenter consummatum est. Anno salutis etc. LXXXI. mensis marci idus quarto. Laus et gloria Christo.“ (Hain nr. 8524.). E colophon alatt a következő rubrum: „Explicit labor rubricandi per me Balthazar predicatorem simplicissimum sed iam non predicatorem sed licenciatum natum de Slesia de opidulo Canth feria 6ta in vigilia Andree apostoli [nov. 29-ikén] in 2° signo leonis hora ferme duodecima post prandium anno salutis 1504^{ti} Vale in deo.“ Az első levélen fekete tintával e feljegyzés: „liber fratris Martini

de Cremnicia ordinis minorum a suis sibi prelati concessus 1491.“ Ez alatt a következő rubrum: „Jam non martini sed Balthazaris predicatoris bistriciensis qui emit ab eo martino pro ducentis denariis presente Johanne presbitero de villa nova prope Cibinium anno d. 1491.“. Bőrrel bevont fatáblakötés.

44. Meffret: Sermones alias Ortulus Reginae de tempore pars Estivalis. Hely és év nélkül.

Czíme: „Sermones Meffret. als Ortulus|| regine de tempore (így) pars Estivalis“ (Hain nr. 10999.). Boritéktábláján e feljegyzés: „*Domini Baltasar Slesite de Canth 1510.*“

45. Meffret: Sermones alias Ortulus Reginae de tempore pars Estivalis. Hely és év nélkül.

Az előbbi munkával egy kiadás. Végén esonka. Bőrrel bevont fatáblák. Bártfa városának verses ezimere megvan rajta.

46. Robertus Holkot: Opus super sapientiam Salomonis. Speyer 1483.

Colophonja: „Opus preclarissimum eximii domini magistri roperti Holkot . . . super sapientiam Salomonis Per me Petrum drach ciuem Spirensen impressum. Anno incarnationis dominice Millesimo quadringentesimo octogesimotertio. quarta die kalendas Marcii finit feliciter“. (Hain nr. 8757). — Bőrrel bevont fatáblák csatokkal. Bártfa városának verses ezimere megvan rajta.

47. „Solida refutatio compilationis Cinglianæ et Calvinianæ . . . conscripta per theologos Wirtembergicos . . . Tübingæ Excudebat Georgius Gruppenbachius MDLXXXIII.“

A kötésen, melyhez egy graduale levelét használtak fel, e feljegyzés: „M. Nicolaus Erhardus a Dalheim Palatinus hunc librum possidet An. 1592 Mense Septembri.“

48. Dionysius Cato: Ethica seu disticha de moribus amplissimo commentario illustrata. Hely és év nélkül. (Ulm, Zeiner Jánosnál.)

Colophonja: „Documenta moralia cathonis In omnium christianorum morum et errorum correctionem . . . exarata . . . demonstrante viam seu modum introeundi in presentis libri materiam Finiuntur in dei honore feliciter“. (Hain nr. 4710.).

Ezen colophon alá a miniator, ki az egész könyvet rubrikázta, az 1477-ik évszámot írta. A kiadás tehát 1477. előtt jelent meg. A Sanct-Galleni incunabulum jegyzék szerzője (p. 59.) 1473. tájára teszi. Bőrrel bevont fatáblakötés, melyről Bártfa városának verses czimere le van vakarva.

49. Robertus Caracciolus de Licio: Opus Quadragesimale quod de poenitentia dictum est. Hely és év nélkül. (Strassburg).

Czíme: „Sacre theologie magistri necnon sacri eloquii preconis celeberrimi fratris Roberti de Licio ordinis minorum professoris opus quadragesimale perutilissimum quod de poenitentia dictum est. Feliciter incipit“. (Hain nr. 4418). A registrum végén a következő feljegyzés: „Item hos sermones quadragesimales comparavi 1475 in festo S. Marie Magdalene [júl. 22.] fñ Bartphe in camera mea in curia domini mei Augusti Baccalarii Decretorum plebani et vicearchidiaconi ibidem pro 1½ fl. sed non ligatos neque rubricatos pro 1½ fl. a Valentino Rabener de leutscha“ (most vörös tintával:) „Item 1477 feria proxima ante kathedram S. petri [febr. 21-ikén] 11^{ma}(?)“ A rubricálással tehát két esztendővel a könyv megszerzése után készült el a rubrikátor, ki kétségteljesen a bártfai plébániának segédlelkésze volt. Bőrrel bevont fatáblák csatokkal. Bártfa városának verses czimere megvan rajta.

50. Vincentius Ferrerius: Sermonum de tempore pars aestivalis. Nürnberg 1492.

Czíme: „Sermones Sancti Vincentii fratris ordinis predicatorum de tempore Pars estivalis“. *Colophonja:* „Sermones Sancti Vincentii . . . temporis estivalis finiunt. Impressi Nurenberge per Anthonium koberger. Anno salutis. M.CCCC.XCII. Finiti in vigilia sancti Egidii abbatis“. (Hain nr. 7008.). Bőrrel bevont fatáblák; a kötésen e feljegyzés: „Domini Baltasar Slesite de Canth 1510.“ Bártfa városának verses czimere megvan rajta.

51. Albertus Magnus: Compendium Theologicae Veritatis 1473. — Johannes Nider: Praeceptorium legis s. expositio decalogi. Basel 1481. (Johannes Amerbach kiadványa.)

Az első mű elején csonka; a 187 levélből csak 80

van még meg. A tartalomjegyzék kezdődik: „(e)go Thomas Dorniberg de Memmingen Decretorum artiumque liberalium doctor“ stb.; végződik: „hec ego Thomas dorniberg prefatus feliciter perfecti et compleni Anno domini Millesimo quadringentesimo septuagesimo tercio in vigilia sancti bartholomei apostoli“. H. n. (Hain nr. 434.). — A második mű *colophonja*: „Explicit preceptorium diuine legis venerabilis patris. Iohannis Nider sacre theologie professoris: Impressum Basileę MCCCCLXXXI.“ (Hain nr. 11793.). A mű előtt levő tíres lapon e feljegyzés rubrummal: „Compendium theoloyce veritatis Preceptorium Iohannis Nider liber domini Petri de Bartpha de medio petrarum.“ (E mellett egy NB.). Más kéztől fekete tintával: „hunc librum emi ego petrus Cibiniensis a pretacto d. Petro Anno 1485.“ — Köldökös, bőrrel bevont fatáblakötés. Bártfa városának czimeres verse megvan rajta.

52. Leonardus de Utino: Sermones de Sanctis. 1473.

Első lapja hiányzik. *Colophonja*: „Expliciunt Sermones aurei de sanctis per totum annum, quos compilauit magister Leonardus de Vtino sacre theologie doctor ordinis fratrum predicatorum Ad instantiam et complacentiam magnifice comunitatis Vtinensis ac nobilium virorum eiusdem. M.CCCC.XLVI. in vigilia beatissimi patris nostri Dominici confessoris Ad laudem et gloriam dei omnipotentis et totius eurie triumphantis. .M.CCCCLXXIII.“ (Hain nr. 16128.). — Köldökös, bőrrel bevont fatáblák csatokkal. Bártfa városának czimeres verse megvan rajta.

53. Martinus Chemnitzius: De duabus naturis in Christo, de hypostatica earum unione . . . Jenae (Steinmannál) 1590. Barna bőrkötés.

54. Az Ó-testamentumnak Robertus Stephanus által eszközölt kiadása.

A kiadás keltét nem birom meghatározni, minthogy ezimlapja hiányzik. Bőrrel bevont fatáblák e feljegyzéssel: „Clariss. viro Eruditione et virtute praestanti domino Wenceslao Welenicio Medicinae Doctori verae amicitiae ergo dedit Arnoldus vonn Hohenkamp. iur. licent. 3 calend. jun. An. MDLXXIII.“

55. Magyarországi egyház számára nyomtatott misekönyv.

A naptárban magyar szentek és versek Szent Istvánra is vannak. Elején és végén csonka és így nem bírom közelebből meghatározni. Két hasáb; egy hasábban 29 sor nagy betűvel. Rubrikázva van. Köldökös, bőrrrel bevont fatáblák. A leltár szerint „Psalterium rectius Missale Antiquum“, mihez Myskovszky, nem tudom honnan, az 1479-ik évszámot teszi hozzá. 1479-ből való nyomtatott magyar misekönyvet nem ismerünk.

58. Biblia Latina. Velence 1483.

Colophonja: „Exactum est inclyta in vrbe venetiarum sacro sanctum biblie volumen integerrimis expolitusque (így) litterarum characteribus. Magistri Iohannis dieti magni. Herbort de siligenstadt alemani. . . . Olympiadibus dominicis. Anno vero. 1483. pridie kalendas Nouembris“. (Hain nr. 3090). Elején e régi feljegyzés: „Ecclesiae Bartphensis S. Egidii Abbatis“. Barna bőrkötés.

59. Jacobus Reineccius: Panoplia seu armatura Theologica contra Bellarminum.

Elül hátul csonka. A leltárban mint „Liber de Iudicio Ecclesiastico“ szerepel. Barna bőrkötés.

60. Petrus Berchorius: Dictionarius seu repertorium morale perutile praedicatoribus. Pars I. Nürnberg 1489.

Czíme: „Prima pars Dictionarii ordine alphabetico (ut prologo premissum est) incipit.“ Joh. Bekenhaub előszava kelt „Ex officina impressorie Anthonii Koberger cuius Nurembergensis Anno Christi 1. 4. 8. 9. mensis februarii die quarto“. (Hain nr. 2801.). A második és harmadik rész hiányzik. Bőrrrel bevont fatáblák.

61. S. Bonauentura: Perlustratio in libb. IV. Sententiarum. Pars I. Nürnberg 1500.

Fol. 1^a: „Tabula super libros sententiarum cum Bonauentura.“ *Fol. 2^a*: „Iohannis Beckenhaub moguntini in scripta diui Bonauenture cum textu sententiarum tabula.“ *Fol. 84^a*: „Prima pars huius operis videlicet disputata sancti Bonauenture in primum librum Sententiarum.“ *Fol. 84^b és 85^a* Beckenhaub levele és verse Tinctorhoz, Nicolai Tincto-

ris de Guntzenhausen 1491. márczius másodikán kelt válasza, fol. 85^b Jacobus Wimpfeling Sletstadensis-nek Nürnbergben 1499-ben kelt levele (Hain nr. 3543.). A mű második, harmadik és negyedik része hiányzik. A negyedik rész colophonja Hain szerint „Quartus liber sententiarum cum disputatis Celebratissimi patris domini Bonaventure ordinis minorum. per Anthonium Koberger Nurnberge impressus Anno domini Millesimo quingentesimo. finit feliciter.“ — Bőrrel bevont fatáblák. Az első lapon Georgius Petrus saját kezétől e feljegyzés: „*Georgii Petri Bartphensis sum*“, azután más kéztől: „*Spectat ad Parochialem Ecclesiam*.“ Bártfa városának verses czimere megvan rajta.

62. **Corona beatae Virginis Mariae. Hely és év nélkül. — S. Bernardus: Sermones super Cantica Canticorum. Papiae 1482. — Albertus Magnus: Opus in evangelium Missus est Gabriel Angelus. Hely és év nélkül.**

Az első (elül esonka) mű czime Hain szerint: „Corona beate Marie virginis.“ Fol., két hasábos, mindegyik hasábben 47 sor; eredetileg 2 számozatlan, 89 számozott és ismét egy számozatlan levélből, jelenleg csak 88 levélből áll. *Colophonja*: „Finit liber q^d dicit corona beate virginis.“ A colophonnak ezen rövidítéséből kitűnik, hogy a Hainnál felsorolt két 47 soros kiadás közül Bártfán az van meg, melyet Hain az 5747-ik szám alatt irt le. — A colligatum második darabjának czime: „In nomine domini. Expositio viri venerabilis Bernardi clareualensis abbatis in canticis canticorum Salamonis. Sermo I—LXXXVII“; folio, 173 egyhasábos számozott levél, mindegyik levélen 42 sor. *Colophonja*: „Explicit Sermones deuotissimi Bernardi abbatis super cantica canticorum Salomonis: diligenter impressi per magistrum Nicolaum degirardengis. Papie, Anno domini M.^oCCCCLXXXII. die XVIII. Decembris. Existente pretore ac commissario Magnifico Almerico de almericis viro dignissimo etc.“. Hain a 2857-ik szám alatt e kiadásnak, melyet maga nem látott, felette hiányos leírását adja. — A colligatum harmadik darabjának czime: „Albertus Magnus super missus est. subtiliter ac eleganter ostendens ineffabiles gloriose virginis Marie laudes“. Fol. 2^a: „Incipit prologus in opus

virginis gloriose editum a domino Alberto Thetónico qui alio nomine magnus Albertus vocatur“. Azután: „Sequuntur tituli 300 questionum secundum ordinem movendarum.“ Most még csak 86 levél van meg, végéről három levél hiányzik; egy oldalon két basáb, mindegyik hasábban 53 sor. Hain a 463-ik szám alatt adja leírását.

63. 64. **Chrysostomi Jauellii Canapicii...** Operum omnium... Tomus Primus... Lugduni Apud Carolum Pessnot MDLXXX. — Ugyanannak második kötete.

Mindkét könyv csunya hárttyakötésbe van kötve és egykor Nicolaus Erhardus bártfai iskolamesteré volt. A második kötet belső borítéktábláján a következő feljegyzés: „Μέτρον Ἀλκαϊκὸν in honorem et ornamentum tum eruditione tum morum et virtute et integritate ornatissimorum sex iuvenum... Nicolai Erhardi Dalhemienensis, cum eis una cum aliis quatuor philosophiae candidatis in celebrata et florentissima Heidelbergensium Academia secunda laurea seu Magisterii dignitas publico senatus Philosophici consensu et renunciatione conferretur.“ A hosszú költemény végén: „Scriptum a Gordiano Hasselbachio Alcaeano amicitiae et congratulationis ergo 18 Februarii Anno 1584.“

65. **Tabulae Eclipsium Magistri Georgii Peurbachii. Tabulae primi mobilis Joannis de Montereio.**

1545-ben „impr. Norimbergae apud Georgium Wächterum expensis Ciriaci Jacobi civis Franckfordensis“.

Bártfa városának verses czímere rajta van. Fehér bőrkötés.

66. **Erasmii Osvaldi Schreckenfuchsii Commentaria in Novas Theoricas Planetarum Georgii Purbachii.**

A colophon szerint nyomtatott „Basileae per Henricum Petri 1563.“ Hozzájárul ugyanazon colophonnal: „*Commentariorum in praecedentem chronologiam liber unus auctore Johanne Functio MDXLV*“.

Bártfa városának verses czímere rajta van. Fehér bőrkötés.

67. Ἀριστοτέλους Ὀργανον... *Francofurti Excudebat Andreas Wechelus sibi et Thomae Guarino MDLXXVII.*

Szép préselt bőrkötés. A címlapon e feljegyzés: „Nicolaus Erhardus Dalhemienensis“.

68. 'Αριστοτελους 'Οργανον . . . editio secunda . . . *Francofurti Apud Heredes Andreae Wecheli Claudium Marinum et Johan. Aubrium Anno MDXCVII.*

A szép bőrkötésbe be van préselve: B H I A 1599.

69. *Commentaria in Isagogen Porphyrii et in omnes libros Aristotelis de Dialectica olim maturo consilio . . . facultatis artium in inclita Academia Louaniensi . . . composita. Jam vero tertio . . . recognita Louanii opera et impensis Viduae Servatii Sasseni Anno MDLXVIII. Mense Octobri.*

A borítékon e feljegyzés: „Nicolaus Erhardus Dalhemius Heidelbergae me sibi comparavit 2 Thal. min. 7. n. Anno 1583. Aprilis die 15.“ A könyvet megelőző tiszta lapon ugyancsak „Nicolaus Erhardi Haidelb. 83“ idéz egy Platónra és Aristotelesre vonatkozó passust a „Vol. XVI. Theatri Vitae Humanae“-ből, a könyv végén pedig Jamblichusnak leveléből „ad Sopatrum de Dialectica“ idéz. — Fehér bőrkötés.

70. 'Αριστοτελους φυσικης ακροάσεως . . . περι ουρανου . . . περι ψυχης . . . *Francofurti ex typographia Andreae Wecheli. MDXXVII.*

A címlapon e feljegyzés: „Nicolaus Erhardus Dalhemius me possidet Anno 82 7. Junii“. Finom fehér bőrkötés.

71. *Explanatio Martini Lutheri in Genesim.* Hely és év nélkül. Végén nyomtatott jegyzet, mely szerint Luther e művét 1545-ben írta és a rá következő évben meghalt Fehér bőrkötés.

72. *Der erste Theil der Christlichen Orthodoxischen Bücher Und Schriften des Edlen Theuren von Gott hoch begnadeten und gottseligen Hans Casper Schwenkfeldts. Anno MDLXIII.*

Szép kötés csatokkal. Ez a könyvtár egyetlen darabja, melynek teljes címét Myskovszky közölte jegyzetben. „Bártfa város régiségei“ című közleményében pedig (Hazánk s a külföld, szerk. Szokoly Victor. Pest. 1868. p. 374) megjegyzi róla, hogy „alighanem unicum“.

73. 74. 75. *Melanchthon* összes műveinek első, harmadik és negyedik kötete. „Witebergae Excudebant Haeres Johannis Cratonis Anno MDLXXX.“

Pompás kötés, bőrrel bevont fatáblák, melyekbe számos arckép, köztük az Erasmusé is, és az 1582-ik évszám van benyomva.

II. Kéziratok.¹

56. Myskovszky leltára szerint „Liber Psalmorum scripti anni 1481.“ Roppant vaskos *breviarium*, 717 levél, két hasábban írva, élén csonka naptár, mely most februarius havával kezdődik és melyben Szent István ünnepe is megvan; a 261-ik levél ki van tépve; fol. 394 b „Incipit commune sanctorum.“ — Úgy látszik, ez azon könyv, melynek kötését Myskovszky Viktor „Magyarország középkori és renaissance stílu műemlékei“ című munkájában (Bécs 1884. 80-ik tábla) rajzban ismertette („Egy könyv táblája Bártfán 1481.“). — Több helyen későbbi kéztől a „Valentinus Campanator Polonus“ felírással találkozunk. Más szintén későbbikezeketől többé kevésbé érdekes feljegyzéseket is olvasunk, így pl. hogy 1515-ben roppant szélvész dühöngött Bártfán, „Anno 1517. in die Sancti pauli conversionis [jan. 25-ikén] ipse Egidius filius Jörg Wolgeroden accepit suam Ursulem in uxorem“ (fol. 89^b), „Item anno domini M514 ipse dominus Matheus filius quondam Mertin bynder dominica die post Johannis baptiste cecinit suas primicias . . . Idem susceptus fuit in plebanum Bartphe 1529 Quasimodogeniti.“ (f. 527^a). A mi a codex iratási idejét illeti, feltűnő, hogy különböző részei különböző időből valók, még pedig úgy, hogy eleje sokkal később iratott, mint közepének egyes részei; úgy látszik, hogy itt tulajdonképpen colligatummal van dolgunk. Az iratás évére vonatkozólag a következő feljegyzésekkel találkozunk: fol. 89a: „Amen et sic est finis in die sanctorum martirum Gervasii et Prothasii [jún. 19-ikén] 1482.“ — fol. 394a: „Et est finitum proxima VI feria post ascensionis domini [május 21-ikén] 1479°“; — fol. 441a: „Anno domini 1499 etc.; — fol. 717 felváltva vörös és fekete tintával írva: „Et sic est finis huius operis pro quo laudetur Deus A Anno domini 1481 per Andream bogner de||de

¹ Az első három helyen említett egyházi kéziratokat Kaczvinszky Ede plébános úr volt kegyes számomra determinálni.

Bartpha in die Sancti Colomanni martiris [okt. 13-ikán] *circa horam primam post meridiem Anno ut prenotato etc.*“

Bogner András nevével okmányainkban nem találkoz-tam, bár családjának más tagjai már a XV-ik század első felében előfordulnak; hogy egyházi állású férfiú volt, nem szenved kétséget; Csontos scriptorai közt nem fordul elő.

57. *Irott Breviarium* a XV-ik századból, negyedré, 506 papírlével két hasábban, kerek írással írva; csak az 501-ik levél van hártýából; színezett kezdőbetűkkel. Kötése egykorú, elül hátul öt-öt köldökkel, melyek közül a középső a hátulsó táblán kiesett. Hátulsó tábláján nyoma van még annak, hogy a kézíraton egykor láncz volt. Bartfa városának ezí-mere az ismeretes verssel nincsen meg rajta. Elül hátul csonka, kezdődik: „*Ponam in salutari fiducialiter agam in eo*“, végződik: „*passuros denunciat. Bella quippe ad hos-tes . . .*“ A 62-ik és 63-ik lap között a „*hymnus de Sancto Egidio*“ után egy levél, mely a könyv valamely új részé-nek szépen festett czimlapja lehetett, ki van tépve. Ki van még tépve egy-egy levél fol. 70 és 71, 207 és 208, 267 és 268 közt, három levél 281 és 282 közt, hat levél 258 és 259 közt. A szöveg kihagyott része egy kis lap papiro-son van közbeszúrva fol. 146 és 147, 161 és 162, 169 és 170, 301 és 302, 357 és 358, 454 és 455 közt; — fol. 494^b a másoló az első hasáb második felét és az egész második hasábot üresen hagyta, minek következtében a szö-veg a mondat közepén megszakad.

*

Nincsen felemlítve a leltárban egy „*Psalterium rectius Breviarium*“ felírást XV-ik századbeli ívrétű kézirat (*breviarium*), mely elöl-hátul csonka, és jelenleg mindössze 337 papírlévből áll; írása kerek, két hasábban; a 77. és 78-ik levél közt két levél ki van tépve. Elül-hátul csonka, a fa-táblakötésen láncznak nyomai.

*

A levéltárban megvan egy XV—XVI-ik századi kéz-íratban a „*Summa legum Civilium Raymundi*“; nyolczadrét, 127 levél, végén csonka index; rubrikázva van, a lapszálon

tartalomjegyzékkel, és egy-két helyen a magyar szabad királyi városok jogi praxisára vonatkozó feljegyzésekkel. Az egész mű három részből áll; kezdődik: „Propter paternalem amorem, quem ad filios meos habui aggressus sum ex parvitate mei ingenii multis vigiliis et laboribus non parvis unam summulam legum . . componere“ stb. Elején ugyanazon kéztől, melytől ered a Summa legum Civilium Raymundi cím, a következő feljegyzés olvasható: „Ab der her Jos. payer nicht hetth sollich buch, so wirts on Zweifel der her Marcus [vajjon Marcus Keyl?] haben, ob auch derselbig nit, oder einlezig (?) fust [sunst?] anderswo, so wirt mans finden bim Huller [Haller?] der halts gedruckt hinden bey den Instituta Polonorum, so kauf mans mitt einander, wy wol ichs lieber einlezig woldt haben.“ Csontos János (Kalauz a könyvkiállításhoz 1882. p. 45.) XV-ik századbeli kéziratnak mondja és következőképpen ismerteti: „Raymundusnak polgári törvénykönyve, melyet a XV. században Bártfa városánál használtak. Nyolczadrétű papirkézirat cursivirással, egyszerű papirborítékkal.“

Mellékletek.

I.

A bártfai Szent-Ferencz rendi zárda régibb könyveinek jegyzéke (1514-től 1700-ig kizárólag).¹

1. Petrus *Skarga*, Conciones dominicales et festivales (Cracoviae 1691.). — 2. Franciscus *Petrarcha*, De vita solitaria (Basileae 1579.).² — 3. Matth. *Fabri*, Concionum silva nova (Col. Agripp. 1678.). — 4. *Pázmány* Péter, Isteni igazságra vezérleo kalauz (Pozsony 1613.).³ — 5. *Pacichelli*, Lectiones morales im Jonam (Monachii 1672.). — 6. *Hansvick*, Cornucopiae Concionatorum (Antverpiae 1646.). — 7. Phil. *Mornaëus*, De sacra eucharistia (Hanoviae 1605.). — 8. Michael *Pranszta*, Consideratio religiosi status stb. (Varsoviae 1678.). — 9. Th. *Stapletonus*, Promptuarium morale (Col. Agripp. 1615.). — 10. Th. *Stapletonus*, Promptuarium festivale (Col. Agripp. 1615.). — 11. Petrus *Binsfeld*, Enchiridion theol. pastoralis (Aug. Trevirorum 1612.). — 12. Phil. *Melanchthon*, Erothemata Dialectices (Wittenbergae 1577.).⁴ — 13. Jac. *Massenius*, Meditata concordia cum catholicis (Col. Agripp. 1662.). — 14. Laurentius *Beyerling*, Promptuarium morale (Col. Agripp. 1617.). — 15. Mart.

¹ V. ö. p. 4. — Ezen jegyzéket Rhody Alajos úr volt szives összeállítani; a XVI-ik században nyomtatott könyvek egykori tulajdonosainak neveit pedig Hunka Emánuel zárdafőnök úr volt kegyes velem közölni.

² Fraknói (A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században p. 99. és Magyar Könyv-Szemle 1881. p. 202.) Petrarcha összes műveinek 1496-ik évi baseli kiadásának a bártfai Szent-Ferenczrendűek kolostorában őrzött példányáról a következő feljegyzéseket idézi: „Vriel Maytheny P. T. possessor meus.“ — „Sum mei Victorini Petkovicz, dono datus per Reverendissimum dominum Vrielem Maytheny prepositum Turocziensem, Anno domini 1542.“ — „Datus liber in pignus amicitiae et perpetuum amoris vinculum a Paulo Wranka Prividiensi Zachariae Scholgiuo ibidem. Anno a parta salute humana MDLXXVIII. 3 idus Jan.“

³ Szabó Károly (Régi Magyar Könyvtár 1879. p. 201.) a 1443-ik sz. a. e könyv több példányát ismerteti.

⁴ 1595-ben Natscher György tulajdona volt.

Becanus, Manuale controversiarum (Aug. Vindel. 1624.). — 16. Lud. *Lopez*, Instructorium conscientiae (Lugduni 1587.).¹ — 17. *Haymo*, Homiliae dominicales (Coloniae 1540.).² — 18. *Pius V.*, Catechismus Concilii Tridentini (Leodii 1568.).³ — 19. Hier. *Orosio*, Institutio Regis (Coloniae 1582.). — 20. Bart. *Castellus*, Lexicon medicum graeco-latinum (Rotherodami 1644.). — 21. Jo. *Kviatkievics*, Fax ascetica (Cracoviae 1682.). — 22. Lud. *de Ponte*, Fundamentum meditationum (Coloniae 1614.). — 23. Mart. *Becanus*, Compendium Controversiarum (Pragae 1624.). — Jac. *Marchantus*, Resolutiones Pastorales (Pragae 1643.). — 25. Institutiones Iustinianae (Venetiis 1516.).⁴ — 26. *Aristotelis* Libri 10 de moribus (Basileae 1592.). — 27. Ioan. *Polanco*, Methodus iuvandi moribundos (Tyrnaviae 1688.).⁵ — 28. Guil. *Stanishurstius*, Quatuor novissima (Coloniae 1682.). — 29. Conr. *Dietericus*, Epithome Catechetica (Leuchoviae 1696.). — 30. Nic. *Mosticensis*, Responsa ad quaestiones (Cracoviae 1623.). — 31. Ioan. *Polanco*, Methodus iuvandi moribundos (Dilingae 1577.). — 32. Doctrina S. *Hilarii* (Genevae 1630.). — 33. *Bresman*, Doctrina moralis (Coloniae 1687.). — 34. Synopsis vitae S. *Ignatii Lojolae* (Neapoli 1619.). — 35. Regulae Societatis Jesu (Tyrnaviae 1679.). — 36. Paulus *Segner*, Speculum non fallax (Leopoli 1695.). — 37. Christoph. *Froschouerus*, Unio personalis e communione idiomatum (Tigurini 1575.). — 38. Universum S. *Concilium Tridentinum* (Coloniae 1564.). — 39. Henr. *Lamormainus*, Collocutiones Spirituales Francisci Sales (Viennae 1648.). — 40. Hieron. *Cardani*, De rerum varietate (Basileae 1557.). — 41. Ioh. *Barklay*, Paraenesis ad Secretarios (Romae 1617.). — 42. *Eggerer*, Pharmacopaea coelestis (Graecii 1672.). — 43. *Füxlin*, Theatrum Gloriae Sanctorum (Suleb. 1699.). — 44. Romanus *Hay*, Astrum inextinctum (Coloniae 1659.). — 45. *Laminec*, Conciones festuales P. 2. 3. 4.

¹ 1646-ban Drosdowie János tulajdona volt.

² 1545-ben Stanislaus a Sanok tulajdona volt.

³ Hajdan a sebesi Sz.-Ferencz-rendi zárda tulajdona.

⁴ Már 1671-ben a bártfai Sz.-Ferencz-rendi zárda tulajdona volt.

⁵ 1632-ben az eperjesi Sz.-Ferencz-rendi zárda tulajdona volt.

(Bamberg 1683.). — 46. *Engelgrave*, Sermones dominicales. (Coloniae Agripp. 1655.). — 47. Raph. *Delaminecz*, Paradisus concionatorium P. 2. 3. (Aschaffenburgi 1667.). — 48. *Pauleti*, Discursus praedicabiles (Col. Agripp. 1667.). — 49. *Ginther*, Cursus Izraël (Aug. Vindel. 1659.). — 50. Petrus *Postuani*, Splendores hyerarchiae (Cracoviae 1652.). — 51. *Pauletti*, Sanctuarium seu S. Sermones (Coloniae 1677.). — 52. Ioh. *Busaeus*, Sermones S. Dominicales (Coloniae 1692.). — 53. *Bignon*, Encyclopaedia Concionatorum (Coloniae 1676.). — 54. Petr. *Bessaeus*, Conciones seu conceptus theolog. (Coloniae 1620.). — 55. *Povodovszky*, Wiedzidlo naproti Trianom (Posnaniae 1582.).¹ — 56. Alex. *Sperellus*, Paradoxa moralia (Francofurti 1698.). — 57. Hieremiae *Drexelii* Opera omnia (Antuerpiae 1644.). — 58. *Liberius*, Gospodar nieba i zemie (Cracoviae 1669.). — 59. *Junck*, Thesaurus Concionum Strenalium (Coloniae 1683.). — 60. Ioh. *Dedinger*, Annona annua seu Conciones (Monachii 1688.). — 61. *Keul*, Conciones Dominicales (Coloniae 1685.). — 62. Franc. *Costerus*, Conciones Dominicales (Coloniae 1608.). — 63. Jac. *Marchantius*, Sermones Dominicales et Festivales (Coloniae 1651.). — 64. Raph. *Delaminecz*, Paradisus Concionatorum (Aschaffenburgi 1667.). — 65. *Schelhamer*, Tuba analogica seu Conciones Dominicales (Salisburgi 1678.). — 66. Petr. *Bessaeus*, Conciones seu conceptus theolog. (Coloniae 1620.). — 67. *Meisner* Boldizsár szent elmékedései ford. *Madarász Márton* (Löese 1635.).² — 68. *Pensing* Festivale Concionatorium (Passavii 1697.). — 69. *van Horn*, Cornucopiae concionum sacrarum (Coloniae 1676.). — 70. *S. Augustini* Episcopi de civitate Dei lib. 22. (Basileae 1555.).³ — 71. *Eusebii* Pamphili et aliorum Hist. Ecclesiast. (Basileae 1587.).⁴ — 72. Nanus *Mirabellius*, Polyanthea (Coloniae 1546.).⁵ — 73. Undecima pars librorum Divi *Augustini*

¹ Estreicher, Polnische Bibliographie (1875. p. 182. 183.) e művet nem említi. — 1665-ben Albertus Zyaekoviez tulajdona volt.

² Szabó Károly, R. M. K. 652-ik sz. a.

³ Rajta-e feljegyzés: Grazer Tüstro (?) 1619.

⁴ Hajdan Nicolaus Auipitrius tulajdona volt.

⁵ 1786-ban a homonnai Sz.-Ferencz-rendi zárda tulajdona volt

(Basileae 1526.).¹ — 74. *Homiliae* S. Patrum et Ecclesiae Doctorum (Coloniae 1569.).² — 75. Petrus de *Natalibus*, Catalogus Sanctorum (Basileae 1521.).³ — 76. *Aristotelicum opus* de coelo et mundo (Venetiis 1526.).⁴ — 77. Conciones Dominicales et Festivales (Varsaviae 1646.). — 78. Franc. *Heffner*, Conciones Dominicales (Herbipoli 1697.). — 79. Petrus *Skarga*, Kazania na niedziele (Cracoviae 1595.).⁵ — 80. Thomas *Mlodzianovsky* Kazanie i homiliae (Posnaniae 1681.). — 81. *Hartung*, Philippicae 60 in notorios peccatores (Egrae 1687.). — 82. *Abraham a Santa-Clara*, Judas der Erzschem (Salzburg 1692.). — 83. Leonardus *Leo*, Praedicationes diversae (Romae 1698.). — 84. *Budacro*, Adnotationes in Pandectas (Coloniae 1527.).⁶ — 85. *Veselius*, Psalmorum Davidis libri quinque (Morgiae 1581.).⁷ — 86. *Lucius Florus*, Computus novus de Astronomia (Argentorati 1514.). — 87. *Breuer*, Tractatus historico-politicus (Coloniae 1672.). — 88. *Schuler*, Omniscibile (Dantisci 1682.). — 89. *Heerland*, Apologia explicationis causarum (Tubingae 1578.). — 90. Barth. *Mastrius*, Logica (Venetiis 1638.). — 91. *Codex Iustiniani* (Lugduni 1581.).⁸ — 92. Cornelii *Taciti* Annalium libri XVI. Historiarum libri (Lugduni 1634.). — 93. Bart. *Fumi*, Institutiones Canonicae (Coloniae 1582.). — 94. Franciscus *Xaverius*, Flores Indici (Olomucii 1699.). — 95. Bernardus *Diaz*, Practica criminalis canonica (Antverpia 1568.).⁹ — 96. Joan. *Crispinus*, Institutiones Iustiniani Imperatoris (Francofurti 1637.). — 97. Aegidius *Strauch*, Tabulae universae Mathesis (Wittenbergae 1662.). — 98. Bona *Roegnard*, Perspectivum Luteranorum et Calvinistarum (Viennae 1648.). — 99. S. *Hieronymi* Com-

¹ 1695-ben Nicolaus a Krensfeld tulajdona volt Munkácson.

² 1641-ben Joannes Drosdowie tulajdona volt.

³ 1614-ben Stanislaus Kazimirzensis tulajdona volt.

⁴ Hajdan Stephanus N. tulajdona.

⁵ Hajdan Bartholom. Fussory tulajdona.

⁶ 1751-ben Franciscus Ropszky tulajdona volt.

⁷ Hajdan Joannes Christophorides tulajdona.

⁸ 1626-ban bizonyos Ragrovsky tulajdona volt.

⁹ Már 1759-ben a bártfai sz.-Ferencz-rendi zárda tulajdona volt.

mentaria in Epistolas D. Pauli (Coloniae 1531.).¹ — 100. Regni Christi Sempiterna Stabilitas (Tirnaviae 1695.). — 101. *Radulphus*, Homiliae in Dominicis et Festa (Antverpiae 1570.).² — 102. Erasmus *Sarcerrius*, Postilla in Evangelia Dominicalia (Francofurt. 1540.).³ — 103. *Valerii Maximi*, Libri X in Romanos (Basileae 1550.). — 104. *Ordinis Eremitarum S. Augustini* Figurae Bibliorum (Coloniae Agripp. 1607.). — 105. Pflanzenkunde (Strassburg 1587.).⁴ — 106. Joan. *Majoris* Magnum Speculum Exemplorum (Coloniae 1607.).

II.

Erbare, Ersame, Wolweyse grossgunstige Herrn, Ewer E. W. seind meyne williege gefliessene Dienst mit Wunschung glückselioger Regierung langwerendes Frieden vnd alles gutten jederzeytt bevor. Erbare wolweyse grossgunstige Herrn, es hatt sich in vorschienenen Jar ein zeytt lang bey mir auffgehalten der achtbar vnd wolgelarthe Herr M. Marcus Feysche von wegenn sterbensleuffte, do die giefftige Seuch zu Breslaw vnd in vmbliegenden Stedlin regieret, die nu (Gott lob) auffgehöreth, domit er aber die Zeytt nicht vorgebens zubrechte, hatt er aus vorgehenden gutten reiffen Rath vnd sonderlicher Wollmeynung auch menniglichen zu Nutz vorgenommen ein Allgemein Historia zu fassen, vnd die ins Werck gesetzt vnnd in einer Taffeln kurtz begrieffen, beyde deudsch vnd Lateinisch, domit sie jederman vor Augen were. Auch bey mir angehalten, dieselben in Druck zu vorfertiegen, welches ich ime nicht woll habe khönnen abschlagen, weil auch andere viel dieses begerten vnd die Sach sehr erheblichen war. Dieweil dann E. E. W. allwegen gütten Künsten vorwandt vnd vornemlich diesen Studiis geneigt, vnd weil dis ein Gemeingutt ist, vnd ich deren von wegen des vaterlandes alles schuldig zu thun vnd womitt

¹ Hajdan Leonardus Ocherta tulajdona volt.

² 1641-ben Joannes Drosdowie tulajdona volt.

³ Egykori tulajdonosa Franciscus Lieb.

⁴ 1812-ben Joannes Frenka tulajdona volt.

ich kan vnd mag pflichtig bin, so habe ich aus trewem wolbedachtem Gemüthe vnd gutter Zuvorsicht nicht vnterlassen khönnen E. E. W. diese vngesportete Mühe vnd meyne vnvordrossene Arbeit zu zuschikenn, vund gleich als insonderheitt zu dediciren. Gelangeth derowegen an E. E. W. meine fleyssige vnd dienstliche Bitte, E. E. W. wollen solches geringe Geschencke aus geneigtem Gemüth vnd mit sonderlichen Gunsten annemen vnd Inen lassen gefellig sein. Dann es warlich an dem das Gott der allmechtige aus sonderlichen Genaden von wegen das Kirchen vnd Schuel, sampt weltlichem Regiement dieses Orthes bey E. E. W. wolbestalt ist, den grausamen Tyrannen vund Erbfeindt Christliches Namens abgewandt hatt. Ne conturbet nidum turturis. Weil dann dem also, vnd diese Taffeln neben Erschaffung der Welt Erinnerung der Zeytt vnsers christlichen Glaubens anzeygen, geschweige andrer Nutzbarkeyten, so bin ich tröstlicher Zuvorsicht, E. E. W. werden Ihnen gefallen lassen diesen Vleis vnd mich in Gunsten empfolen haben. Dis will ich in allen Diensten vnd mitt Gehorsam, so es die Zeytt erfordert, gegen E. E. W. vnd in meynem Gebet zu Gott wiederumb zu verdienen mich beveissigen. Hiemit bevelhe ich E. E. W. in göttlichen Schutz vnd Schirm vund mich in E. E. W. günstiges Bedenckenn. Datum zur Neyss in Schlesien den 10 Aprilis des 1569 Jars nach Christi Geburt.

E. E. W.   dinstwilliger vnd
gehorsamer allzeytt

Johann Creutzieger
(vonn Epperies)
Buchdrucker Herr
daselbst.

Külczime: Den Erbaren Ersamen Wolweisen Herrn Rich-
ter vnd Rathmannen der Kayserlichen Stadt Bartphelt,
meinen grossgunstigen Herrn vnd Förderern zu handenn.
Barthphelt.

A jegyző kezétől: Ex nyssa Silesie die S. Georgii
[apr. 24-ikén] anno 1569.

III.

Achbare, Erbare, Wolweise, Grosgunstige liebe Herrn, mit wunschung von Gott dem almechtigen Zeitliche vnd Ewige wolfardt, Vnnd nach erbietung meiner gantz willigen vnd jederzeit geflissenen dienste, werden sich E. A. E. W. als die Wolverstendigen gunstig erinnern, Wie das ein Jeder mensch von Gott dem Herrn denn Bevehl hatt, die gaben so er Im gegeben vnd verilien, zu Gottes lob vnd Ehr vnnd zu nutz vnd förderung des nechsten zu gebrauchen. Es sey gleich weissheit, kunst, geldt, oder guet, so muss doch immer eines dem andern die handt reichen vnd dienen. Daher denn auch in guetem und löblichem brauch, das diejenigen so mit Kunst vnd andern gaben von Gott begabet vnd geziereth, dem selbiegen mit Allem fleiss nach gedacht, Vnnd so sie was kunstliches vnd nutzliches erfunden, haben sie es nicht wie die neidischen verborgen, obgleich oft vnverständige Leute ursach darzu gegeben haben, sondern habens adelichen vnd kunstliebenden personen zu gefallen vnd Ehren zugeschriebenn vnd dedicirt, damit es vielen menschen geoffenbardt zu nutz vnd wolgefallen gereichet. Wann aber solliches bisshero nicht geschehen wer, vnnd jetziger Zeit auch nicht geschehe, so wurden wier vnd unsere nachkommen soviel von gueten Kunsten vnd andern Tugenden wissen, als ander barbarische vnd wilde Völcker. Aber unserm lieben Herrn Gott sey lob vnd danck, das ehr vns von der groben vnd wilden art abgesondert, vnd vns bishero feine gelerte vnd fleissige leute in mancherley guten Kunsten, auch frome vnd milde Patronen, welche die Kunste lieben vnd befurdern, gegeben, sonderlich in dieser schweren vnd geferlichen Zeit. Gott der almechtige verley vnd gebe seine genade ferner. Solliches alles hatt mich bewegeet der Kunst ferner nach zu forschen, damit ich mich auch als ein geringer Arithmeticus danckbar erzeigte vnd den fürnemsten vnd berumbsten Stedten, zu lob vnd Ehr, was fruchtbarliches möchte ins werck vnd antag bringen. Sonderlich dieweil ich vermerckt

habe, das sie ein sonderlichen wolgefallen an solchem wercklein haben, vnnnd nachdem Ich mancherley Mathematiccher Speculationes für mich genomen (gegen E. A. E. W. in demut zu melden) hab ich mit gottes hulffe. ein newe wunderbar landtaffel, dergleichen vorhin niht gesehen, erfunden vnd ans licht bracht, darin man baldt vnd behendt, ohn einiges Rechnen sehen vnd finden kann wie weit die fürnemsten vnd berumbsten Stedte in der Weldt, ein Jede in sonderheit von der andern leith, zum theil in die 5. 6. siebenhundert meilen, wie auff inliegendem Zetlein die weit gelegene Stedte zum theil verzeichnet sindt, heldt vnd begreiff in sich 6441 auffgelöster fragen, das man sich verwundert, das der Triangel solliche ding vermag, wie denn der Inhalt vnd unterricht bey der Landtaffel ist angezeigt vnd beschrieben. Dieweil denn die Kunste billich niemandt anders, denn den adelichen, weysen, kunstliebenden vnd milden gemueteren zu gefallen vnd Ehren zugeschrieben werden, damit sie von demselbigen beschutzt, gefurdert vnd in wurden gehalten, ohn welliches sonst die Kunste mussten zu grundt vnd bodem gehen, wie in der Turckey vnd bey andern vnchristen geschehen, vnd Ich auch die Exempel wie in der Landtaffel zu sehen ist, E. A. E. W. zu gefallen vnd ehren auff diese löbliche Stadt Bartfell mit fleiss gerechnet vnd gestelt habe, bin ich ferner beweget E. A. E. W. als die wolverstendigen vnd besondern liebhaber vnnnd förderer gueter freyer Kunste (wie denn von Natur alle weyse vnd verstendige gemueter denn gueten Kunsten wolgeneiget sindt) mit dieser neuen landtaffel in demut zuvorehren, mit gantz fleissiger Bitte, E. A. E. W. wolden sollich gering wercklein gunstig annehmen, vnd meinen geringen fleiss vnd miche gefallen lassen, solliches vmb E. A. E. W. sambt gemeiner Stadt mit ferner ausbreitung derselben lob vnd Tugenden zuverdienen, bin ich Jederzeit gantz willig vnd geflissen. Hiemit E. A. E. W. Gott dem almechtigen in seinem schutz vnd schirm, mich aber in E. A. E. W. gunsten demutig thue beueh-

len. Datum Breslaw den (más kéztől:) 16 May Im 1571-
isten Jar E. A. E. W.

Ganz dienstwilliger vnd geflissener

Mattheus Nefe arithmeticus

Dem boten ist gelonet. vnd Burger inn Breslaw.

Külczime: Den achbarn Erbarn vnd Wolweisen Herrn
Burgemeistern vnd Rathmannen der loblichen Stadt Bart-
fell meinen grosgunstigen lieben Herrn.

IV.

Salutem officiorumque meorum debitam oblationem.

Neminem ignorare existimo, amplissimi ac ornatissimi viri et domini, praeclaram ac excellentem illam canendi scientiam quam Musicem appellamus inter reliquas artes liberales disciplinasque ingenuas non postremas sibi partes vendicare. Cuius nos ideo Deus Opt. Max. fecit participes, ut illius nomen in templis in Ecclesiis inter Christianos et in toto orbis circulo summis praeconiis et concentu suavissimo decantetur, laudetur et extollatur. Exemplo nobis sint purissimi illi e caelo delapsi spiritus, qui Christo Saluatori nostro e virgine nascenti melodia dulcissima astiterunt cantantes: Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis. Divus Paulus etiam nos ut Psalmis et melodiis sacratis, canticis denique suavibus Deum laudemus admonet et hortatur. Quare amplissimi et ac ornatissimi Domini, cum vos Deus Opt. Max. capita regiminis et Reipublicae Christianae constituerit, ut vestra prudentia et animi sapientia cum maxima omnium utilitate toti communioni ac civitati vestrae ornatissimae praesitis, Evangelium Christi sanctissimum et religionem sacram defendatis, scholas denique et earum prefectos a Deo constitutos vestra munificentia augeatis et Musarum (quos prae multis celebrari audio) patroni sitis, motus sum ut A. V. Officium Missae, quod ego modulatus sum dedicarem et cum summa animi demissione servitorumque meorum oblatione offerrem, quod ut A. V. a me suscipere mihi-que hoc ipsum dextre interpretari velint, submisso oro. Quod reliquum est A. V. Deo op. max. regendam et pro-

tegendam, me vero et Musas meas V. A. amandas et promovendas commendo. Valeat A. V. in longos annos. Datae Cassoviae 10 die May Ao. 84

Amplit: Vestris Addictiss.

Christophorus Röcknitius
Gruppensis.

Külczime: Amplissimis, eruditione, sapientia, virtute ac dignitate ornatissimis viris et Dominis D. Judici totique ordini Senatorio Inclytae Civitatis Bartphensis, Dominis Mecaenatibusque suis omni observantia colendis.

V.

S. P. D. Me absente tuae sunt allatae. Cum domum redirem curavi statim, ut socrus mea pecuniam illam quam petis tabellario tuo traderet, quam ab ipso saluam accipies ut speramus. Daudid petebat sibi mitti epitheta Rauiisii; scripsi ea de re ad Georgium Schilherum Bibliopolam Viennensem; se librum istum quotidie expectare respondit; cum igitur occasio se offeret, alloquere hominem, et num liber ille allatus sit inquire, compactum ad te accipe et pretium numera. Si vero librum se adhuc non habere dicet, quaere eundem apud alios bibliopolas et in foro scrutario, ubi saepe boni libri vetustis libris commixti venduntur; quicquid expones, tibi hic bona fide reddetur. Plura ubi ad nos veneris, quod ut feliciter fiat tibi et mihi ex animo opto. Haec ad tuas et viginti sex florenos uti petebas. Vale et comitem tuam saluta. Posonio 22 8bris A^o 71

Georgius Purkircher.

Külczime: Eruditione, prudentia et fide praestanti domino Bartholomaeo Purlamuz, Notario Rei p. Bartphensis, amico suo honorando.

Mit 26 fl.

Wienn

zu antworten.

VI.

1.

Wier Richter vnnnd Rat der Khuniglichen Stat Leutsch Bekhennen offentlich hiemit vnnnd thuen Kundt iederemiglich mit diesenn vnnserenn briiff, das Zeiger dies der

Erbar Cristoff dudlig, puchfirer vonn Bartfell, perschönlich vor vnserenn Versamletenn Rath erschinen ist, vnnd hat vnns angezeigt, wie das er vonn dem Ersamen Herrn Valtenn Maternnn vnserenn mitburger im verschiner Zeit einen Machtbriiff entfangen hett, mit desselbigenn Krafft in seinen namen fl. 24 zu verp. [?] im vonn den fürsichtigen Franntzen Imscher aus Schwabenn, einzumanen, zu entfachenn, vnnd im dorumb auch zu quittirnn, so hab er von bemeltenn Frantzenn vonn Imscher nebenn denn selbigen briiff auff solche schulde vormols fl. 16 par entpfangenn vnnd mit den oberigen acht gulden pischer ein freuntliche mitleidung gehabt, da er aber neulich ins Neusolkhummen ward, vnnd denn rest daselbst vonn schultman gefordert, het ym gedachter Frantz von Imscher die schulde erstlichenn bekant, vnnd in cegen Cerpfenn gefodert, der meinung (wie er vnns angezeigt) das er in daselbst eine erliche pezahlung thuenn wolde, da aber zeiger dies gen Kerpfen khummen ward, het in der Schultman zu gast geladenn, vnnd ime einen guetten willenn beuissenn, nochmals aber seyn Register vorsehenn, die schulde balder gelaucknet, im ins gefengnis bracht, dortzu auch sein Ros unnd Kleyder nemen lassenn, und inn mitnichtenn derweill freygesagt, pis er genugsame pierigen [= Bürgen] vor seinen hals hette müssen setzenn als der (wie jener im anlagt habe) der mit falschenn vnnd vnrecht ertüchtenn vnd auffgerichtenn brieffenn ynn eines andern namen vmbgieng, dartzu auch gesagt, das der Herr Valtenn Materenn vor ein halbenn Jar in geschriebenn het er wolde die fl. 24 volkhümlichenn von in unnd nicht von Cristoff Dudlig fordern, vnd geuartend sein, dorauff het auch der Frantz vom Imscher in getzuungenn vnnd gedrungenn die obgeseriebenen sechtzehen guldens auch ime widervmb zu erlegenn. Des sichs zeiger dieses briiff gar hart versehenn, dieweil er sich alletzeit erbarlich vnnd freundlich gehaldenn hat, vnnd mit solchen bosen stuckenn gestellt den auffgedachten Ersamen Hernnn Valtenn Maternen vnseren mitpurger seiner vnschuld halbenn, in sachenn dieser schulde vnnd euch denn Machtbriiff betreffende, die rechte Warheit

rechtschaffenn vnd warhafftiglichenn zu bekennen, welcher Herr Valtenn Matern nach ordnung des rechtenn, auff seiner selen selikeit auch auff sein Trew vnd ehre gefragt, hat vor vnserm Gericht warhafftig bekant bei seinen eid vnnnd pfflicht, wie das der auffgenanter Frantz vonn Imscher, da nach die Stat Cassa in flore oder in seinen stand war genesenn, hatt etlich ding daselbst gekauft, da im aber gelt abgangenn wer, hett er sein zuflucht zu ihnn nemlich zum Hernn Valtenn Maternn gehabt, vnnnd im vmb 24 fl. angelant, versprechende mit munt vnnnd hanndt, er wolde solch gelt kurtzlichen vnnnd etlichenn auch getreilichenn zalenn. Nachdem aber er dieselbigen 24 fl. entpfangen, denn tag aber der petzalung seinen zusagen nach nicht het gehalten, hette sich vnder des zugetragenn, das zeiger dies, Cristoff Dudlig, welcher auch die selwige Zeit ein mitwoner zu Cassa ist genesenn, habe wellenn gen Wien zihen, so het Valten Maternn im freuntlichenn angelant diese schulde in im ausstrichenn einzumanen in seinen namen vnnnd zu fordern, vnnnd ine hierumb vnder seiner handschrift vnnnd petschaft einen machtbrüiff auffgericht, vnd volle krafft vnnnd macht (wie obenn gemelt) ober solche schulde oder gelt gegebenn, nicht allein zu einmanen vnnnd in entpfahenn, sondern auch zu seiner nottdurfft vnd nutz zu gebrauchenn vnnnd antzuwendenn. Nachmols aber da Zeiger dies heim khummen wer, het er den Herrn Valten Materen angetzeigt, wie das er an dieser schulde vonn Frantzzen Imscher zu Cerpenn het fl. 16 par entfangenn, vnnnd noch fl. 8 ausstunden, dieselwigen het auch Frantz vonn Imscher kurtzlichen zu betzalen redlich zugesagt vnd versprochen. Des aber zu grösser Warheithen wer im die entfangene 16 fl. offtgenanter Cristoff Dudlig pis auff denn heutigenn tag zu thun noch schuldig, viderredende das offentlich das der gedachten Frantzenn von Imscher ein solchen briiff solde zugeschickt haben, wie den obstet, welchen briiff, wo er unter sein hantschrift vnd Siegel vorbringen khan, woll er im den glaubenn gebenn vnnnd sich doran begenuegen lassenn, hoffend aber er werde solches nicht beweysen

khünnen, doruber hot im auffgedachter [Her]r Valten Maternn zu g . . . . . izund als formols zu Cassa offen neues vor vns volle krafft vnnd m . . . . . gegeben nicht allein d . . . . . b geschriebene 24 fl. krafft dieses briiffes einzu- manen vnd zu entpfahe . . . sunder auch die sache mit . . . t wider den Frantzen Imscher aus Schuaben durchztutreibenn vnd solch . . . . . spott vnd diese vnpillicheit s . . . lt all tzerung, vnkost, vnd vertzeimnus in seinem namens an in zu ersuchen, item [auc]h zu quittiren noch notdurft vnd . . . . . vnd ledig tzu sagen zugleich als er selber pers- schönlich verhanden were . . . . . s zu verkunt vnd merer sicherh[eit] halben, dortzu auch der warheit vnd der ge- rechtigkeit tzu villfart, hob . . . r auf ir peiden pilliche piette vnnd anlangenn diesen vnsernn briiff, mit gemeiner stat Leutsch insigell hierunder auffdrucken vnnd fertigen lann vnnd geben am nechsten Freytag vor Oculy noch Christi vnsers seligmachers geburt in tausent funffhundert vnnd funfftzigstenn Jars [márcz. 7-ikén].

[Úgy látszik csak másolat, külczime és pecsétje nincs.]

2.

Hochachtbar, Ehrwürdig, Achtbar vnd Hochgelarte Groszgunstige Hern, E. E. W. vnd A. G. sein meine willige dienst mit besonderm fleysz zuvorann. Groszgunstige Hern, ich kan E. E. W. vnd A. G. meynen dringender nott halben klagend nicht verhaltenn, das mein schwerer Moritz Goltz (seligen) vff furbitt des Ehrwürdigen vnnd Hochgelarten Hern Philippi Melanthonis einem, genandt Christoff Dutlich ein Burger vnd Buchfurer zu Bart- phe in Vngern fur ein hundert vnd zehen guldenn bucher geborgt, welcher er zugesagt vnd versprochen erstlich vff Johannis Baptiste viertzig gulden vnd folgens Michaelis des 48 Jars siebentzig gulden zu bezalenn, wie das sein Handtschrifft vnd Bitschir bezeugt, vnd ob ich im wol vielmals vnterdes vmb bezalung geschriebenn vnd vermanet, er mir auch etlichmal schriefftlich geantwort, vnd gewisse vertroistung gethan, solche schult vffs erst zu erledgenn, ist es doch von ihm bisz hieher nicht volzo-

genn wordenn. Dieweil ich den solche 110 fl. nun bey-
nahe 4 gantze Jar lang mit grossem schadenn auss meynem Handel habe entraten müssen, vnd er sich noch nicht mit der bezalung findet, bitt ich demutiglichenn E. E. W. vnd A. G. wolle mich ahn einenn Erbarn Radth zu Bartphe seine Obrigkeit gunstiglichenn furbittenn, das mir der Villicheit nach zu dem meynem mocht verholffenn werdenn. Zweyfel gar nicht ein E. Radt werde ihnen vff E. E. W. vnd A. G. schreybenn der gerechtigkeit halben zur bezalung haltenn vnd vermogenn. Womit ich E. E. W. vnd A. G. widerumb mit meynem geringen vermogenn dienen kan, sollenn sie mich zu jeder Zeitt vnge-sparts fleysß willig befindenn.

Befhele hiemit E. E. W. vnd A. G. Gottlichem Schutz vnd gnadenn. Actum Wittenbergk den 14-ten Martij A^o 1552

E. E. W. vnd A. G.

dienstwilliger

Chunradt Rhuel

Buchfurer.

Külczime: Denn Hochachtbarn Ehrwürdigen Achtbar n vnd hochgelarten Rectori, Magistris vnd Doctoribus der loblichen Vniversitet zu Wittenbergk meynem grossgunstigen Herrenn.

3.

Vnser freundlich dinst zuuor Ersame vnd Fuersichtige besonder gonstige freunde wesz Cunrad Ruel ein burger vnd buchfurer alhie an vnsz supplicirt von wegen etlicher schulden, so sein schwecher seliger Moritz Galtze auff desz Erwürdigen vnd hochgelarten Hern Philippi Melanthon fürbitt ewerem burger Christoff Düllich gegleubet vnd geborget hatt, sampt fernerem Inhalt, schicken wir euch hie innen lesend zuvornehmen. Dieweil dan solche nicht eine geringe freundschaft sovihil bücher frei vmbsonst auff gewisse leidliche tagezeiten zuberger, desz sich ewer burger billich neben deme dasz er seine ehre guthen glauben vnd treue vorsatzet zuerinnern gehapt, vnd seiner zusage hette nach setzen sollen, Inn bedrachtung dasz solch

nicht halt Ihme nicht alleine, sondern auch vnserm lieben Herren Philippo Melanthoni als ein Vrsach solchs borges nachredig sein moge, dasz vnsz dan auch neben desz Supplicantzuvorsicht vnd gnedig vortrawen vrsach gibt, euch derwegen freuntlich vnd gutlich zu schreiben vleissig bittende, Ihr wollett gedachten Christoff Dutlich zu erlegung der einhundert gulden vleissig anhalten, damitt allerlei nachreisensz scheden vnd vnkosten vorhuetet pleiben moge, vnd euch nicht anderst hierinnen dan wie Ihr gleichs falles euch zugesehehen gerne sehet, erzeugen, auff dasz der Supplicantz sich vnserer fürbitt bei euch genossen entpfinde. Dasz seint wir vmb euch vnd die Eweren zuvordienen willig. Datum Wittembergk Freitag nach Remiscere Anno etc. LII [márcz. 18-ikán].

Rector Magistri vnd doctores der loblichen
Hohen Schulen zu Wittembergk.

Külczime: Denn Ersamen vnd fursichtigen Burgermeister vnnnd Rath zu Bartphe inn Vngern, vnsern besonder gonstig Freunden.

4.

Erbare vnnnd wolweysse Grossgunstige Hern, Ich kan abermals E. E. W. meyner notturfft halben klagend nicht verhaltenn, das ob mich wol die hochgelarten Hern dieser loblichen Vniuersitet zu Witt. ahn E. E. W. wegen Christofs Dutlichs ewers mitburgers im 52-ten Jare verschrieben vnd gebeten, E. E. W. wolten der billicheit nach, mir zu dem meynen verhelffen, vnd gedachten Christoff vermoge seiner eigen Handtschrifft vnd Sigil dahin halten vnd zwingen, das er mir die hinderstellige eyn hundert vnd zehen gulden meysnisch muntz (so er meynem Schweher Moritz Goltzen seligen im 48-ten Jar fur buch schuldig blieben) bezalen solte. Ich auch nachmals derhalben noch ein mal ahn E. E. W. geschriebenn vnd gleichwol biss vff diess stund weder bezalung noch antwort erlangt. Weil ich den ietzt mich mit ein kauff eines Hauses eingelassen, vnd dasselbig vff kunfftigen Sommer zu bawen mit Gottlicher Hulff furhabe, darzu ich ein grosse

Summa gelts haben muss, werde ich nott halben verursacht hin und wider meyne schuldener anzulangenn. Ist demnach ahn E. E. W. mein hoch fleyszig bitt E. E. W. wolle obgedachten Christoff zur bezalung halten. Do er auch nicht wol im vermogen vnd er E. E. W. gewisse Zusage die 110 fl. vff etliche tagzeiten zu bezalen, wolte ich noch ein weil mit im gedult haben. Doch das mir alsbalt etwas redlichs geschickt werde. Im fal aber doer sich der Zalung noch lenger vffhalten wolte, hab ich sampt andren albereit beschlossen, ein eigen botten sampt einer volmacht vff seinen vnkosten zu E. E. W. zu schicken, vnd ihnen mit recht furnehmen lassen. Damit er aber nicht weiter in schult kome, hab ichs noch ein mal bey E. E. W. vnd Im suchen wollen, vnd fur schaden treulich warnen. Bitt gantz dienstlichen E. E. W. wolle behertzigen, mit was grossem schaden ich die 110 fl. so viel Jar aus meynem handel entraten hab, vnd wen ich also ymb das mein komen solt, musten es darnach die ewern alhie entgeltenn, auch weiter mühe vnd vnkosten furkomen. Womit ich E. E. W. vnd den ihren wiederumb nach meynem vermogen dienen kan, wil ich zu iederzeit gantz willig erfunden werden. Wunsche E. E. W. ein gluckselig vnd friedlich regirung etc. Geben in eyl Wittenberg den 12 Martii A^o 1556

E. E. W.

williger

Chunrad Rhuel

Buchfurer zu Wittenbergk.

Külezime: Denn Erbarn vnd Wolweysenn Hern Burgermeyster vnd Radt der Stadt Bartphe in Ungern meynen grosgunstigen Hern zu Handen.

Bartphe
in Vngern.

VII.

Mein freundtlichenn gruss zuvor. Ersamer weiser herr Richter wir habenn E. W. schreibenn vor etlichenn tagenn empfangen, vnd denn Innhalt E. W. schreibenn vorstandenn. Auf E. W. schreibenn vnd beger hab ich siebenn Ellenn Retzissenn taffet zue dem Fenlein, dem Stadt-

diener zugestellt, welcher von E. W. geschickt ist wurdenn. Thun die siebenn ellenn ann gelt 189 (?) d., derhalbenn ist mein freuntliches bitten wollenn solchen klennenn rest zustellenn, denn wir itzunt auff Cracaw gelt bedurffennt sein, hiemitt befehle ich euch dem warenn gott. Datum Eperies Adj 9 September 1552

Caspar Gutler

Buchfurer Eperies (igy)

Külczime: Dem Ersammenn vnd Namhafftigen weisenn Herrnn Richter der Stadt Bartfelt, meinem gunstigen Herrn vnd foderer.

VIII.

1.

Ehrnvester, Namhaffter, Wolweiser Herr Burgermeister N. der Stadt Bartfeldt, mit wünschung von Gott dem Allmechtigen Ewer Ehrnveste vnd Namhafften Herrschafft, Leibes gesundtheit, vnd aller gluckseligen wolfart, beyneben meiner vnderdienstlichen willigen erbittung bevor.

Ewer E. vnd Namhafften Herrschafft kan ich vnderdienstlichen nicht vorhalten das im verschieenen Anno 1571 David Guttgesell von Bartfeldt, jetziger Zeit E. E. vnd Namhafften Herrn Mitburger zu Bartfeldt, bey mir bestellet ein Buch zu drucken, welches Exemplar ist Apophthegmata Leonardi Stöckelij: darauff er mir 16 fl. gegeben, mit seiner selbst mündlichen Beredung vnd ansinnen, das er solch Exemplar auff sein kosten selbst vorlegen, vnd inn Kurtzer Zeit gar zu sich nemen wolte.

Nach vollendung vnd gefertigtem Exemplar, hat er für solch Gelt, als nemlich für die 16 fl. so er mir erstlich drauff gegeben, gemeltes Exemplars bücher von mir empfangen. Darneben hat David Guttgesell andere Bücher mehr von mir genommen, vnd ich ihm auch bar gelt zur zehrung vorgestreckt, mir aufrichtiger Schuld zusamen schuldig worden ist, acht taler vnd 2 gr. Darüber er mir seine eygen Handschrift eingestellet, mit ferner erbittung vnd angelobung, seiner Mündlichen ersten beredung vnd Worten nach, das er alle Exemplar inn kurtzer zeit, nemlich, inn 12 Wochen von mir nemen, vnd neben dem

ausstendigen Rest zu danck bezalen wolte. Welchs nu vber die sechs Jar anher noch nicht geschehen, das er mir weder des verbliebenen Rests schuld zugestellet, noch die gedruckten Exemplar, seiner angelobung nach, von mir genommen: die mir nu zu mercklichem schaden ligen bleiben.

Als gelanget an Ewer Ehrnveste vnd Namhaffte Herrn, diss mein vnderdienstlich vnd fleissigs bitten, Es wolle E. E. vnd Namhaffte Herrn ernanten David Guttgesell, dem ich auch ein besondern Brieff hieneben geschrieben, ihn der vorbliebenen schuld und angelobung zu richtiger bezalung ausstendigen Rests freundlich ermanend (da solches aber bey ihm nicht stat finden vnd er willig zu bezalen sich eusserte) Ewer Namhaffte W. wolle dazu ermanen vnd halten, dass er solchen ausstendigen Rest nemlich 8 taler vnd 2 gr. zeyger diss Brieffs, Melchior Langer, einem geschwornen Boten der Stadt Bresslaw, zu seinen handen zustellen, vnd mir durch ihn zu genugsamer bezalung des Rests, gegen einstellung seiner Handschrift, vberantworten wolle lassen: Auff dass ich nicht verursacht, ferner vnkosten darauff zu wenden, vnd ergehen möchten.

Solches vmb Ewer E. vnd Namhaffte W. ich vnderdienstlichen, neben billich christlicher Danckbarkeit, im besten zuverschulden willig bereit: E. namhaffte Herrschafft sampt dem gantzen Stadtre Regiment, Gottes allmechtigen schutz vnd schirm befehlend. Datum Bresslaw, den 4. Nouemb. Anno 1576.

E. E. vnd Namhafften Hr.

dienstwilliger
Crispinus Scharffenberg
Buchdrucker zu
Bresslaw.

Külczime: Dem Ehrnvesten Namhafften vnd Wolweisen Herrn Bürgermeister N. der Stadt Bartfeldt, meinem grossgünstigen Herrn
Bartfeldt.

2.

Rudolphus secundus, Dei gratia electus Romanorum imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Marchio

Moraviae, Comes Tyrolis etc. Fidelibus nostris Reverendis, Spectabilibus, Magnificis, Egregiis et Nobilibus dominis Praelatis, Baronibus, Comitibus, Vicecomitibus, Praefectis, Capitaneis, Castellanis, Officialibus, eorumque vicegerentibus, item Prudentibus et Circumspectis Civitatum, Oppidorum et Villarum Magistris Civium, Judicibus et Rectoribus cunctis etiam aliis cuiuscunque status et conditionis hominibus ubivis in regno nostro Hungariae partibusque eidem subiectis existentibus et commorantibus, praesentes nostras visuris. Salutem et gratiam. Ex fide digna relatione cognovimus esse nonnullos ex vobis qui in bonis suis temerario ausu prela erexissent et sine nostra gratia et privilegio libros varios etiam diversis haeresibus conspersos, imprimi facerent aut saltem permetterent. Cum autem huiusmodi prelorum erectio et librorum impressio neque in Sacro Imperio nostro Romano neque in aliis Regnis et Provinciis nostris absque speciali gratia et Privilegio nostro erigantur aut excudantur, id ipsum quoque in isto Regno nostro inviolabiliter iuxta hactenus laudatam consuetudinem observari volumus. Quare vobis et vestrum singulis sub gravissimae nostrae indignationis dictorumque prelorum et librorum confiscationis poena firmissime committimus et mandamus. quatinus nemo vestrum prela in suis bonis absque gratia et Privilegio nostro erigere, aut libros aliquo imprimi facere praesumat: Imo vero erecta disicere et libros impressos non divendere debeat. Secus nullo moto facturi. Praesentibus perlectis exhiben. restitutis. Datum in arce nostra Regia Pragensi octava die Februarii Anno domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo nono. El: Colocensis ac

Rudolphus

Episcopus Jauriensis.

(A két sajátkezű aláírás közt a nagy kerek vörös pecsét ki van törve. A levélnek külcíme nincs. A jegyző hátára oda írta: Super non exigenda Typographia. Alatta sokkal újabb kéztől az 1569. helytelen évszám.)

3.

Generosi ac Egregii Domini semper plurimum honorandi. Salutem et servitiorum nostrorum commendationem promptissimam etc. Significamus G. D. V. nos viso et

perlecto mandato Suae Maiestatis Domini nobis clementissimi, quo mandat ut prela passim per hoc regnum absque singulari gratia et indultu Maiestatis suae erecta ab impressione librorum (itt ki van törülve: haud dubie Haereticorum) cessent et quiescant, eidem mandato humilime, ut decuit fideles subditos, obsequium praestitisse nostroque Typographo usum exercendae typographicae artis interdixisse. Sed cum sciamus eundem Typographum Davidem Suae Maiestatis semper fidelem subditum et nostrum concivem, nullos libellos hactenus vel Sacramentariorum vel Arrianorum vel Anabaptistarum aut aliorum Haereticorum quorum doctrinae pugnant cum Catholica fide et confessione nostrarum Ecclesiarum exhibita quondam divo Ferdinando et Episcopo Agriensi ante annos 30 ab eodemque nostris Ecclesiis concessa, in lucem typis excusos emisisse, rogamus et humiliter obsecramus G. D. V., dignentur hac suspicione praedictum Davidem concivem nostrum liberare apud suam Maiestatem, eandemque recte informare de libellis hactenus per ipsum excusis et quos sperat se cum bona gratia Suae Maiestatis per V. G. D. sibi impetrato (így?) etiam in posterum in lucem executurum (? emissurum?) esse. Neque enim aliam rationem habet quaerendi victum pro se, coniuge, liberis et familia hic inter nos, quam per hanc artem nempe typographicam. Nam hanc unicam didicit Viennae sub imperio suae Maiestatis eandemque passim in provinciis (itt ki van törülve: Maiestatis suae exercuit apud artifices etiam non privilegiatos) Maiestatis suae subiectis exercuit. Quam igitur artem in Metropoli Austriae didicit et alibi extra patriam exercuit, per eam ut in patria quoque sibi victum quaerere liceat, humilime G. D. pro eo suae Maiestati supplicare velint significando hunc Davidem Typographum hactenus non modo nullum Haereticum libellum impressisse, id enim a nobis ipsi severe est vetitum, sed vix unum atque alterum libellum Theologicum eumque parvulum nuda tantum verba scripturae sacrae continentem absque syllogismis et argumentis et absque invectivis in hanc vel aliam religionis opinionem typis in lucem dedisse. Tota enim eius typographia occupata hucusque fuit circa libellos scho-

lasticales ut sunt Donatus, Compendia Grammatica, sententiae de moribus, (a margón: Calendaria) dicta illustrium virorum in quorum catalogo etiam recensentur Apophthegmata Friderici 3 et Maximiliani 1 praestantissimorum imperatorum et maiorum moderni imperatoris nostri Domini clementissimi. Horum autem et huius generis librorum editio et tractatio admodum necessaria est in hac civitate Bartphensi, cincta undequaque barbarica natione Ruthena. Intelligunt enim omnes sani nullam praeservativam meliorem esse ad praecavendam barbariem, aut etiam ad corrigendam feritatem morum praesentiorum et meliorem esse doctrina, quae in libris sapientum continetur, ac profecto nisi iuventus nostra hactenus fuisset instituta in templo per verbum Dei, in schola vero partim per verbum Dei in templo auditum partim per praelectionem bonorum authorum, iam fortasse dudum nostrorum hominum mores in feritatem rutenicam degenerassent, quae nullis legibus, nulla disciplina, nulla animadversione coerceri potuisset. Sciunt praeterea D. V. G. nobis in regenda re publica, item in obeundis legationibus necessariam esse operam hominum literatorum. Nostrorum autem hominum non sunt eae facultates, ut possint alibi alere suos liberos in studiis aut aliunde libros ipsis afferendos curare, quod fieret cum sumptu maiore et mora studiis noxa. His itaque omnibus praemeditatis G. D. V. non graventur supplicare suae Maiestati pro Davide concive nostro, ut eam artem quam sub imperio Maiestatis suae didicit eamque (más kéztől hozzáadva: quoque) sub eiusdem imperio exercere possit. Nec dubitamus id G. D. V. impetraturas esse, quandoquidem alioquin Sua Maiestas unicuique liberrimum permittit quaerere panem quotidianum per eam artem quam novit. Vetus dictum est: In ea arte quam quisque didicit se exerceat. Non deesset ipsi locus ad quaestum commodior in vicina Polonia, sed oporteret eum vendere paterna bona et haereditates, quas nemo libenter amans suorum parentum e manibus suis emittit. Ac certe satius esset eum hic esse, ubi est sub inspectione bonorum virorum, ac non potest omnia quae vult exprimere.

sed tantum ea quae ipsi permittuntur, quam in Polonia, ubi impune posset excudere quosvis libellos Haereticos et Vngarico idiomate, et excusos Bibliopolis vendere, ut hinc atque illinc per Regnum Hungariae distraherentur. Verum qua pietate est praeditus, id non faceret etiam si sibi praecepto omni metu facere liceret. Ne itaque civis bonus et subditus fidelis suae Maiestatis cogatur praeter omne suum meritum exulare et in gente peregrina victum suum quaerere ac bona paterna deserere, iustis rationibus prospicere velint G. D. V., quominus id fiat absque indignatione suae Maiestatis. Quantum in nobis erit non (*olv.:* nos) invigilabimus sedulo, ut nullum talem libellum imprimat qui vel redoleat errorem earum sectarum nedum manifeste profiteatur, quae discrepant a confessione nostris Ecclesiis (itt ki van törülve: ab avo et a parente Sacratissimae memoriae) a Divo Ferdinando quondam ut dictum est permissa. Studebimus etiam pro impensa huic nostro concivi opera a V. D. erga easdem nos semper gratos exhibere omni obsequiorum genere. Hisce commendamus V. G. D. in tutelam omnipotentis Dei.

4.

Achtbare Erbare Namhaffte wolweyse Herren Burgermeyster Richtter vnd Rathmanne der Stadt Bardtfeldt in Oberkreys Vngern wuntzsche ich von Gott neben glückseliger Regierung leybes gesundtheit mein gantz willige dienste jeder 'Zeytt bevor.

Dieweil aber durch Schickung Gottes des almechtigen ich bey euch zu Bardtfeldt gearbeittet beim herrn Davidt Guttgeesel (*igy*) Buchdruckern, mich aber nach christlicher Ordnung durch göttlichen beuehl zum Standt der heiligen Ehe wollen begeben, derhalben ich die Ernuehsten Herrn Marttini Wagner Senior vnd Pfarrer vnd Salomon Köler, angesetzten Richtter Seliger zu Michael Geppart Duchmacher vnd Mittburger bey euch geschickt, sie gebetten vmb seine dochtter Hadwiege nach christlicher Ordnung vnd gebrauch mir zum ehlichen Weybe zu werben, das sie mir christlicher liebe vnd ehrlicher gebrauch alttes löbliches herkommens, willig vnd dienstlich gewesen. Sie aber

haben mir nach Landes Brauch itztgedachte Hedwiege Michael Gepparts dochtter zugesagt ehlichen Recht vnd redtlichen vorlobett vnd vorsprochenn, durch ihren Vatter vnd meinen zweyen Herren obgedachte freymennern, vnd vor dem Ehrwürdigen Consistorio bey E. W. in Barttfeldt wie ich dan nicht zweiffel E. W. vnd gemeiner Stadt menniglichen wol bewust. Weyl ich aber nach laut meiner zusage wie ein ehrliebenden Gesellen zustehet vnd geburett, nach meinem geburtsbrieffen geschickt, vnd selber nach Breslau nach meinem Instrumenten vnd Werckzeug getzogen, wie ich aber Leybes schwachheit halben zu Cracau gelegen, hatt ihr Vatter mir enttbitten lassen durch zween Erbare Mittwohner bey euch, ich dörff seiner Dochtter halben nicht nach Barttfeldtt komen, ehr hab sie schon einen andern geben, da ich sie doch zuuor mit etlichen Schreyben in meinem abwesen ersuchtt. Ich aber hab mich an die Rede nichts geachtt, sondern bin meiner Zusage vnd Vorlobung nach fortz gegen Barttfeldtt komen, so hatt sie sich wegk von der Stadt gemacht vnd auch ihr Vatter, ich aber hab wegen der Schmach vnd meiner Vnkosten eine schriefftliche Clage an das Ehrwirdige Consistorio eingelegt, da ist mir zur Andtworth worden, die sache gehöre vor ein Erbarn Rath vnd gericht. Ich aber bin meiner gewerbe nach auff Debritz zogen vnd von Debritz wieder zuruck auff Barttfeldt komen vnd funff wochen dar gelegen. Sie haben sich aber nichtt finden wollen. Dieweil ich aber in erfahrung komen, das sie wiederumb bey gemeynen Stadt sein sol, so ist mein gantz freundlich Bitt an E. E. W. Euer Erbar Weysheyt wollen sie in gerichtliche Burgschafft annemen das sie nicht wieder weychen könne bis zu meiner Zukunfft vnd austrag der sachen. Denn ich mich nach gedencck bey E. E. W. vnd gemeiner Stadt zu setzen vnd zu wohnen. Ist aber derwegen mein gantz demüthige Bitte, E. E. W. wollen mich wiederumb mitt Brieffszeygern beantwortten, worin ich wiederumb E. E. W. mitt meinem armen Vermögen E. E. W. vnnd gemeiner Stadt dienen kan, bin ich altzeitt willigk vnd erböttig. Thue euch hie- mit alle sempitlichen im Schutz vnd Schirm Gottes almech-

ttigen benehlen. Datum Lublin in Königreich Polen den
5ten Julii Anno im 1591ten Jar.

E. E. W.

dienstwilliger altzeit

Salomon Sultzer

von Höchstet aus Schwaben der hochlöblich
Kunstdruckerey Schriefftgiesser.

Külczime: Dem achtbarn Erbarn vnd Wolweysenn Herrn
Richtter vnd Ratthmannenn der Stadt Bardtfeldt in Obern
Krais Ungern meinem grosgunstigen lieben Herrenn kome
dieser Brief zu vberantwortenn in Barttfeldtt.

IX.

**Ao. 1640. Registrum librorum domini Gasparis Seiffridij,
olim Rectoris Scholae nostrae industrii.**

Registrum librorum in folio.

1. Biblia Sacra Andreae Oliandri.
2. Theatrum Historicum.
3. Totius Theologiae delineatio.
4. Explicatio in Evan. secundum Mattheum.
5. Commentarium in Psalterium Davidis.
6. Postilla Germanica.
7. Tragoediae Senecae.
8. Commentarium in Evan. secundum Johannem.
9. Thesaurus German. Doctoris Lutheri.
10. Lexicon Haebraicum.
11. Lexicon Johannis Slagdani.
12. Centuria Ecclesiastico-Historica.
13. Opera Hipocratis.
14. Historia Flauij Josephi.
15. Chronologia Johannis Phinecij.
16. Epistolae Sancti Hieronimi.
17. Opera Theolo. Johannis Rivij.
18. Tabellae Sarphij.
19. Opera Brencij.
20. Enarationes Martini Lutheri.
21. Commentarium linguae Graecae.
22. Calepinus septem lingvarum.
23. Postilla Leonhardi Stöeckelij.

In Quarto.

1. Opera Hieronimi Mencelij.
2. Confessio Johannis Magdeburscij Germanica. (ca)
3. Biblia Sacra latina.
4. Biblia Sacra Germanica.
5. Statera Johann. Hedicii.
6. Commentarium Caspari Pauceri.
7. Opus Caspari M. Stiler Germanicum. ?
8. Biblia Sacra latina.
9. Orationes Junnij.
10. Analisis Logico-Theologica.
11. Commentarium Francisci Toleti.
12. Organon Aristotelei.
13. Marci Tullii Ciceronis Epistole.
14. Orationum Junnij Tonus (így) secundus.
15. Explicatio Terentii.
16. Meditationes in Graecam lingvam.
17. Oeconomia Juris Matthei Vuesence.
18. Pastorale Lutheri Germanicum.
19. Explicatio Passionis Domini Germanica.
20. Corpus doctrinae Christiane Phil. Melan.
21. Resolutio Regis Carolis.

In octavo.

1. Methaphy. Johan. Sarphij.
2. Jabi Martini Methaphy.
3. Orationes Petri Johannis Perpiniani Valentini Jesuite.
4. Comediae Terentij.
5. Physica Christiana Lamberdi Daneae.
6. Institutiones linguae haebraicae Joh. bustolff.
7. Logica Simeonis Pauli.
8. Orationes Philipi Melantoni.
9. Lexicon Graecum in Novum testamentum.
10. Smecius.
11. Praxis Rhetho: Ma. Andreae Creps. ?
12. Christiana concordia Leonhar. Luthe.
13. Methodus doctrinalis Simeon. Pau. ?
14. Quaestiones Sacrae Martini Lutheri.

15. Compendium Theo. Jacobi Herbrandi. ¹⁵²⁷ 7.
16. Opus Benedicti Parerij.
17. Terentius.
18. Dictionarium (*így*) latino Germanicum.
19. Rhethorica Bartholo. Cецermani.
20. Opus Virgilij Germanicum.
21. Dialectica Philipi Melantonis.
22. Logica Johannis Sarfij.
23. Comediae Terentij.
24. Izagoiae ad libros Prophetie in (?) Apostolicos.
25. Dialectica Petri Phasece.
26. Terentii Commediae Germanicae.
27. Opus Aristotelis Graeco Latinum.
28. Psalterium Daudis.
29. Logica Cецermani.
30. Onomastica Philosophica medica.
31. Commentarium Terentij commediarum.
32. Disputationes pro libro Christianae Concórdiae.
33. Institutiones imperiales latino Germanice.
34. Liber Germanicus de vita et morte hominis.
35. Terentij Commediae.
36. Epistolae Ciceronis Latino Germani (*így*)
37. Liber poematum Johanni boacii (*így*)
38. Virgilius.
39. Orationes Ciceronis contra Catilianum (*így*)
40. Liber Poematum Johannis Schofferi (Schosseri?)
41. Logica Titelmani.
42. Aureus Plutarchi libellus.
43. Laurentij Valentini (*így*) de linguae latinae elegantia.
44. Baldoinus super Epistolas.
45. Tertia pars Examinis decretorum Tridentine Concilij.
46. Articulus de libero arbitrio Hunij.
47. Herodoti Halicarnabei (*így*) historiae.
48. Opus Johannis Slacdani.
49. Institutiones de vita honesta.
50. Rhethorica Philipi Melantoni et Martini Crusij.
51. Huni locus de persona Christi.
52. Hunius de sacramentis.

53. Euanglia (*így*) Graeca Johannis Posselii.
  54. Formula Concordiae.
  55. Isagoges Conradi Disseri.
  56. Homilia Balduini in Euangelia.
  57. Opus Johannis Cellarij in Evangelia.
  58. Meletemata Melissi.
  59. Corona virtutum moralium mangi. ?
  60. Iust Lipsi Epistolae. ?
  61. Loci communes Theo. Circheri.
  62. Commentarium in Epistolas Pauli ad Timoteum.
  63. Psalterium Davidis.
  64. Theoba (*így*) Sacra. ^{ia}
  65. Rhethorica a Matth. Dressero.
  66. Dialectica Lossij.
  67. Problemata Physicae et Logicae.
  68. Quaestiones Goeorgii Zöengenensis Germanicae.
  69. Grammatica haebraica Schickardi.
  70. Petri bereij logica.
  71. Contiones funebres Jo. Bradmir. ?
  72. Novum testamentum Graecum.
  73. Euclidis Elementorum.
  74. Grammatica Caspari Fincij.
  75. Ovidii opera.
  76. Physica Philpi (*így*) Melantonis.
  77. Cathechetica Conradi Dieteri.
  78. Graeca Grammatica.
  79. Moecenterus.
  80. Silva.
  81. Golij Graeca Grammatica.
  82. Johannis Sturmij Silva.
- Bienenkorb.

In Duodecimo.

1. Haferneferi (Mafern ??) loci communes.
2. Logica Johannis Alstedij.
3. Exeg. Augustanae Confessionis.
4. Horatius Flaccus.
5. Psalterium Habraicum. (*így*)

6. Encheridion sive manuale quotidianum.
7. Problemata Aristotelis.
8. Johannis Sarsilij (Sarchii?) Physicum.
9. Physica Caspari Bartolini.
10. Institutiones Teofilij.
11. Poema Hieronimi Vitae.
12. Lucanus. de bello Civili.
13. Frislini Commediae.
14. Officia Ciceronis.
15. Libellus Supplex Coesarreae Magestati oblatus.
(más kéztől :) Summa Biblio. Cent. et 41.

J. S. mpropr.

TÁRGYMUTATÓ.

- AEGIDIUS ROMANUS „De regimine principum“ 62. 69. l. — „Quodlibeta“ 62. 68. l.
- AGENDÁK 1479. tájáról 24. l.
- ÁGOSTON-RENDIEK zárdája Bátfán (1424—1528.) 1. 2. 4. lap. — Könyvei 4. l.
- ALBERTUS MAGNUS „Postillatio in Apocalipsim“ (Basel 1506.) — „Compendium Theologiae Veritatis“ (Velenceze 1500.) 156. l. és (1473-ből) 160. l. — „Opus in evangelium: Missus est Gabriel“ 62. 70. l. (h. é. é. n.) 163. l. — „Super venite comedite“ 63. 71. l.
- ALEXANDER DE ALES „Summa Universae Theologiae“ II. III. IV. (Nürnberg 1481—82.) 150. l.
- ALEXANDRI APHRODISIENSIS „Problema“ 63. 72. l.
- ALPHONSUS A SPINA „Fortalitium fidei“ (Nürnberg 1485.) 153. l.
- AMBROSII Opera (Basel 1492.) 79. 80. l.
- AMBROSIUS DE SPIRA „Quadragesimale de floribus sapientiae“ 63. 71. l.
- ANDREAS (Ant.) „Super Methaphisica Aristotelis“ 63. 72. l.
- ANSHELMII Opera 63. 71. l.
- ANTIPHONARIUM 89. l. — 1460-ből 13. l., 1479. tájáról 24. l., 1493—95-ből 42. s. k. l.
- ANTONIUS ARCHIEPISCOPUS „Summae Theologiae“ P. II. (Velenceze 1480.), Pars III. (Velenceze 1485.) 157. l. — „Chronicon“ (Basel 1491.) 158. l.
- „ANTROPOLOGIUM“ 64. l.
- AQUINO (Thomas de) „Super primo Sententiarum“ (Velenceze 1486.) 155. l. — „Super quarto Sententiarum“ (Velenceze 1481.) 156. l. — „Catena aurea“ 64. 73. l.
- ARANYMŰVESEK Bátfán 1479. tájáról 24. 25. l.
- ARISTOTELES „Ethica“ „Phisica“, „Methaphisica“, „De anima“, „De coelo et mundo“, „De generacione et corrupcione“, „Metheora“ „Parva naturalia“, „Vetus et nova logica“, „Politica“, „Economica“ 63. l. — „Φυσικῆς ἀκρόασις, περὶ οὐρανοῦ, περὶ ψυχῆς etc. (Frankfurt 1527.) 165. l. — „Ὀργάνον“ (Frankfurt 1577.) 164. l. — Ugyanaz 1597-ből 165. l.
- ASTESANUS de Ast „Summa de casibus conscientiae“ (h. é. é. n.) 150. l.
- AUGUSTINI Opera omnia (Basel 1489—95.) 62. 68. l. — „De doctrina Christiana sive de arte praedicandi“ 74. l. — „De Trinitate“

(Basel 1489.) — „De civitate dei“ (Basel 1489.) — „Expositio evangelis Johannis“ (h. é. é. n.) 151. l. — „Psalmorum explanatio“ (Basel 1489.) 152. l.

AVE ET SALVE REGINA in exposicione 64. 75. l.

AVIPITRINY MIKLÓS könyvtulajdonos 171. l.

BALÁZS presbiter (1466.) 10. l.

BARKÓCZY FERENCZ egri püspök bártfai canonica visitációja (1749.) 140. s k. l.

BÁRTFAI AMBRUS könyvmásoló 1486-ból 42. l.

BASILIUS „Oratio de legendis antiquorum libris“ 64. 76. l.

BECK ISTVÁN bártfai lelkész és könyvkötő 1477-ből 18. 19. l.

BEHMENSCHREIBER 1449—1466. 8. s k. l.

BERCHORIUS „Dictionarius“ I. (1489.) 162. l.

BERNARDINUS „Mariale“ 62. 69. l. — „Sermones“ két részben 62. 70. l.

S. BERNARDUS „Corona Aurea“ 64. 75. l. — „Florum Nobilium libri X.“ 64. 75. — „Sermones“ 63. 73. — „Sermones super Cantica Cantorum“ (Pavia 1482.) 163. l.

BIÉLIA 1460-ból 13 l., 1531-ből 89. l., biblia bohemica 1577-ből 103. l., német biblia 1602-ből 108. l., ugyanaz két kötetben 1509. tájáról 62. 68. l., biblia latina 1483-ból 162. l., ugyanaz I. III. IV. (Basel 1502.) 154. l.

BIGA in sermonibus de tempore 63. 72. l.

BINDER MÁTÉ bártfai káplán és plébános (1514—1529.) 89. 90. 166 l.

BINDER MÁRTON bártfai senator (1477—1507.) 90. l.

BITONTO (Antonius de) 67. 74. l.

BLUTFOGEL BOLDIZSÁR bártfai presbiter könyvgyűjteménye (a XVI. század elejéről) 78. s k. l.

BOGNER ANDRÁS bártfai könyvmásoló (1479—82.) 166. 167. l.

BOLDIZSÁR eperjesi katedralis scriptor (1493—95.) 43. s k. l.

Sz.-BORBÁLA kápolnájának építési ideje a bártfai Sz.-Egyed templomában. 23. l.

S. BONAVENTURA „Sermones“ 63. 73. l. — „Vita Christi“ 64. 74. l. — „Perlustratio in libb. IV. Sententiarum“ I. (Nürnberg 1500.) 162. l. — „Tercius Sententiarum cum disputatis S. Bonaventure“ (Velence 1502.) 154. l.

BRENNER JÁNOS bártfai plébános (1494.) 92. l.

BREVIARIUM 1460-ból 13. l., 1474-ből 18. l., 1480. tájáról 166. 167. l.

CANONICUS JOH. „Quaest. in VIII. libros Physicorum Aristotelis“ 63. 72. l.

CANZLER JÁNOS wittenbergi tanácsos (1564.) 109. l.

CARACCIOLUS (Robertus de Licio) „Sermones“ 64. 73. l. — „Sermones

- de laudibus Sanctorum" (Basel 1489.) 151. l. — „Opus Quadragesimalae" (h. é. é. n.) 160. l.
- CARCHANO (Michael de) 64. 73. l.
- CASALI (Ubertinus de) „Arbor vitae crucifixi Christi" (1485.) 130. l.
- CATO (Dionysius) „Ethica" (h. é. é. n.) 159. l.
- „CELIFODIXUS" 64. l.
- „CENTURIAE ECCLESIASTICARUM HISTORIARUM" 102. l.
- CSEM ALBERT bártfai sekrestyés (1725.) 125. s k. l.
- CHEKSTIZIUS „De duabus naturis in Christo" etc. (1590.) 161. l.
- CHRISTOPHORIDES JÁNOS könyvtulajdonos 172. l.
- CICERO „De officiis" „Tusculanae disputationes" 63. 66. l.
- CLAVASIO (Angelus de) „Summa angelica" (Strassburg 1491.) 154. l.
- „CONCORDANTIAE SACRAE SCRIPTURAE" 103. l.
- CORONA BEATAE VIRGINIS MARIAE (h. é. é. n.) 163. l.
- „CORPUS IVRIS SPIRITUALIS LIBRI II." 62. 67. 68. l.
- CSEUTZIGES JÁNOS Eperjesről való neissei nyomdász és könyvkereskedő (1562.) 107. 174. l.
- CRISTIN SCHREIBERIN (1490.) 2. l.
- CYRILLI „Apologeticus" (h. é. é. n.) 128. l.
- CZAUN GYÖRGY bártfai tanuló levele (1579.) 108. l.
- CZIPSER PÉTER bártfai plébános (1515—17.) 88. 93. l.

DECRETALES 1460-ból 13. l., 1462-ből 28. l.

DECRETORUM liber 1581-ből 101. l.

„DEFENSIONIS CLIPEUS contra hereticos" 62. 70. l.

„DEFENSORIUM MONTIS PIETATIS" 62. 69. l.

DEMEK ANDRÁS bártfai sekrestyés (1725.) 125. s k. l.

DIONYSIUS AREOPAGITA „De mystica theologia et de nominibus divinis" 62. 69. l.

DRUGETH ISTVÁN (1466.) 10. l.

DROSDOWIC JÁNOS könyvtulajdonos (1641—46.) 170. 172. 173. l.

DUDLICH (Dudlig) Kristóf bártfai könyvkereskedő (1550. tájáról) 113. s k. l., 179. s k. l.

DUNS (Scotus Johannes) „Scriptum in IV. libros Sententiarum" (Nürnberg 1481.) és „Quodlibeta" (Nürnberg 1481.) 148. l.

ECK BÁLINT ifj. könyvei (1567.) 110. l.

SZ.-EGYED TEMPLOMA SEKRESTYÉJÉNEK építési ideje 23. l.

ÉNEKES KÖNYVEK a bártfai templomi könyvtárban 107. l.

EPERJESI MÁTYÁS bártfai káplán (1509—13.) 85. l. — Az eperjesi sz. Ferencz-rendi zárda könyvei 170. l.

ERASMUS művei (Basel 1540—41.) 153. l. — Új Testamentoma 105. l.

ERHARD MIKLÓS bártfai iskolamester könyvei (1600.) 105. 106. 164. 165. l.

EUSEBIUS „De praeparatione evangelica" 62. 69. l.

„EXPLANATIO SECUNDUM LITERAS ALPHABETI VETUSTI“ 149. l.

„EXPOSICIO MISSE“ 63. 73. l.

FABER TAMÁS bártfai iskolamester énekeskönyve (1586.) 108. l. —
könyvei (1567.) 111. l. — vitairata 119. l.

FEITSCHÉ MÁRK világtörténete (1569.) 107. 173. l.

FERRARIENSIS JOHANNES „Liber de coelesti vita“ 62. 68. l.

FERRERIUS (Vincentius) „Sermones de tempore pars aestivalis“ (Nürnberg 1492.) 160. l.

FEUCHTER BOLDIZSÁR bártfai jegyző a XV-ik sz. 2-ik felében 31 l.

FICINUS (Marsilius) „De triplici vita“ „Epistolarum libri XVI.“ 63.
64. 66. l.

FRATERNITAS CORPORIS CHRISTI (1477.) 18. s k. l.

FRATERNITAS MARIAE VIRGINIS MATRIS MISERICORDIAE könyvei
(1499.) 51. l.

FRENKA JÁNOS könyvtulajdonos (1812.) 173. l.

FROINKNÉ bártfai polgárásszony (1436.) 4. l.

„FRUGES SAMSONIS“ 63. 72. l.

FUNCTIUS JOH. „Commentarii in Schreckenfuchsum“ (1545.) 164. l.

FUSSÓRY BERTALAN könyvtulajdonos 172. l.

GEORGIUS PETRI bártfai presbiter és könyvgyűjteménye (1509. tájáról)
57. s. k. l., 163. l.

GEPPART MIHÁLY bártfai posztókészítő (1591.) 190. s k. l.

GERGELY bártfai templomszolga (1595.) 124. l.

GERSON JOH. Opera (Strassburg 1494.) 152. l.

GOLTZ MÓRICZ wittenbergi könyvkereskedő (1495—1534.) 114. 115.
181. s k. l.

GRADUALE 1435—37-ből 5. l., 1460-ból 13. l., 1477-ből 18. l., 1479.
tájáról 24. l.

GRATIANUS Decretuma (Velence 1479.) 146. l., ugyanaz (Basel 1476.)
147. l.

GREGORII MAGNI „Moralia“ 62. 68., ugyanaz (h. é. é. n.) 147. 148. l.

GREGORIUS IX. PAPA „Decretales“ (Velence 1481.) 146. l.

GRITSCH JÁNOS beszédei 147. l.

GROLOCK család Bártfán 27. 28. l. — Grolock Jakab presbiter
(1461—88.) 27. s k. l., Grolock Márton presbiter, az előbbinek
testvére 27. s k. l.

GUIDO DE MONTE ROTHERII „Manipulus Curatorum“ 64. 75. l.

GUTTGESELL DÁVID bártfai könyvkereskedő és nyomdász (1576—1599.)
116. s k. l., 185. l., 187. s k. l., 190. l.

GÜTLER GÁSPÁR eperjesi s boroszlói könyvkereskedő (1552. táján)
115. s k. l., 185. l.

- HAEDUS (PETRUS) „Anterotica“ 64. 76. l.
 HÁRTYAKÉSZÍTŐK Bártfán a XV. században 15. 16. l., Eperjesen 46. l.
 HASSELBACH Gordianus költeménye (1584.) 164. l.
 „HEPTALOGIUM“ 64. l.
 HEROLT „Liber discipuli de condicione Christi fidelium“ 64. 74. l.
 HERPF (HENRIK) „Speculum aureum X. praeceptorum“ (Nürnberg 1481.) 158. l. — „Sermones de tempore, de sanctis etc.“ (1484.?) 129. l.
 HÉTHÁRSI KERESZTÉLY bártfai plébános a XV. sz. első feléből 13. 27. l.
 HIEREMIAE (Petri) Sermones 64. 75. l.
 S. HIERONYMUS „Epistolae et Tractatus“ 62. 68. l. — „Vitae Sanctorum Patrum“ 63. 73. l.
 HILARIUS bártfai presbiter altarista (1460—90.) 13. s k. l.
 HOHENKAMP ARNOLD könyvtulajdonos (1574.) 161. l.
 HOLKOT ROBERT „Super librum Sapientiae“ 63. 71. l. — „Opus super sapientiam Salamonis“ (Speyer 1483.) 159. l.
 „HOMILIARIES“ 62. 70. l.
 HOMONNAI SZ. Ferencz-rendi zárda könyvei 171. l.
 HORTENSIS BÁLINT (Lublóból) könyvtulajdonos (1548. táján) 153. l.
 HUNYCZOWI LÉNÁRD bártfai jegyző (1460. tájáról) 14. l.
- ILLOSVAI BENEDEK tályyai plébános könyvei (1566.) 111. l.
 IMSCHER FERENCZ karponai polgár (1550.) 113. s k. l., 179. s k. l.
 „INDEX seu Enchiridion omnium Decretorum Ungariae“ (1581.) 101. l.
 IRÓDEÁKOK Bártfán és Budán (1502—1508.) 94. l.
 ISTVÁN clericus (1466.) 10. l.
- JAKAB cathedralis scriptor (1449—68.) 8. s k. l.
 JÁNOS a bártfai sz. Ágoston-rendi zárdának priora (1424. előtt) 2. l.
 JÁNOS mester corrector (1472.) 17. 18.
 JAVELI CANAPICH Opera I. II. (1580.) 164. l.
 JOHANNES PETRUS DE FERRARIIS „Practica nova iudicialis“ (Velen-cze 1473.) 40. l.
 JOSEPHUS latine 102. 103. l. — „Libri antiquitatum Iudaicarum“ 62. 66. 69. l.
- KATHEDRALIS SCRIPTOROK 48. s k. l.; v. ö. még a SCRIPTOROK szó alatt.
 KLEIN J. G. „Collectanea Historiae Eccles. Bartphens. August. Conf.“ (1786.) 142. s k. l.
 KLÖSZ JAKAB bártfai nyomdász (1603.) 119. l.
 KÖLER SALAMON bártfai bíró (1591.) 190. l.
 KÖNYVÁRAK 3. 4. 15. 18. 19. 27. 42. s k. l., 51. 77. 89. 95. 96. l.

KÖNYVKERESKEDEŚ Felsőmagyarországban 76—80. l., Bártfán 111. s k. l., Selmeczbányán 111. 112. l., Pozsonyban 111. 112. l., Budán 112. l., Erdélyben 112. l.
KÖNYVKÖTÉS Bártfán 1457-ből 8. l., 1477-ből 18 l., 1511—32-ből 89. 90. l., 1509-ből 95. l.
KRENSFELD MIKLÓS könyvtulajdonos (1695.) 172. l.

LACTANTII Opera 62. 69. l.
LÁNCZON tartott könyvek 21. 89. 90. l.
LANG MIHÁLY bártfai jegyző (1474—1491.) 81. 94. l.
LANGER MENYHÉRT boroszlói esküdt szolgál (1576.) 117. 186. l.
LAPIDE (Joh. de) „Resolutorium dubiorum“ 64. 74. l.
LÁSZLÓ altarista és baccalarius (1467. tájáról) 14. l.
LAZIUS magyarországi térképe 100. 101. l.
LEGENDÁK 1435-ből 4. l., 1460-ból 113. l., 1479. tájáról 24. l.
LÉNÁRD altarista (1500.) 13. l.
LEONIS Papae „Sermones et Epistolae“ 62. 68. l.
„LIBELLUS DE HAERETICIS“ (1554.) 107. l.
„LIBER CRONICARUM MUNDI“ (1515—16.) 88. l.
LIBERIA (1479.) 21. l.
LIEB FERENCZ könyvtulajdonos 173. l.
LITTERATUS bártfai polgárok 16. 17. l.
LOVANIENSIIUM comment. in Isagogen Porphyrii etc. (1568.) 165. l.
LUDOLPHUS de Saxonia „Expositio psalmorum“ 63. 71. l. — „Meditationes vitae Jesu Christi“ (Strassburg 1483.) 148. l.
LUTHER életrajza (1554.) 106. 107. l. — Bártfa városához intézett levelei 141. l., művei 102. l. — „Explanatio in Genesim“ 165. l.
LYRA (Nic. de) „Glossae in universa biblia. Pars I“ (h. é. é. n.) 149. l.

MAGER PÉTERNÉ gazdag bártfai polgárasszony a XV-ik sz. második feléből 42 s. k. l.

MÁRTON krakkói könyvkereskedő (1539.) 112. l.
MATERN BALINT löcsei polgár (1550.) 113. s k. l., 179. s k. l.
MATHIAS Slesita Vicedemotanus, concionator Cibiniensis (1531.) 84. l.
V. ö. Reymen Mátyás.
MATURANCIUS „De componendis versibus“ 64. 66. l.
MAURER JÁNOS bártfai plébános (1519—20.) 92. l.
MEDIA VILLA (Ricardus de) „Commentum super quartum Sententiarum“ (Velenceze 1499.) 156. l.
„MEDICINALE“ 64. l.
MEFFRET „Ortulus Reginae de tempore pars estivalis“ (h. é. é. n.) 159. l.
MELANCHTHON FÜLÖP 115. 181—183. l. — levelei és kézíratai Bártfán 141. s k. l. — művei 103. 165. l. — az esküről és a házasságról szóló iratai 106. l.

- MELAS JÁNOS bártfai diaconus (1551.) 113. l.
 MELBER „Vocabularius lat. germ. praedicantium“ 74. l.
 MENDEL (MENLEN) JÁNOS bártfai plébános (1514. előtt) 42. s. k. l.
 MERCURUS Trismegistus 64. 75. 76. l.
 MICHAEL de Hungaria „Sermones“ 72. l.
 MIKLÓS scriptor (1439.) 7. l.
 MIKLÓS korcsmáros és scriptor (1472—75.) 20. l.
 MISKA BÁLINT löcsei kántor (1595.) 125. s. k. l.
 MISSALE 1515-ből 4. l., 1460-ből 13. l., 1479. tájáról 24. l., 1468-ból
 27. l. — magyar egyház számára nyomtatott misekönyv 162. l.
 MODUS LEGENDI ABBREVIATURAS in utroque iure 63. 72. l.
 „MODUS PREDICANDI“ 64. 74. l.
 „MONSTERUS Germanice“ 103. l.
 MÓR SIMON bártfai plébános a XV. sz. vége felé 92. l.
 MUSCULUS JOH. in Evangelium Johannis (Basel 1545.) 158. l.

NAPTÁR 1584-ből 101. l.

- NATSCHER GYÖRGY könyvtulajdonos (1595.) 169. l.
 NATALIBUS (Petrus de) „Catalogus Sanctorum“ 63. 71. l.
 NEFE MÁTÉ arithmetikus térképe (1571.) 107. 177. l.
 NYELVTAN (1522.) 95. l.
 NIDER JÁNOS beszédei 128 l. — „Praeceptorium legis“ (Basel 1481.)
 160. 161. l.

OCHERTA LÉNÁRD könyvtulajdonos 173. l.

- ORACIONALE (1477.) 18. l.
 OROSIUS „Historiarum adv. paganos libri VII.“ 62. 66. l.

PÁL presbíter (1466.) 10. l.

- PAPIRGYÁRTÓK Erdélyben és Bártfán (1546—68.) 118. l.
 „PATER NOSTER in exposicione“ 64. 75. l.
 PAULIN MIT DEM POSEN NAMEN végrendelete (1479.) 24. 25. l.
 PELBARTUS Sermones de tempore, de sanctis, stellarium coronae
 virginis Mariae, quadragesimale 63. 71. l.
 PERNEDER jogi művei (1555.) 101. 102. l.
 PEROTTUS „Cornucopiae“ 63. 72. l.
 PÉTER bártfai oltárnok a XV. sz. végéről 57. 58. l. — Petrus de
 Bartua velencei nyomdász (1477.) 41. l. — Petrus de Bartpha
 (1485.) 161 l. — Petrus de Bartpha de medio petrarum (a
 XVI. sz. elején) 91. 92. l. — Petrus Cibiniensis (1485.) 161. l. —
 Petrus katedralis scriptor (1372.) 49. l.
 PEUERBACH GYÖRGY „Tabulae Eclipsium“ (1545.) 164. l.
 PFEIFFER MÁRTON bártfai iskolamester és plébános (1646—59.) 122. l.
 „PHARETRA... DOCTORUM...“ 129. l.

POMERIUS I. Pelbartus.

PSALTERIUMOK 1479. tájáról 24. l., 1523-ból 89. l.

PUBLICIUS FLORENTINUS „Ars memorativa“ 64. 76. l.

PURKIRCHER GYÖRGY pozsonyi orvos (1571.) 112. 178. l.

PURLAMUTZ GYÖRGY bártfai jegyző (1571.) 112. 178. l.

QUADRAGESIMALE 63. 73. l.

RABENER BALÁZS lőcsei lakos (1475.) 160. l.

RAGROVSZKY könyvtulajdonos (1626.) 172. l.

RAIMUNDI „Summa legum civilium“ 167. 168. l.

RAVISIUS Epithetái 178. l.

RAYMUNDUS de Sabunde „Theologia Naturalis“ 62. 70. l.

REFUTATIO COMPILATIONIS CINGLIANAE et Calvinianae (Tübinga 1684.) 159. l.

REGIOMONTANUS JOH. „Tabulae primi mobilis“ (Nürnberg 1545.) 164. l.

REICHANTELIN gazdag bártfai polgárasszony (†1490.) 24. l.

REINECCIUS „Panoplia“ 162. l.

REYEM MÁTYÁS tót prédikátor (1531—38.) 84. 90. l. V. ö. Mathias Slesita.

RHUEL KONRÁD wittenbergi könyvkereskedő (1552—56.) 114. s k. l., 182. s k. l.

RÓPSZKY FERENCZ könyvtulajdonos (1751.) 172. l.

RÖCKNITZ KRISTÓF zeneszerző (1584.) 108. 178. l.

II. RUDOLF császárnak a magyarországi nyomdák ügyében kibocsátott rendelete (1579.) 119. s k. l., 186. 187. l.

SATLER Keresztély sekrestyés (1460.) 13. l.

SAUTTER SAMU eperjesi plébános (1591.) 105. l.

SCHAD GYÖRGY bártfai centumvir és senator (a XVI. sz. elején) 86. l.

SCHADER (SCHAIDER) JÁNOS bártfai plébános (1578.) 118. l. — Könyvei (1554.) 106. 109. l.

SCHAIDER PÁL betűfestő (1494.) 81. l.

SCHARFFENBERG CRISPIN boroszlói nyomdász (1576.) 186. l.

SCHILHER GYÖRGY bécsi könyvkereskedő (1571.) 178. l.

SCHOLZ GYÖRGY bártfai német prédikátor (1585.) 104. l.

SCHRECKENFUCHSI Commentaria in Novas Theoricis Planetarum G. Purbachii (Basel 1565.) 164. l.

SCHUSTEL FARKAS bártfai prédikátor (1531.) 93. 94. l.

SCHWARZ JÁNOS barát könyvmásoló (1471—80.) 41. l.

SCHWENCKFELDTS Erster Theil stb. (1564.) 165. l.

SCOTUS (Michael) „Phisonomia“ 64. 75. l.

SCRIPTOROK: CRISTIN Schreiberin (1430.) 2. l. — két névtelen scriptor 1424-ből 2. 3. l. — JÁNOS cathedralis scriptor (1436. tá-

- járól) 6. s k. l. — MIKLÓS scriptor (1439.) 7. l. — JAKAB cathedralis scriptor (1449—66.) 8. s k. l. — STROPKÓI GERGELY hártakészítő és scriptor (1472—1502.) 15. 16. l. — MIKLÓS koresmáros és scriptor (1472—75.) 20. l. — SCHWARZ JÁNOS könyvmásoló (1471—80.) 41. l. — AMBROSIUS de Bartpha könyvmásoló (1486.) 42. l. — BOLDIZSÁR eperjesi cathedralis scriptor (1493—95.) 43. s k. l. — PÉTER nagyszebeni cathedralis scriptor (1372.) 49. l.
- SCULTETI SEVERINUS eperjesi iskolamester könyvei (1591.) 111. l.
- SEBALDUS ERASMUS bakabányai lelkész (1564—77.) 109. 110. l.
- SEBESI SZ. Ferencz-rendi zárda könyvei 170. l.
- SEIFFRID GÁSPÁR bártfai iskolamester (†1639.) könyvei 122. s k. l., 192. s k. l.
- SEMDALIUS SZANISZLÓ bártfai tót prédikátor (1555.) 104. l.
- SENECAE Opera 63. 72. l.
- „SERMONES DE SANCTIS“ 63. 73. l.
- SONTAG GYÖRGY bártfai kántor (1596.) 100 l.
- STADNICZKY ANDRÁS succamerarius terrae Premyslensis 96. 97. l.
- STANISLAUS CAZIMIRIENSIS könyvtulajdonos (1543.) 154. l. — Stanislaus Kazimirzensis könyvtulajdonos (1614.) 172. l. — Stanislaus a Sanok könyvtulajdonos (1545.) 170. l.
- „STATUTUM REGNI INCLITI UNGARIAE“ (1531—32.) 96. l.
- STEPHANUS RÓBERT Ó-testamentuma 161. l.
- STOCK MIKLÓS bártfai polgár végrendelete (1488.) 51. l.
- STÖCKEL JÁNOS bártfai származású wittenbergi tanuló levele (1562.) 109. 110. l.
- STÖCKEL LÉNÁRD bártfai iskolamester levelei 112. 113. l. — Apophthegmatái (1571.) 117. 185. l. — Postillái 106. l.
- STROPKÓI GERGELY hártakészítő és scriptor (1472—1502.) 15. 16. l.
- SULTZER SALAMON bártfai betűöntő (1591.) 190—192. l.
- TEPLOMI KÖNYVTÁR Bártfán a XIV. sz.-ban 1. l., a XV. sz.-ban 5. s k. l., a XVI. sz.-ban 51. s k. l., a XVII. sz.-ban 122. l., — külön helyisége 1479-ben 21. l. — leltárai 1460-ból 12., 13. l., 1479 tájáról 24. l., 1705-ből 126. s k. l., 1725-ből 130. s k. l., 1832-ből 137. s k. l.; — jelenlegi könyvvállománya 146. s k. l.; — könyvszekrénye 51. s k. l., 99. l.; — nyilvános jellege 98. s k. l.
- TÉRKÉPEK 1554-ből 100. l., 1574. és 77-ből 101. l.
- UTINO (Leonardus de) „Sermones de Sanctis“ (Nürnberg 1478.) 174. l.—ugyanaz (h. n. 1473.) 161. l.
- VALENTINUS Campanator Polonus 166. l.
- VALERIUS MAXIMUS „Factorum dictorumque memorabilium libri VII.“ 62. 66. l.

- VERBÖCZY Tripartituma (1520.) 96. l.
 VERCELLIS (Antonius de) „Quadragesimale de XII. mirabilibus
 Christianae fidei excellentiis“ 64. 75. l.
 „VETUS MANUDUCTIO CEREMONIARUM“ 150. l.
 VIVALDUS Ludovicus „Aureum opus de veritate contritionis“ 64.
 75. l.
 VOCABULARIUS iuris utriusque 63. 72. l. — Vocabularius predican-
 cium 74. l.
 VORAGINE (Jacobus de) „Lombardica Historia“ 63. 71. l.

 WAGNER JAKAB bártfai káplán és plébános (1515—19.) 88. l.
 WAGNER MÁRTON bártfai plébános (1586—91.) 119. 190. l.
 WALACH MIHÁLY bártfai senator (1595.) 123. s k. l.
 WELENNICIUS WENZEL orvostudor (1574.) 161. l.
 WIRKER cancionaléja (1563.) 102. l.
 WITTENBERGI egyetem levele Bártfa városához (1552.) 183. l.
 WOLGERODEN Egyed és György (1517.) 166. l.
 WOLLWEBER GYÖRGY presbiter a XVI. sz. elején 58. l.

YSAIAS lector a bártfai sz.-Ágoston-rendi zárda priora (1424.) 2. l.

- ZYACZKOVICZ ALBERT könyvtulajdonos (1665.) 171. l.
 ZYGELHEWER BERTALAN bártfai káplán (1496—1520.) 89. 90. l.

A M. T. Akadémia legújabb kiadványai.

- Pulszky Ferencz: A rézkor Magyarorszáiban. 4° 21 ábrával... 1 frt 20 kr.
- Földes Béla: Nemzetgazdasági és statisztikai évkönyv. A M. T. Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottsága megbízásából. II. évfolyam. 1884. Ára... 2 frt
- Komjáthy Benedek: Zenth Paal Ieneley magyar nyelven. Jegyzetekkel ellátva kiadja SZILÁDY ÁRON. A legrégebb magyar nyomtatvány hű hasonmása hollandi papíron. Ára... 3 frt
- Margó Tivadar: Charles Robert Darwin. Emlékbeszéd jegyzetekkel és arcképpel. Ára... 40 kr.
- Ortvay Tivadar: Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. Térképpel. Ára... 50 kr.
- Wenzel Gusztáv: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Ára... 1 frt 20 kr.
- Vaisz Ignác: Masolino olasz képművei. Adalékok a magyar műtörténethez. Ára... 10 kr.
- Zsilinszky Mihály: Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. Ára 50 kr.
- Dr. Károlyi Árpád: A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban... 40 kr.
- Thaly Kálmán: Az 1683-iki táborozás történetéhez. Ára... 30 kr.
- Wenzel Gusztáv: Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. Ára... 40 kr.
- Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor fehérvári sírlelke és alapítványai. Ára 10 kr.
- Ortvay Tivadar: Magyarország régi vízrajza. Két kötet. Ára... 5 frt
- Deák Farkas: A bujdosók levéltára. Ára... 1 frt 80 kr.
- Pesty Frigyes: Az eltűnt vármegyék. Két kötet. Ára... 5 frt
- Pesty Frigyes: A magyarországi várispánságok története, különösen a XIII-ik században. Ára... 3 frt
- Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Szerkesztették Dr. KÁROLYI ÁRPÁD és Dr. SZALAY JÓZSEF. Ára... 1 frt 40 kr.
- Vámbéry Ármán: A magyarok eredete. Ethnologiai tanulmány. I. (teljes) kiadás. Ára... 5 frt
II. (rövidített) kiadás. Ára... 3 frt
- Dr. Károlyi Árpád: Illésházy István híltlenségi pöre. Ára... 1 frt 20 kr.
- Szilágyi Sándor: Levelek és okiratok. I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez. Ára... 4 frt
- Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési emlékek. IX. kötet. 1629—1637. 3 frt
- Marczali Henrik: Magyarország II. József korában. I. II. kötet. Ára... 6 frt